

Valo
7. vuosik. 1900-1901

(Valon kirjvoja 1900.-1901. 1.)

YLEINEN HISTORIA.

VANHA AIKA.

KIRJOITTANUT

K. O. LINDEQVIST.

FILOS. TOHTORI.

S. 1-176

WESANDERIN KIRJAKAUPPA.

ARNOLD ÖHRNBERG.

TAMPERE.

YLEISEN HISTORIA

TAUKU AIKA

„WALON“ KIRJOJA v. 1900—1.

KIRJOITTAJA

K. O. LINDEQVIST

FINNISH LITERATURE

TAMPEREELLA,
TAMPEREEN UUSI KIRJAPAINO-YHTIÖ, 1900.

Johdanto.

Ihmiskunnan alkuperäinen tila. — Paimentolaiselämä. — Maanviljelys. — Vanhimmat sivistysmaat. — Historian käsite. — Ihmisrodut.

Mitä kauemmaksi taaksepäin ihmiskunnan vaihteita käydään tarkastamaan, sitä hämärämpinä ne esiintyvät ja epämääräisiin arveluihin on tyytyminen. Sen vuoksi ei historia saatakaan alkaa kertomustaan siitä asti kuin ihmiset ovat maanpinnallemme ilmestyneet, sillä muistomerkkejä ja kirjoitettuja asiakirjoja, joihin historia tietonsa perustaa, on vasta verraten myöhäiseltä ajalta olemassa. Syvältä maan alta ovat geologit löytäneet ihmisen luita sekä huonosti tehtyjä aseita, jotka todistavat ihmisiä asuneen maan pallolla monta vuosituhatta ennen historiallisen ajan alkua, ainakin noin 10,000 vuotta e. Kr. s. Luonnon vapaudessa nuo ihmiset alkuansa nähtävästi elivät; ei heillä ollut valtiota, ei yhteiskunnan siteitä, ei lakeja eikä yksityisomaisuutta. Metsän eläinten kanssa oli alituinen taistelu, ja ennenkuin ihminen sai näistä voiton ja pääsi luontoa hallitsemaan, kului pitkiä aikoja. Kynnet ja hampaat olivat epäilemättä ihmiselläkin ensimmäiset aseet, mutta sitten keksittiin luusta ja kivistä tehdyt kirveet, veitset ja nuolet, joilla jo voitiin puustakin tarve-esineitä valmistaa. Puunoksille, maanluoliin tai kallionrotkoihin he yöksi vetäytyivät suojaan, mutta myöhemmin rakennettiin paaluille veden päälle järvien rannoille puurakennuksia, joihin kapea silta maalta kulki. Tällaisia n. s. paalukyliä on löydetty muun muassa Sweitsistä, varsinkin Zürichin järven pohjasta.

Suuri edistys oli metallien keksintö, joista ensin tunnettiin vaski, ja kun sitä sekoitettiin tinan kanssa, saatiin lujempi pronssi, josta aseita valmistettiin, kunnes rautaa opittiin käyttä-

mään. Silloin oli jo ihminen voimakkain luonnon olennoista ja siis luonnon herra.

Puitten hedelmistä, metsästyksestä ja kalastuksesta ihmiset alkuansa saivat ravintonsa ja eläinten nahoista vaatteensa. Ainoastaan jotenkuten järjestetty perhe-elämä on ensimmäisenä yhteiskunnan alkuna tällaisilla kansoilla olemassa. Monet kansat ovat jääneet meidän aikaamme asti tällaiselle alkuperäiselle luonnonkannalle; Australian saarilla ja Afrikan sisäosissa niitä vieläkin tavataan.

Vähitellen oppivat muutamat kansat eläimiä kesyttämään ja niitä toimeentulokseen käyttämään; koira, lammas, lehmä ja hevonen ovat varhaisimmat kotieläimet. Nämät n. s. paimentolaiskansat kulkevat karjalaumoineen kierrellen laitumelta toiselle; asuntona on heillä helposti siirrettävät majat eli teltat. Heillä on jo karjalaumoissaan yksityisomaisuutta, ja myöskin yhteiskuntaolot ovat kehittyneemmät kuin vastamainituilla metsästäjä- ja kalastaja-kansoilla. Ne perheet, jotka ovat samasta alkuperästä lähteneet, liittyvät lähemmin toisiinsa; heillä on joku perheenvanhin päämiehenä, jolla on isällinen valta heimokunnan jäsenten yli; hän on myöskin tuomari ja pappi. — Löytyy vieläkin paljon kansoja, jotka eivät ole jaksaneet kehittyä paimentolaiselämää korkeammalle, vaan jotka vuosisatoja yhäti ovat jatkaneet samaa kiertelevää elämää. Sellaisia on esim. Keski-Aasiassa.

Epävakainen paimentolaiselämä ei saata luoda lujempaa yhteiskuntaa, sillä siihen tarvitaan vakinaiset asutopaikat; ja vasta maata viljelevillä kansoilla sellaisia on. Maanviljelys on sen vuoksi järjestetyn ja vakaan yhteiskunnan edellytys. Peltomaa, jota viljellään, tekee tärkeimmät säädökset omistusoikeudesta tarpeellisiksi; lainmääräyksiä täytyy myöskin olla väkivallan ja petoksen varalle, sanalla sanoen maanviljelys synnyttää lujemmat siteet yhteiskunnassa. Siitä vasta valtio saattaa syntyä. Ja vasta sellaiset kansat, jotka valtioita ovat muodostaneet, ovat kohonneet korkeammalle sivistyskannalle; valtio on heillä yhdysiteenä, sen säättämät lait ovat heidän suojanaan.

Viljavat seudut suurien jokien ympärillä, joissa maanviljelys on edullinen, ja runsas sato helpolla saatavissa, ovatkin var-

haisinten historiallisten kansojen asuinpaikkoina. Hoangho- ja Jangtsekiang-virtojen laaksoissa on Kiinan ikivanha sivistys saanut alkunsa; Ganges-virran ympärillä on Intialaisten kehitys alkanut versoa; Niilin sekä Eufrat- ja Tigris-virtojen laaksot ovat olleet varsinaisen historiallisen kehityksen kehtona. Ihmisten ei tarvitse enää kuten luonnon tilassa käyttää kaikkia voimiansa ruumiinsa tarpeita tyydyttääkseen, vaan he saattavat ruveta henkeänsäkin jalostamaan. Ensimmäiset keksinnöt tehdään, taide pääsee alullensa, yhteys muiden kansojen kanssa alkaa, ja siten on sivistyksen ja kehityksen suuri työ idulle saatettuna.

Historialliselle kansalle on välttämätöntä, että se on yhteydessä toisten kansojen kanssa. Ei ole tarpeeksi se, että kansa kehittyy ja sulkeutuu itsekseen elämään kuin toukka kuoreensa. Sellainen on Kiinan kansa ollut. Kiinassa kehittyi jo ammoisina aikoina korkea sivistys; siellä tehtiin jo aikaisin monta keksintöä; esim. ruudin käyttäminen oli siellä vuosia-atoja aikaisemmin tunnettu kuin Europalaisilla; mutta Kiinalaiset eivät ole antaneet ihmiskunnan hyväksi henkisen työnsä hedelmiä, jonka vuoksi heidät tavallisesti jätetään historian syrjään. Heidän katsantotapaansa kuuluu myöskin kaiken vieraan ja uuden halveksiminen. He eivät tahdo enää kehittyä; sillä he elävät vaan entisyydessään, katsovat taaksepäin ja löytävät sieltä ihanteensa; varsinaiset sivistyskansat taas pyrkivät kehityksessään yhä eteenpäin ja elävät tulevaisuutta varten.

Vasta vuorovaikutuksellaan muiden kanssa saavuttaa kansa täyden arvonsa. Samoin kuin ihminen täyttää tehtävänsä sen kautta, että hän toimii yhteiskunnan ja valtion jäsenenä ja siinä käyttää kykyänsä, samoin kansatkin yhteistoiminnallaan saavat merkityksensä. Kullakin kansalla on kyllä oma yksityinen, kansallinen elämänsä, mutta sen ohessa se elää koko ihmiskuntaa varten ja toimii sen hyväksi.

Varhaisin yhteys kansojen kesken tapahtuu sodan ja kaupan kautta. Vihollisina hyökkäävät kansat toistensa alueille; voittaja hävittää ja ryöstää kaikki, mitä vihollisen maassa tavataan, sillä sellainen on sodan alkuperäinen luonne; mutta samassa voitettujen olot ja laitokset ikäänkuin pakosta vaikutta-

vat voittajiin; kansat lähestyvät toisiansa ja niiden luoma kehitys sulautuu toisiinsa. Kauppa taas tutustuttaa eri kansat rauhallisella tavalla toisiinsa, kauppiat perustavat kaukaisiin maihin kauppapaikkoja, joissa harjoitetaan tavaroiden vaihtoa, mutta samassa ne ovat myöskin sivistyksen ensimmäisiä etuvartijoita raakalaisten joukossa. Uusia tavaroita oppivat kansat kaupassa toinen toisiltaan tuntemaan, uusia tarpeita ilmestyy, jonka johdosta teollisuus kehittyi ja sen mukana myöskin henkinen edistyminen.

Tällaiset kansat ainoastaan kuuluvat siis historian piiriin ja niiden kehityksestä historia kertoo; se esittää miten kansat ovat henkisellä työllään vieneet ihmiskuntaa etenpäin. Kansat kuolevat, mutta heidän työnsä ei häviä, vaan se jää perinnöksi myöhemmille kansoille, jotka edellisiltä perityllä henkisellä omaisuudella jatkavat kehitystä. Tämän edistystyön esittäminen on historian tehtävä; se on ikäänkuin aarreaitta, jossa kansojen kokoama henkinen omaisuus on jälkipolvien muistiin säilytettyä.

Ainoastaan pieni osa maan piirissä asuvista kansoista kuuluu historiaan. Maailman kansat saattaa jakaa neljään päärotuun, jotka ulkomuodoltaan, kieleltään y. m. eroavat toisistaan: *valkea-ihoiseen* eli *kaukasilaiseen*, *mongolilaiseen* eli *kelta-ihoiseen*, *intianeihin* eli *ruskea-ihoisiin* ja *neekereihin* eli *musta-ihoisiin*. Intiani- ja neekerikansat ovat kokonaan historian ulkopuolella; Mongolilaisista on taas pieni osa sivistyskansoja; Kiinalaiset kuuluvat tähän rotuun, samoin suomalais-ugrilaiset kansat ja Turkkilaiset. Varsinaiset historialliset kansat kuuluvat kaukasilaiseen rotuun, joka taas jaetaan tavallisesti kolmeen ryhmään: *pohjois-afrikalaiseen*, johon Egyptiläiset ja Libyalaiset kuuluvat, *semiläiseen*, johon Lounais-Aasiassa asuvat kansat: Babylonilaiset, Assyrialaiset, Foinikialaiset, Israeliläiset ja Arabilaiset kuuluvat, sekä *arjalaiseen* eli *indo-euroopalaiseen*, joka sangen varhaisina aikoina jo oli hajaantunut eri tahoille; eteläänpäin olivat Hinduit muuttaneet Intiaan; Medialaiset ja Persialaiset asuivat Iranin vuorimaassa; Euroopan taas siirtyivät Kreikkalaisten ja Roomalaisten esi-isät, Kelttiläiset, Germanilaiset ja Slaavit. Melkein koko Euroopan väestö on siis samaa

arjalaista alkuperää. Kielentutkimuksella on kansojen sukulaisuussuhteet saatu todistetuksi. Kreikan ja latinan kielet ovat läheistä sukua; samasta alkukielestä on johtunut persian kieli, Kelttien, Germanilaisten ja Slaavien kielet, vieläpä sanskritikin, jolla Intian brahmanein pyhät kirjat ovat kirjoitetut.

Rajoitettu ala maan piiristä on ollut historiallisten tapahtumain näyttämönä. Idässä Välimeren rannoilla historian valo ensiksi koittaa ja sieltä se vähitellen leviää läntisiin maihin, siirtyy Europaan, joka maanosa onkin historian tärkein tapahtumapaikka. Vasta uudella ajalla on myöskin Amerika liittynyt historian piiriin sen jälkeen kuin Europalaisia sinne siirtyi.

I.

Egyptin sivistys.

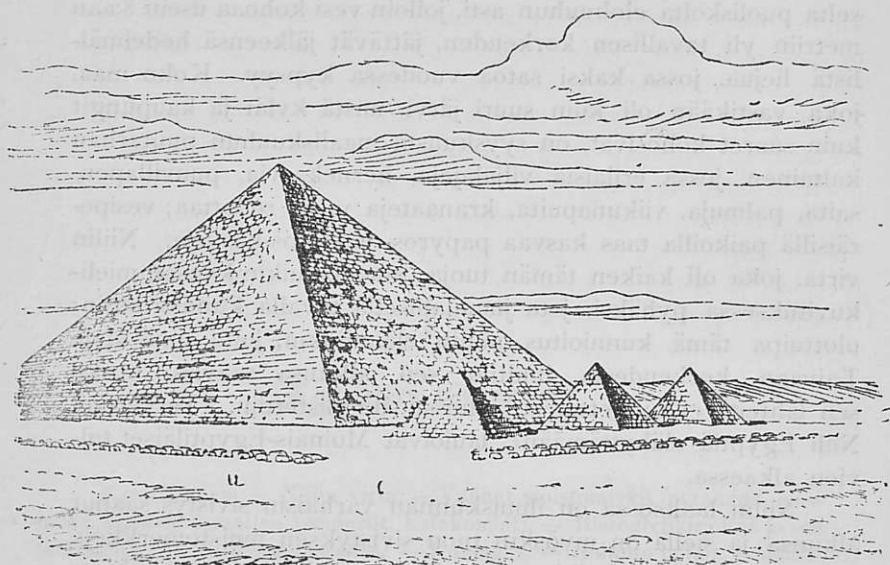
Egyptin maa. — Niilin virta. — Vanhat muistomerkit (pyramidit, mastabat, sfinksit, jumalien temppelet, katakombit). — Hieroglyfikirjoitus ja sen tutkiminen. — Yhteiskuntaluokat. — Kuningas. — Hallinto ja lait. — Jumalat ja niiden palveleminen. — Vainajien palvelus. — Tieteiden harrastaminen. — Teollisuus. — Kansan luonne.

Varhaisena aikana, jota ei saata määritellä, kulki eräs kansa, joka luultavasti oli semiläistä alkuperää, Aasiasta Sinain erämaan halki koilliseen Afrikaan, missä se tapasi maan, joka oli kokonaan erilainen kuin ympäristö. Aava erämaa, jossa hieno keltainen hiekka peittää hedelmättömän maan, alkaa Atlantin merestä lännessä päin ja ulottuu pitkälle Aasiaan idässä, mutta erämaan keskellä avautuu noin 880 kilometriä pitkä ja 16—20 kilometriä leveä maakaistale, joka on hedelmällisimpiä koko maan pinnalla. Kreikkalaiset nimittivät tätä maata Egyptiksi, mutta maanasukkaat antoivat sille nimen *Chemit* s. o. musta maa, erotukseksi ympäristön »punaisesta maasta«. »Niili on Egyptin lahja«, sanoo »historian isä« Herodotos, eikä ilman syytä; sillä Niilin joki tekee elämän täällä mahdolliseksi. Sinne muuttanut kansa huomasi, että maassa verraten vähällä vaivalla oli toimeentulo saatavissa, jonka vuoksi se heitti paimentolaiselämänsä, asettui vakinaisesti asumaan ja rupesi maata viljelemään. Jokavuotiset tulvat kesäkuun toi-

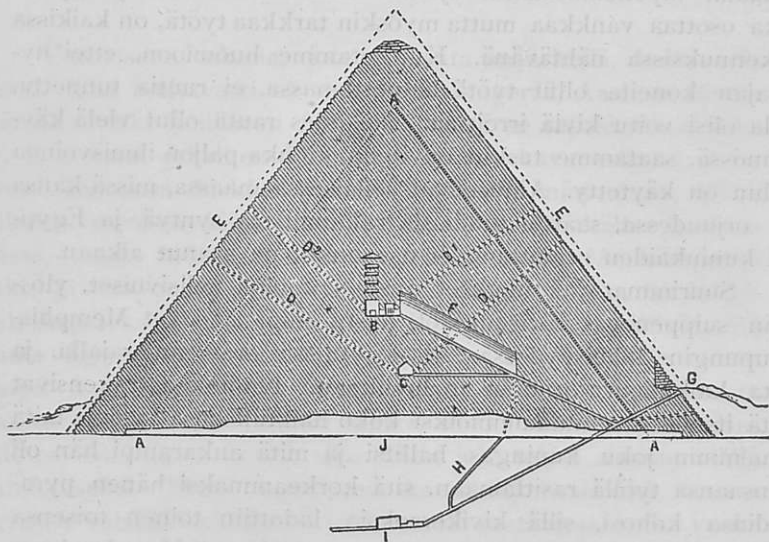
selta puoliskolta elokuuhun asti, jolloin vesi kohoaa usein 8:aan metriin yli tavallisen korkeuden, jättävät jälkeensä hedelmällistä liejua, jossa kaksi satoa vuodessa kypsyy. Koko maa, joka vastikään oli kuin suuri järvi, mistä kylät ja kaupungit kuin saaret kohosivat, on syyskuusta maaliskuuhun puutarhan kaltainen, jossa erilaisia viljalajeja, hernekasvia, puuvillapensaita, palmuja, viikunapuita, kranaateja y. m. rehottaa; vesiperäisillä paikoilla taas kasvaa papyros- ja lootos-kasveja. Niilin virta, joka oli kaiken tämän tuoja, muodostuikin kansan mielikuvituksessa pyhäksi, jota jumalallisella tavalla kunnioitettiin; ulottuipa tämä kunnioitus niihin eläimiinkin, joita siinä eläi. Taivaan korkeudesta luultiin sen alkunsa saavan, koska sen lähteitä ei tunnettu, ja lauluissa sitä ylistettiin. »Terve sinä Niili Egyptiä elähyttämään«, lauloivat Muinais-Egyptiläiset tulvien alkaessa.

Niilin laaksossa on ihmiskunnan varhaisin sivistys saanut alkunsa ja siellä on myöskin tuon sivistyksen muistomerkkejä säilynyt meidän aikoihimme asti paremmin kuin missäkään muualla myöhemmiltäkin ajoilta. Ääretön suuruus ja lujus, joka osottaa vankkaa mutta myöskin tarkkaa työtä, on kaikissa rakennuksissa nähtävänä. Kun otamme huomioon, ettei nykyajan koneita ollut työtä helpottamassa, ei ruutia tunnettu, jolla olisi voitu kiviä irroittaa, eikä edes rauta ollut vielä käytännössä, saatamme tuskin kuvitella, kuinka paljon ihmisvoimia niihin on käytetty. Ainoastaan sellaisessa maassa, missä kansa on orjuudessa, saattoi tuollaisia rakennuksia syntyä, ja Egyptin kuninkaiden orjuuttama kansa onkin ne saanut aikaan.

Suurimmat rakennukset ovat *pyramidit*, nelisivuiset, ylöspäin suippenevat kiviroukkiot, joista enimmät ovat Memphis-kaupungin läheisyydessä Ala-Egyptissä erämaan rajalla, ja joita kaikkiaan on noin 70 luvultaan. Kuninkaat rakensivat niitä itselleen hautakammioiksi koko hallituksensa ajan, ja mitä kauemmin joku kuningas hallitsi ja mitä ankarampi hän oli kansaansa työllä rasittamaan, sitä korkeammaksi hänen pyramidinsa kohosi, sillä kivikerroksia ladottiin toinen toisensa päälle. Keopsin pyramidia, joka on suurin, oli Herodotoksen kertomuksen mukaan yhtämittaa 100,000 miestä, joita aina 3

Keopsin pyramidi ja mastabaja.

Keopsin pyramidin läpileikkaus.

- A. Pyramidien sisus.
 B. C. Hautakammioita.
 D. Ilmakäytäviä.
 E. Kiilloitettu kivipäälylystyys.

- F. Galleria.
 G. H. Käytäviä maanalaisiin hautakammioihin.
 I. Maanalainen hautakammio.
 J. Peruspinta.

kuukauden päästä vaihdettiin, 20 vuotta rakentamassa; mutta jo sitä ennen oli käytetty 10 vuotta vankan tien laittamiseen, jota myöten suuret kivilohkareet kuljetettiin rakennuspaikalle. Niilin itäpuolella olevista Arabian vuorista lohottiin näet kalkkikiveä tähän tarpeeseen, tuotiin ensin lautoilla virtaa pitkin ja sittemmin sitä varten laitettua tietä myöten, josta vieläkin on jälkiä näkyvissä. Tuhansia ihmisiä hukkui työssä, jonka vuoksi kansa vihasikin tuollaisia kuninkaita ja teki kapinankin Keopsia ja Kephreniä vastaan, jotka kumpikin olivat pahimpia rasittajia. Heidän ruumiinsakin kiskottiin arkuista pois, niin kuin kreikkalaiset historiankirjoittajat kertovat. Keopsin pyramidi oli alkuaan 147 metriä korkea, ja siihen on käytetty niin paljon kiviä, että niistä voitaisiin rakentaa 1000 penikulman pituinen noin 2 metriä korkea muuri; Kephrenin on 138 metrin korkeuinen; muut ovat pienempiä. Pyramidien huipulle voipi nousta ikäänkuin rappuja myöten, sillä sivuilla kivet ovat siten ladottut, että 1 metri on eri kerroksien välillä, ja noiden rakennuksien sisimpään osaan, jossa on hautakammio ruumiineen eli mumioineen, pääsee kapeita, monimutkaisia käytäviä pitkin.

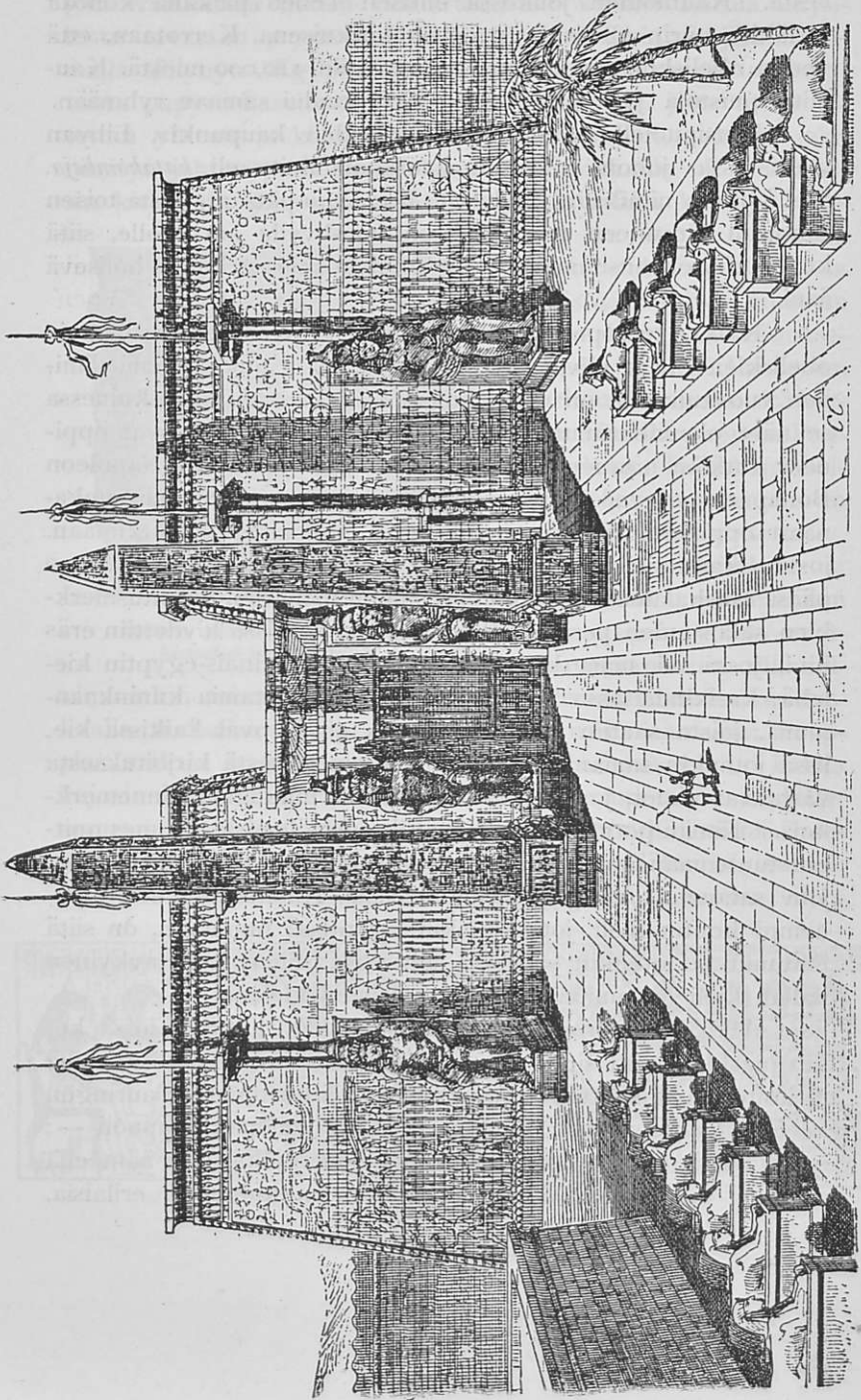

Suuri sfinks.

Ylhäiset virkamiehet rakennuttivat itselleen samoille seu-
duille suunnikkaan muotoisia hautakammioita, n. s. *mastabaja*,
joiden pinta-ala vaihtelee 20 ja 1100 nm. välillä ja korkeus 4 ja
9 metrin välillä.

Memphiin läheisyydessä on myöskin *sfinksejä*, ihmispäällä
varustettuja leijonia makaavassa asennossa, joista suurin — 20
metrin korkuinen ja 60 metrin pituinen — on Keopsin pyra-
midin luona. Siellä oli niinkään Moeris-järvi, jonka tämän ni-
minen kuningas Herodotoksen kertomuksen mukaan oli kai-
vattanut johtaakseen Niilin tulvaveden kanavaa myöten siihen
kuivan ajan varalle säilytettäväksi. Moeris-järven läheisyydessä
oli merkillinen palatsi *Labyrintti*, jossa oli 12 pihaa sekä 3000
huonetta, joista puolet maan päällä ja puolet maan alla; ih-
meelliset sokkelokäytävät yhdistivät huoneet toisiinsa, joita
myöten muukalainen ei ilman oppaan apua osannut eksymättä
kulkea. Moeris-järvestä sekä Labyrintista ei ole meidän ai-
kaamme kuitenkaan jälkiä säilynyt.

Yksityisistä rakennuksista eivät Egyptiläiset paljon lu-
kua pitäneet, sillä ne rakennettiin tiilestä ja hävisivät pian;
mutta kuolleiden asunnot ja jumalien temppelit olivat sitä lu-
jemmat. Suurimmat temppelirakennukset ovat Ylä-Egyptissä
entisen Teben seuduilla, jossa nykyään ovat Karnakin ja Luk-
sorin arabialaiskylät. Temppeliin mennessä käytiin ensin avara-
n portin kautta, jonka kummallakin puolella oli leveitä pääl-
täpäin tasaisia neliskulmaisia torneja (*pyloneja*), esikartanoon,
joka oli avara pihamaa ilman kattoa olevan huoneen kaltainen.
Sen takana oli suuri sali, jonka kattoa pilarit kannattivat. Esi-
kartanossa ja salissa vietettiin juhlat jumalien kunniaksi, mutta
salin takana oli »kaikein pyhimpänä» pieniä pimeitä komeroita.
Temppeliä rakensivat ja lisäilivät kuninkaas kahden vuositu-
hannen kuluessa, joten muutamat saivat jättiläisko'on; niinpä
Ammonin temppelin pituus oli 350 mtr.: kattoa kannatti 134
pilaria, joista suurimmat olivat 21 metrin pituisia ja läpimitaten
3½ metrin paksuisia. Temppelit ovat kaunistettuja jumalien
kuvapatsailla, maalauksilla ja korkokuvilla; niiden yhteydessä
on *sfinksejä* ja *obeliskeja*, jotka ovat suuria neliskulmaisia terä-
vään kärkeen suippeneviä pilareja, joita hakattiin yhdestä ki-

Templei Ialisorissa.

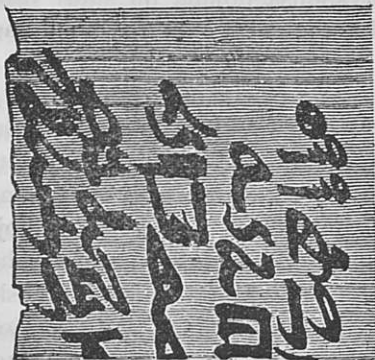
vestä. Raunioiden joukossa entisen Teben paikalla kohoaa vieläkin suurin obeliski 33 metrin korkuisena. Kerrotaan, että yhden obeliskin pystyttämiseen tarvittiin 120,000 miestä. Kau- niita puistoja ja keinotekoinen järvi kuului samaan ryhmään.

Länsipuolella Niiliä oli «kuolleiden kaupunki», Libyan vuoristossa, johon hakattiin hautakammioita eli *katakombeja*. Siellä olivat niinkään kuuluisat *Memnonin* patsaat, joista toisen sanottiin lausuneen tervehdyksen nousevalle auringolle, siitä kun auringon ensimmäisten säteitten koskiessa kuului helisevä ääni.

Kaikki temppelien, katakombien ja pyramidien seinät ja obeliskien sivut olivat täynnä kirjoitusta, jonka ymmärtäminen vuosituhansia on ollut ihmisiltä salassa. Aikojen kuluessa se näet oli unohtunut ja vasta meidän aikanamme ovat oppi- neet tutkijat saaneet siitä selvän. Kun nimittäin Napoleon Bonaparte v. 1798 lähti Egyptiä valloittamaan, vei hän muka- naan oppineita miehiä tämän maan muinaisuutta tutkimaan, josta alkaen siellä on yhtä mittaa työskennelty. Vasta v. 1820 pääsi ranskalainen Champollion näiden hämärien kirjoitusmerk- kien salaisuuden perille. Rosetten kaupungissa löydettiin eräs kivi, jossa oli sama kirjoitus kreikan ja muinais-egyptin kie- lellä; kreikkalaisessa kirjoituksessa oli muutamia kuninkaan- nimiä, joista saatiin selvä, ja koska nimet ovat kaikissa kie- lissä jotenkin samanlaisia, etsittiin egyptiläisestä kirjoituksesta vastaavat nimet, jonka kautta keksittiin muutamia äänne- merkkejä. Tämän perustuksella jatkettiin vertailemisiä, kunnes opiti- tiin tuntemaan kaikki merkit sekä lukemaan tuota kirjoitusta, jota sanotaan *hieroglyfi*-kirjoitukseksi. Huomattiin, että myö- hempi koptin kieli, jota vieläkin Egyptissä puhutaan, on siitä johtunut ja jotenkin samassa suhteessa siihen kuin nykyinen italian kieli on muinaisten Roomalaisten kieleen.

Alkuansa hieroglyfikirjoitus oli kuvakirjoitusta, jossa ku- kin merkki osotti sitä esinettä, jota kuvattiin, tai myöskin sillä tarkoitettua käsitettä — *päivää* esim. oli kuvaamassa auringon kehä, *totuutta* strutsin höyhen ja *alkua* leijonan etupuoli —; mutta siitä kehittyi äännekirjoitus, jossa jokaisella äänneellä oli oma merkkinsä; äänne-merkkiäkin on kuitenkin erilaisia,

joka vaikeuttaa niiden ymmärtämistä. Viimemainittua kirjoitusta tavataan *papyroskääröissä*, joita myöskin on jälkimaailmalla säilynyt. Egyptiläiset valmistivat Niilin rannoilla kasvavasta papyroskasvin niinintapisesta kuoresta, joita useita liitettiin yhteen ja käärittiin puukapulan ympäri, paperia, joka nimitys johtuu juuri papyroksesta. Kuninkailla oli jonkinlaisia kirjastoja, joissa löytyi suuri joukko näitä kääröjä. Nykyään on niitä muutamia.

Palanen vanhinta papyroskääröä hieroglyfi-kirjoituksella.

European valtioiden suurissa museoissa; vanhin tunnettu on Ranskan kansallismuseossa, jolle eräs M. Prisse sen lahjotti, jonka vuoksi sitä kutsutaan nimellä papyros-Prisse. Englannin British museolle ja Leipzigin museolle on niitä niinkään lahjoitettu.

Nämät kirjoitukset ja kuvat näyttävät meille, miten Niilin laaksossa 5 à 6000 vuotta takaperin elettiin, sillä hal-

vimmatkin toimet niissä esiintyvät. Rahvaan mies kulkee raskaalla taakallaan, lyhyt vaate lanteitaan suojaamassa; kauppias vaihtaa kadulla vihanneksia kaulakoristeeseen tai kaloja hajuaineisiin; kankurit kutovat kankaitaan opettajan johdolla; muurari valmistaa tiiliä paikatakseen tulvan hävittämiä huoneita; tavataan siellä kapakoitakin, joissa kylläkin käy väkeä; meluavia työmiesjoukkoja kulkee pitkin katuja, vaatien viljaa

Pidot.

ja hedelmiä, kun palkkarahat olivat loppuneet; ylhäiset taas huvittelevat itseensä pallonlyönnillä, tanssilla tai lautapelillä, tai nauttivat kesteissä hienoja ruokia ja juomia j. n. e. Elämän olosuhteet Muinais-Egyptissä olivat pääpiirteissään samanluonteiset kuin myöhemmissäkin sivistyskansoissa; siellä oli ero rikkaan ja köyhän, ylhäisen ja alhaisen välillä, siellä suuria sotajoukkoja valmiina sotaan lähtemään kuninkaan käskystä, ja mahtava papisto, jolla sivistyksensä nojalla oli suuri vaikutus; sekä lukuisa virkamies-joukko, joka oli hallintoa hoitamassa ja hallituksen etuja kaikkialla maassa valvomassa.

Kreikkalaiset kirjailijat kertovat, että Egyptin kansa oli jaettu jyrkästi toisistaan erotettuihin luokkiin, n. k. kasteihin, mutta egyptiläisistä lähteistä saadut tiedot osottavat, ettei asian laita niin ole ollutkaan. Jo aikaisin siellä kyllä syntyi ylimyskunta, johon papit, virkamiehet ja suurten maatilojen omistajat kuuluivat, he kun sivistyksensä nojassa saivat johtavan aseman varsinaisen kansan yli. Mutta saattoi myöskin päästä yhdestä säätyluokasta toiseen; niinpä Amasis, joka oli alhaista sukua, kohosi kuninkaaksi. Tavaksi tuli kuitenkin, että poika ryhtyi isänsä toimeen, joten hän jo nuorena saavutti hyvän taidon ammatissaan, ja varsinkin oli viran perinnöllisyys pappien joukossa yleistä.

Pappissääty kehittyi aikojen kuluessa sangen mahtavaksi, sillä säätämillään uskonnon määräyksillä se piti sekä kuninkaan että kansan riippuvaisuudessaan. Papit yksin osasivat tiedustella jumalien tahtoa, sovittaa heitä ja vaikuttaa heihin rukouksilla ja uhreilla, joka luonnollisesti kohotti heidän arvoansa. Mutta heidän toimintansa ei rajoittunut uskonnon toimiin, vaan he olivat jäseniä kuninkaan neuvostossa, he olivat lainlaatioita, tuomareja, lääkärejä, opettajia ja tieteiden harjoittajia. Heillä olikin monta etuoikeutta; niinpä paras osa maasta oli heidän hallussaan eikä heidän tarvinnut siitä veroakaan suorittaa; tulot käytettiin jumalanpalvelukseen tarvittaviin menoihin sekä pappien ylläpitoon. Papistokin oli vielä jaettu eri arvoluokkiin.

Sotilaan toimi meni myöskin tavallisesti perintönä samoissa suvuissa, vaikka ulkoapäinkin saattoi soturiluokkaan päästä;

sen vuoksi sotamiesten luku lisääntyi samassa kuin väkilukukin. Sotilaittenkin hallussa oli paljon maatiluksia, sillä jokaisella oli oma kappaleensa, josta hänen ei tarvinnut suorittaa veroa. Noin 400.000 sotamiestä saattoi siten saada toimeentulonsa. 2000 palveli vuoronsa mukaan vuosittain kuninkaan kaartissa, jolloin saivat paitsi tuloja tiluksistaan joka päivä määrätyn annoksen leipää, lihaa ja viiniä. Egyptin sotilaat siis olivat sotaisen toimensa ohessa maanviljelijöitä, ja perintönä kun toimi kulki, pysyi sotainen henki ja tavat voimassa. Myöhemmin ruvettiin kreikkalaisia palkkasotureja pitämään. Mutta kun kuningas Psametikos noin 650 vaiheilla ensi kerran otti niitä palvelukseensa, näkyvät oman maan sotilaat pahasti loukkaantuneen, sillä kerrotaan 200.000 jättäneen kotimaansa, muuttaen Ethiopiaan asumaan. Se heikensi suuresti Egyptin voimia, jonka vuoksi Persian kuningas seuraavalla vuosisadalla jotenkin helposti saattoi sen saada valtaansa.

Varsinainen kansa oli orjuudessa, niinkuin itämailla oli yleistä. Maata viljelevällä luokalla ei ollut omistusoikeutta siihen maahan, jota se viljeli, vaan maa oli kuninkaan tai ylempien luokkien hallussa, talonpojat olivat ainoastaan vuokraajia ja jotenkin samallaisessa asemassa kuin maaorjat keskiajalla. Paimenet olivat muita halvempia ja kaikkien halveksimia; he elivät karjoineen syrjässä etäällä kaupungeista ja kylistä; ja varsinkin sikopaimenet olivat muita ala-arvoisempia, sillä samoin kuin Juutalaiset, pitivät Egyptiläisetkin sikaa saastaisena eläimenä.

Kaikkien kansaluokkien yläpuolella oli kuningas, jonka alkuperä johdettiin jumalista; hän oli näet auringon jumalan Ra'n poika, jota nimitys Faraosottaa. Kun jumalat lakkasivat Egyptiä hallitsemaasta, jättivät he vallan Faraolle, kertoivat Egyptin papit Herodotokselle. Mutta senkin jälkeen he olivat alituisesti jumalien kanssa yhteydessä, tarjoten heille hurskaita uhria ja saaden taas heiltä lahjaksi voimaa, mahtia ja kunniaa. Temppeleissä kuninkaat asettivat kuvapatsaansa jumalien patsaiden viereen; niinpä kuvataan Ammon-Ra, pääjumala, syilelemässä suurta Ramses-kuningasta. Sen vuoksi kansa osottikin kuninkaalle jumalallista kunnioi-

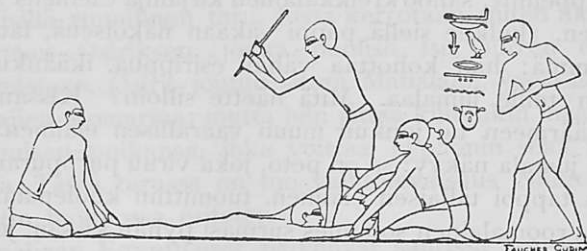
Faraota rukoillaan.

tusta; hän oli välittäjänä jumalien ja ihmisten välillä. Hänen valtansa on rajaton, ja kaikki alamaiset ovat hänen mielivaltaansa alaisia; kovuudella ja ruoskan avulla hän pakottaa kansan työhön ja sotilaat sotaan lähtemään, eikä korkeimpia virkamiehiäkään sen iskulta säästetä. Faraon hovi on komea; siellä on hänen ympärillään prinssijä, pappeja ynnä suuri joukko korkeita virkamiehiä, siellä on monellaisia palvelijoita, juomalaskijoita, leipureita y. m., niinkuin Josefin historiasta Raamatun kertomuksestakin näkyy.

Vanhimpina aikoina oli Niilin laakso jaettuna useoihin pikkuvaltioihin, mutta noin 4000 e. Kr. s. lienee eräs *Menes*-niminen kuningas yhdistänyt kaikki valtaansa; hän rakennutti myös *Memphis*-kaupungin, jossa hän ja hänen seuraajansa hallitsivat. Noin 1600 vaiheilla tuli *Tebe* Etelä-Egyptissä pääkaupungiksi, mutta 900 vaiheilla alkoivat kuninkaas hallita *Sais'in* kaupungissa Pohjois-Egyptissä. Egyptin hallitsijat jaetaan 26:teen kuningassarjaan, joista 17 ensimmäistä hallitsi Memphiissä, 18—25 sarjan kuninkaas Tebessä ja 21—26 *Sais'*issa.

Kuninkaan palveluksessa oli paitsi hovissa kaikkialla valtakunnassa suuri virkamiesjoukko; maa oli jaettu eri hallintopiireihin, joita yhteensä oli 44. Kussakin oli oma maaherransa, jolla oli apuna kuninkaallinen tuomari ja kirjuri, ja jos tarvittiin, sai hän sotaväkeäkin käytettäväkseen. Maaherra apulaisineen piti yleisistä töistä huolta, valvoi turvallisuutta ja kokosi verot. Olipa ylempi kuninkaallinen tuomioistuinkin, jonka jäsenet tuomitsivat lakikirjan mukaan, jossa oli 8 eri osastoa. Säännöllisyys ja tarkka järjestys oli hallinnossa vallitse-

massa. Laissa oli monta älykästä säädöstä, vaikka paljon er-
hetyksiäkin. Rangaistukset olivat ylimalkaan kovia ja anka-
roita; niinpä oli määrätty, että väärän valan tekijä oli kuole-
maan tuomittava, koska hän oli tehnyt itsensä kahteen
suurimpaan rikokseen syylliseksi, joista yksi jumalia, toi-

Rangaistus.

nen ihmisiä vastaan. Jos joku tapasi ihmisen rosvojen käsissä
eikä auttanut tätä, tuomittiin hän kuolemaan. Laki tahtoi
ylimalkaan rangaista rikoksenteikijää hänen aikeensa ja rikok-
sen laadun mukaan, huolimatta kehen se oli kohdistunut; niinpä
tuomittiin sellainen henkilö, joka murhan vapaalla tahdolla oli
tehnyt, kuolemaan, olipa murhattu vapaa tai orja, vaikka or-
jalle ei muuten täyttä ihmisarvoa annettu. Siltä, joka valtion
salaisia asioita ilmoitti vihollisille, leikattiin kieli suusta. Wää-
rän rahan tekijältä tai mittojen ja painojen väärentäjältä tuo-
mittiin molemmat kädet leikattaviksi. Julmaksi meidän aika
tuollaisia rangaistuksia nimittäisi, mutta vanhan ajan kansat
kertovat ihmetellen Egyptiläisten viisaista säädöksistä.

Egyptiläiset olivat hyvin uskonnollista kansaa, ja juma-
luuden he luulivat olevan joka paikassa saapuvilla; luonto oli
täynnä jumalia, eläimissäkin he ottivat olinpaikkansa, jonka
vuoksi kansa varoi monia eläimiä, ettei loukkaisi jumaluutta.
Sellaisia pyhiä eläimiä olivat: krokotiili, haukka, ibis-lintu, joista
jotakuta eri paikkakunnilla etupäässä palveltiin. Teben seu-
duilla esimerkiksi hankittiin krokotiili, joka kesytettiin, niin
että sita käsin sai koskea. Se koristettiin kultaisilla korva-
renkailla, ja jalkoihin kiinnitettiin pienet ketjut; se sai ravin-
nokseen uhrieläinten lihaa, jota määrättyjen sääntöjen mukaan

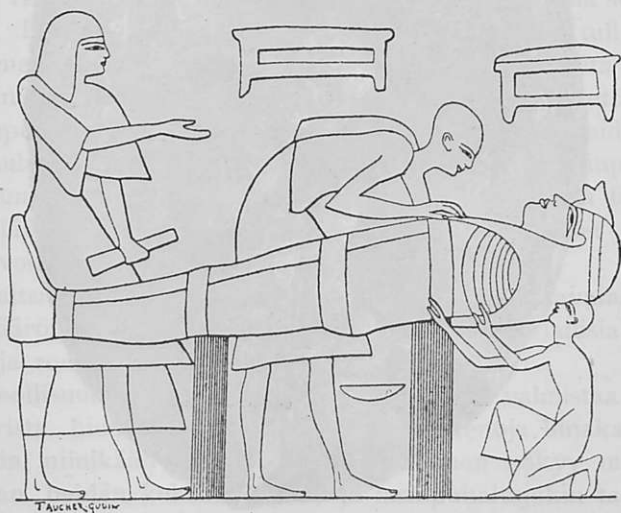
annettiin. Kuoltuaan pyhä eläin palsamoitiin ja pantiin pyhitettyyn arkkuun. Toisin paikoin kyllä krokotiilejä surmattiinkin, mutta samanlaista kunnioitusta osotettiin virtahevolle, käärmeelle tai kissalle. Eri temppelit rakennettiin pyhille eläimille ja eri pappeja oli niitä varten palkattu. »Kun käytte johonkin temppeliin«, sanoo kreikkalainen kirjailija Clemens Aleksandrialainen, »kulkee siellä pappi vakaan näköisenä, laulaen pyhää hymniä; hän kohottaa vähän esirippua, ikäänkuin näyttääkseen teille jumalaa. Mitä näette silloin? Kissan, krokotiilin, käärmeen tai jonkun muun vaarallisen eläimen. Egyptiläisten jumala näkyy: se on peto, joka viruu purppuramatolla«. Se, joka tappoi tällaisen eläimen, tuomittiin kuolemaan. Keran eräs roomalainen sotamies surmasi pyhän kissan, josta kansa niin raivostui, että repi hänet kappaleiksi, huolimatta kunninkaan pyynnöstä.

Enimmin kunnioitettu kaikista eläimistä oli *Apishärkä* joka oli musta väriltään, kolmikulmainen valkea pilkku otsassa, mutta lisäksi piti sillä olla selässä kotkan kuva ja kielellä sittiäisen kuva. Vaikea oli usein sellaista löytää, kun edellinen oli kuollut; mutta kun se tavattiin, oli yleinen riemu maassa, ja juhlasaatossa se saatettiin komeaan temppeliinsä. Kuollessaan *Apis* palsamoitiin ja haudattiin komeasti: sellaisia hautoja on löydetty meidän aikana.

Kansan käsityksessä eläimet olivat itse jumalia, mutta papit pitivät niitä ainoastaan jumalien ilmestysmuotoina. *Apishärkään* oli *Osiris* tai *Ptah* ottanut olinpaikkansa, *Ammon-Ra* taas ilmestyi hanhen muodossa. Samoin antoivat papit syvemmän merkityksen kaikille jumaluusolennoille, ja heillä näkyy olleen ainakin aavistus jumalan yhteydestä. Niinpä Teben papit palvelivat jumalaa, »jolla ei alkua ollut, ja jolla ei myöskään loppua tulisi olemaan«. Eri nimitykset olivat vaan eri puolia samasta jumaluudesta. Vielä opettivat he, että Jumala käytti voimaansa maailmaa järjestäessään; auringolle hän sanoi: »Tule«, ja Ra alkoi heti paistaa. Sen jälkeen erotutti hän vedet ja maan. Mutta jumalien vastustajien johtaja, joka esiintyi käärmeenä (*Apa*), koetti hävittää jumalan työt, josta syntyi yhtämittäinen taistelu hyvän ja pahan välillä; valon juma-

lat pääsivät tässä voitolle, mutta paha ei ole hävitetty. Paha ilmenee vielä taivaassa, jossa pimeä yö seuraa päivää, kun Ra vaipuu pimeyteen ja kiertää taivaan alipuolen seutuja. Sama taistelu näkyy Osiriksen ja Typhonin välillä, joista edellinen on siunausta tuottavan Niilin vertauskuva, jälkimmäinen taas kuoleman kaltaisen erämaan. Tästä taistelusta muodostui Egyptiläisillä runollinen taru, jossa kerrotaan, miten ilkeä Typhon surmaa Osiriksen, jonka puoliso Isis surren etsii hänen ruumistaan. Osiris joutuu sitten Manalaan, jossa hän esiintyy vainajien tuomarina; mutta hän jättää kuitenkin maan päälle *Horos*-nimisen poikansa, joka voittaa Typhonin sekä hallitsee maailmaa. Tässä tarussa on tuo vaihtelevaisuus Niilin tulvissa ja Egyptin luonnossa esitetty.

Jumaliaan Egyptiläiset palvelivat suurissa kansanjuhliissa, joilla oli iloinen leima, eikä mitäkään julmia ja siveettömiä menoja tavata heillä, niinkuin useilla Aasian kansoilla. Jumalien kuvia, joita muuten säilytettiin pienissä veneissä temppelien »pyhimmässä«, kuljetettiin suurissa juhla-kulkuissa pappien johdossa; jumalille annettiin uhria, mutta sen lisäksi vaativat he muitakin menoja, niinkuin ympärileikkauksen, joka Israelilai-

Palsamoiminen.

sillakin oli tapana sekä suurinta puhtautta ulkonaisestikin; Herodotos kertoo muun muassa, että papit pesivät ruumiinsa kolmasti joka päivä ja yhtä monta kertaa joka yö.

Paitsi jumalien palvelemista oli Egyptiläisillä myöskin vainajien kunnioittaminen tapana; sielun kuolemattomuus-oppia olivat papit kauan julistaneet, mutta jotta sielu voisi kuoleman jälkeen elää, tarvitsi sen välistä päästä ruumiinsa yhteyteen, jonka vuoksi vainajien ruumiista pidettiin tarkkaa huolta. Kuolleen asuinpaikka oli tärkeämpi kuin maan päällä elävien, jonka vuoksi niille rakennettiin lujat olinpaikat, ja palsamoimisella säilytettiin ruumis mätänemästä. Se tapahtui siten, että sisukset otettiin pois, jonka jälkeen sitä liotettiin ja voideltiin

Ramses II:n mumio

hyvánhajuisilla voiteilla. Sitten se suljettiin arkkuun. Näitä ruumiita, joita kutsutaan *mumioiksi*, on äärettömän monta säilynyt meidän päiviimme asti.

Mutta vainajan elämän luultiin muodostuvan erilaiseksi sen mukaan, kuinka hän maan päällä oli elänyt, sillä Manalassa hän tuli Manalan tuomarin Osiriksen eteen, joka tuomitsi häntä tekojensa mukaan.

Paitsi uskonnon asioita harrastivat Egyptin papit myöskin muutamia tieteitä, joiden alku on tästä kansasta etsittävä. Geometriaa ja matemaattikkaa tutkittiin kuitenkin melkein yksinomaan käytännöllistä tarkoitusta, nimittäin maanmittausta varten, joka, virran tulvien rajamerkit hävitettyä, oli usein tarpeellinen, sekä rakennuksien suhteita määrättäessä. He oppivat jakamaan vuoden kahteentoista kuukauteen ja 365:een päivään; ja niinikään taivaankappaleita tarkastaessaan olivat he oppineet määräämään, milloin Niilin tulvat alkoivat, sillä Sirius-tähti alkoi samaan aikaan taivaalla loistaa. Lääketiedettä aljettiin Egyptissä niinikään ensiksi harjoittaa ja se kehittyi siihen määrin, että eri tauteja varten oli eri lääkärejä; niinpä oli hammaslääkärejä, vatsalääkärejä ja sotaretkillä tavataan erityisiä sotalääkärejä. Pyhissä kirjoissa olevien sääntöjen mukaan tuli lääkärin menetellä; jos toisin tekivät, voitiin heitä tuomita kuolemaankin. Järjellisten parannuskeinojen ohessa käytettiin taikatemppeja ja loitsuja. Egyptin lääkärit olivat taidostaan niin kuuluja, että niitä kutsuttiin muihinkin maihin; niinpä Persian kuningas Kambyses pyytää Amasis-kuningasta lähettämään lääkärin luoksensa. Myöhemmin Kreikkalaiset veivät heistä voiton.

Paitsi näitä tieteitä käsitteleviä kirjoituksia tavataan papyroskääröissä valtio-oppia, luonnontiedettä, historiallisia kirjoituksia ja romaanejakin.

Teollisuuden alalla Egyptiläiset osasivat valmistaa papyroskasvista hienoja punottuja mattoja; hienoja liinakankaita kudottiin niinikään; posliinin valmistaminen näkyy myöskin kuuluvan heidän keksintöihinsä, ja lasinpuhaltajakin tavataan Tebessä olevissa maalauksissa. Näistä aineista samoin kuin pronssista, hopeasta ja kullasta valmistettiin korutavaroita, joita

näkee muistomerkeissä kuvattavan, ja joita muutamia on maasta löydettykin.

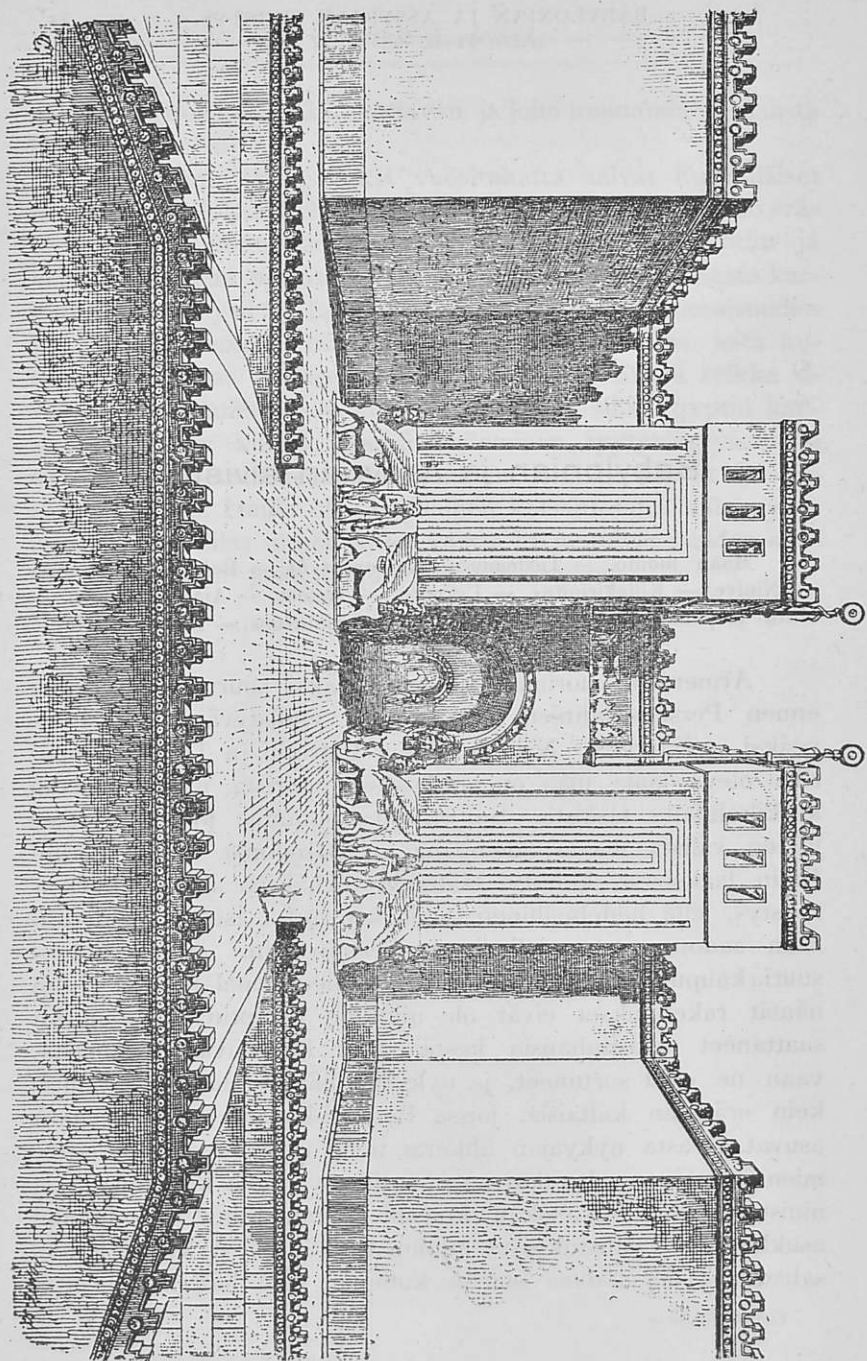
Kauemmin kuin kaksi vuosituhatta saivat Egyptiläiset rauhallisissa oloissa kehittää sivistystään, mutta noin v. 1800 eräs semiläinen paimentolaiskansa, *Hyksot*, hyökkäsi Egyptiin ja valtasi sen. Kun nämät noin 300 vuotta hallittuaan maata karkotettiin, synnytti se Egyptiläisissä kansallisen itsetietoisuuden ja sotaisen hengen, mikä ilmenee valloitus-sodissa, joita kunninkaat alkavat Aasiassa käydä. Tämä oli tärkeä seikka sivistyksen levittämiseksi muihin kansoihin, sillä Egyptin kansanluonteeseen kuului itsensä ihaileminen, tyytyväisyys omiin oloihin ja muukalaisten halveksiminen, joita he pitivät saastaisina olentoina. Heillä oli samallinen katsantotapa kuin nykyajan Kiinalaisilla; mutta sotien kautta he joutuivat muiden kansojen yhteyteen, josta tuonnempana kerromme.

II.

Babylonian ja Assyrian sivistys.

Maan luonto. — Tiedemiesten kaivamistyöt. — Babylonin kaupunki. — Ninive. — Kiilakirjoitus. — Uskonto. — Tieteet. — Ajanlaskeminen. — Mitta- ja painojärjestelmä. — Savitaulujen kirjallisuus. — Taide. — Hallitus.

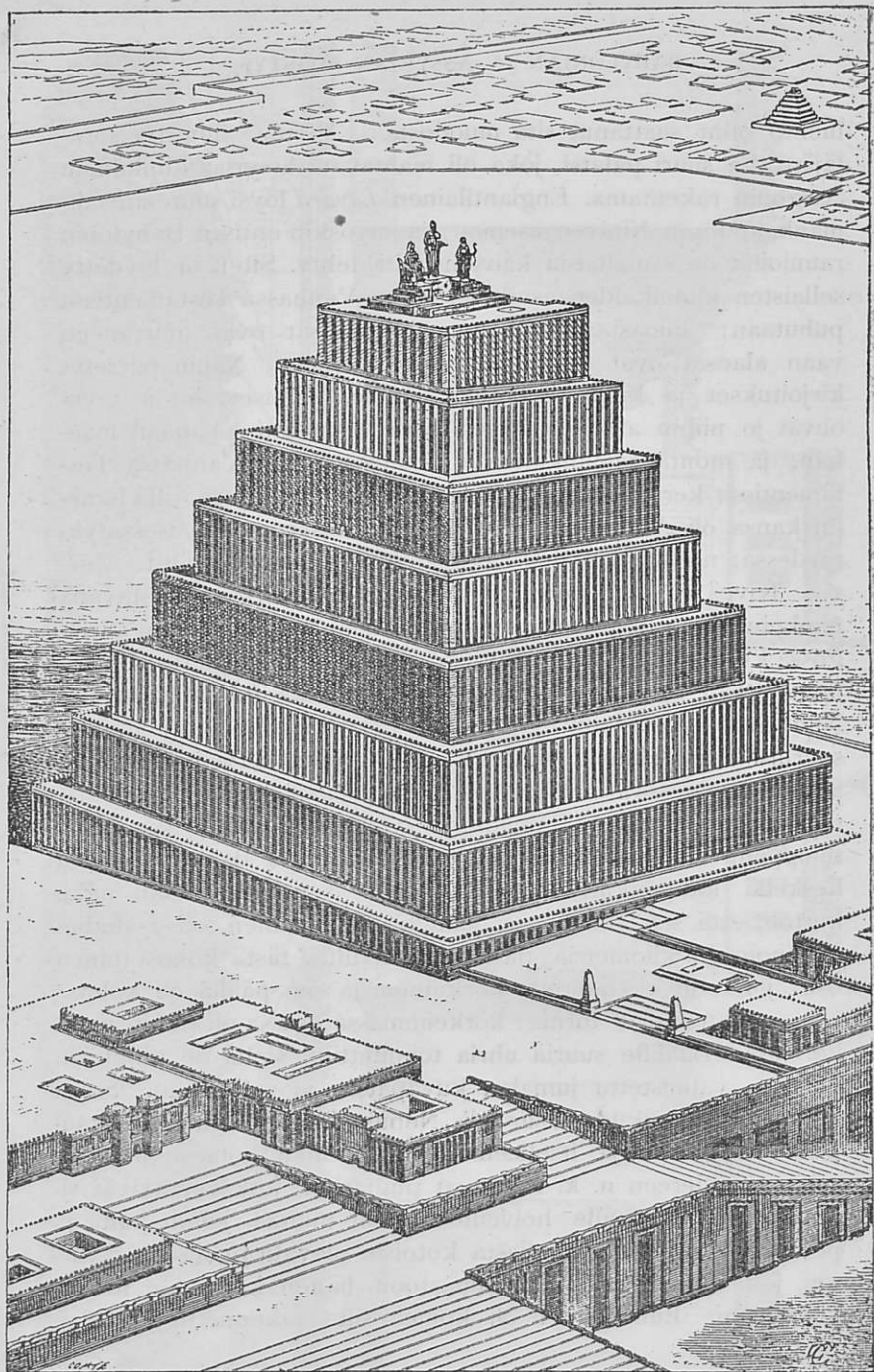
Armenian vuorimaasta virtaa kaksi suurta jokea, jotka ennen Persian lahteen laskemistaan yhdistyvät yhdeksi leveäksi suuhaaraksi. Näiden jokien, Eufratin ja Tigriin, ympärillä oleva laaja maa on pohjoisessa vuorista, mutta juoksun keskikohdalla tasaista. Se on Mesopotamia, joka merkitsee jokien välistä maata; alempana on Babylonia. Samoin kuin Niilin laaksossa, kehittyi täälläkin varhaisina aikoina korkea sivistys, sillä hedelmällinen jokilaakso antoi asukkailleen runsaan sadon, 200-, vieläpä 300-kertaisenkin. Siellä kohosi suuria kaupunkeja muurineen, tempeleineen ja palatsineen. Mutta nämät rakennukset eivät ole niinkuin Egyptin muistomerkit saattaneet vuosituhansia kestää ajan kuluttavaa hammasta, vaan ne ovat sortuneet, ja nykyään nämät seudut ovat melkein erämaan kaltaisia, joissa Beduini-kansat vaan harvassa asuvat. Vasta nykyajan ahkerat tiedemiehet ovat suunnattomien soraläjien alta kaivaneet esille vanhoja kaupunkeja ja muistomerkkiä. Ranskan konsuli *Botta*, alkoi 1840-luvulla asukkaitten vastustuksesta huolimatta lähellä nykyistä Khor-sabadin kylää kaivaa suurta kumpua, sillä hän arveli, ettei

Ylä-Savonin palatsin portaisku.

luonto ollut saattanut sitä muodostaa. V. 1842 ilmestyi soräläjän alta suuri palatsi, joka oli mahtavan Assyrian kuninkaan Sargonin rakentama. Englantilainen *Layard* löysi suuren maailmankaupungin Niniven aseman; ja myöskin entisen Babylonin raunioilla on samallaisia kaivamistöitä tehty. Siten on löydetty sellaista kuninkaiden asuntoja, joista Vanhassa Testamentissa puhutaan; ainoastaan rakennusten yläosat ovat murtuneet, vaan alaosat ovat jotenkin hyvin säilyneet. Niihin piirretyt kirjoitukset ja kuvat ilmaisevat meille, millaiset olot ja tavat olivat jo niihin aikoihin kuin Abraham muutti Kaanaan maahan; ja monta samankaltaista tapausta, joista Vanhassa Testamentissa kerrotaan, tavataan näissäkin esitettynä, sillä Israelin kansa oli Assyrian ja Babylonian kanssa monellisessa yhteydessä; näiltä seuduilta Abrahamkin perheineen lähti.

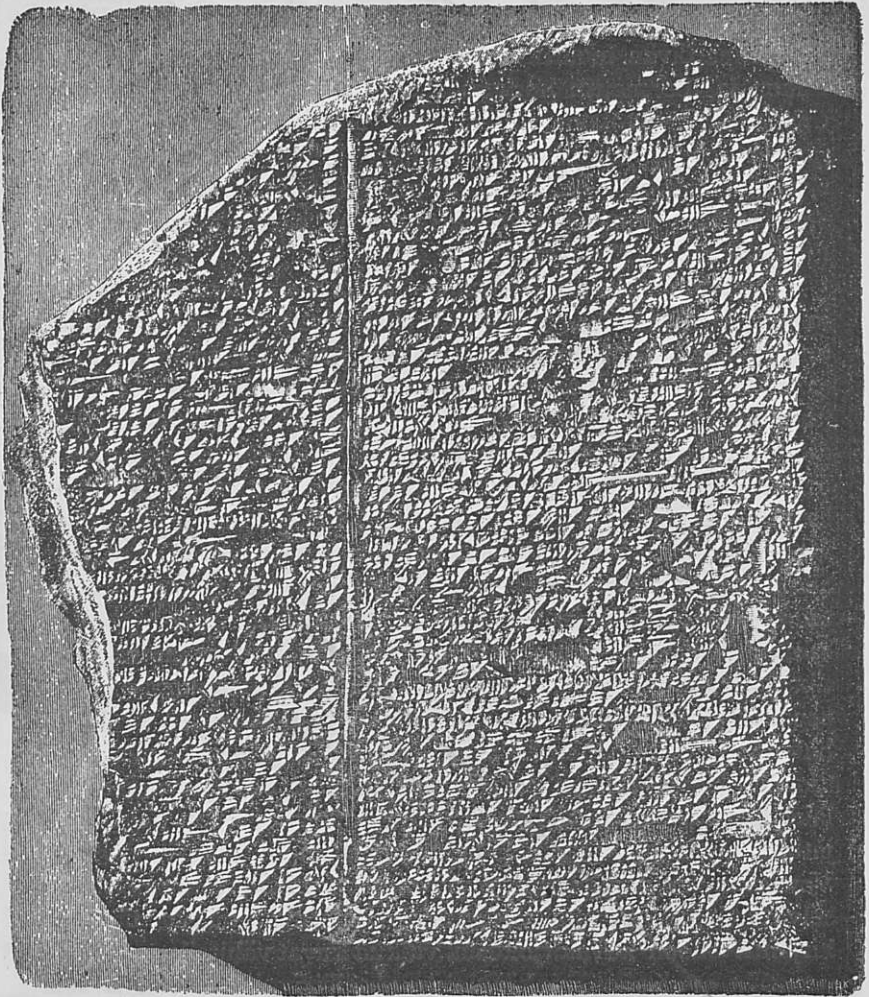
Kiveä ei ollut Eufraatin ja Tigriin jokilaaksossa saatavana niinkuin Egyptissä, jonka vuoksi rakennuksiin käytettiin auringossa kuivattua savea eli tiiliä; mutta äärettömän suuria ja ulkomuodoltaan mahtavia niistä pystytettiin sekä Babylonissa että Ninivessä. Vastamainittu Sargonin palatsi käsittää 10 hehtaaria suuruisen maa-alan ja siihen kuului 30 pihamaata ja 200 huonetta. Ninivessä ovat kuninkaiden palatsit suuremmissa rakennukset, mutta Babylonissa veivät jumalille rakennetut temppelet muista voiton. Siellä kohosi esim. Baalin temppele keskellä kaupunkia; Herodotos, joka sen matkoillaan näki, kertoo, että sen alinen osa, joka oli nelisivuinen, oli 2 stadionia (noin $\frac{1}{4}$ kilometriä) pitkä joka sivulta; tästä kohosi toinen osa, joka oli 1 stadionin korkuinen, ja sen päällä oli kolmas j. n. e., yhteensä 8 tornia; korkeimmassa osassa oli pyhin paikka, jossa Baalille suuria uhria toimitettiin; siellä oli niinkään kullasta valmistettu jumalan kuvapatsas ja valtaistuin. Suuri kuningas Nabukudur-usur eli Nebukadnezar varsinkin kunnisti Babylonia, ja itselleen rakennutti hän komean palatsin sekä sen viereen n. k. riippuvat puutarhat, jotka syntyivät siten, että muuratuille holville tuotiin multaa, johon puita ja pensaita istutettiin. Mediasta kotoisin olevata puolisoansa varten, joka oli tottunut vuori-ilmastoon, hänen kerrotaan ne rakentaneen. Eufraatin yli oli komea silta rakennettu ja sillan

Babylonialainen temppeli.

molemmassa päissä oli palatseja. Itse kaupunki oli jättiläissuuruinen, sillä Herodotoksen kertomuksen mukaan oli jokainen sitä ympäröivän muurin neljästä sivusta noin 30 kilometrin pituinen ja 100 metrin korkuinen sekä niin leveä, että 16 ratsastajaa sillä saattoi vierekkäin ajaa. Muureilta kohosi 250 tornia, ja 100 porttia vei kaupunkiin. — Niniven kaupunki Tigrisvirran varrella oli lähes 9 penikulmaa ympärimitaten, ja 1500 tornilla varustettu vahva muuri oli sitäkin ympäröimässä, niinkuin Herodotos kertoo.

Suurenmoisia kuvapatsaita, joista tavallisimmat ovat ihmispäillä varustetut siivekkäät härät, joilla jumalia kuvattiin, on palatseja koristamassa; seinissä taas on kuvia, joissa kuninkaita kuvataan leijonia ampumassa, sillä tämä oli Assyrian kuninkaiden tavallisin huvitus, tai pitoja pitämässä, tai esitetään niissä kaupunkien piiritystä tai voitettujen kansojen vankeuteen kuljettamista. Rakennusten seinillä, mutta varsinkin kuivatuilla savitauluilla tai sylintereillä, on myöskin kirjoituksia, jotka merkit pistettiin terävillä puikoilla ennenkuin savi poltettiin. Kauan aikaa oli tämä kirjoitus, jota merkkien muodon vuoksi sanotaan *kiilakirjoitukseksi*, kaikille tuntematonta, mutta jotenkin samalla tavalla kuin Egyptin hieroglyfikirjoituksen perille päästiin, päästiin tämänkin. Persian vanhassa pääkaupungissa Persepoliissa on erääseen kallioon kuningas Dareioksen käskystä hakattu hänen sankaritoitään esittävä kirjoitus kolmella eri kielellä, joista yksi oli persian kieltä, toiset babylonialaista kiilakirjoitusta. Ensinmainitusta saatiin selvä ja sen nojalla aljettiin myöskin assyrialais-babylonialaista kirjoitusta selvittää. Varsinkin englantilainen *Rawlinson* on kiilakirjoitusmerkkien selvittämisessä paljon työskennellyt. Aluksi näkyy tämänkin kirjoitus olleen kuvakirjoitusta, vaikka kuvat vähitellen muuttuivat, niin ettei ollut minkäänlaista yhtäläisyyttä merkin ja sillä esitettävän esineen välillä; niinpä esim. yksi pistos merkitsi taivasta, kaksi maata, kolme vettä j. n. e. Mutta sittemmin aljettiin käyttää noita merkkiä osottamaan sitä äännettä, joka oli sillä kuvatun esineen nimessä, ja ne muuttuivat siten tavuumerkeiksi, vaikka merkeillä oli toinen merkitys tavuumerkinä kuin kuvamerkinä. Tämän seikan, joka suuresti vaikeutti oppi-

Kiilakirjoitusta Assurbanipal'in kirjastosta.

mista, arvelevat muutamat tutkijat johtuvan siitä, että näillä seuduilla asunut vanhin kansa, joka oli turanilaista eli suomensukuista alkuperää, olisi keksinyt kiilakirjoituksen ja jättänyt sen myöhemmin tulleille Semiläisille, jotka lausuivat merkit tavumerkkinä käytettäissä alkuperäisen kielen esineen nimellä.

Samalta suomensukuiselta kansalta arvellaan Babylonialaisten perineen myöskin loihtutaidon, jota heidän pappinsa käyttivät. Samoin kuin Egyptin papyroskääröjä on tuotu Europan museoihin, niin on savitaulujakin sinne siirretty, varsinkin Lontoon brittiläiseen museoon. Assyrian kuninkaiden kirjastot ovat siten vuosituhansien perästä joutuneet uudestaan tutkittaviksi.

Assyrialaisten ja Babylonialaisten uskonto perustui, niin kuin kaikki pakanoos, luonnonvoimain palvelukseen, vaikka jumalat ilmestyivät ihmisen kaltaisissa tai puoleksi ihmisen, puoleksi eläimen kaltaisissa olennoissa, jommoisiksi niitä tavaataan kuvatuiksi. Ainoastaan papit käsittivät jumaluuden yhteyden koko luonnossa päleväksi voimaksi. Taivaankappaleet olivat kaksoisvirtojen maassa etupäässä jumalallisen arvon saaneet, sillä kirkas taivas, jossa loistavat tähdet kiiluvat, herättivät ennen muita ihmisten huomiota ja kunnioitusta. *Anu* eli *Il*, joka oli alkuansa sama kuin Israelilaisten *Elohim* ja Arabia-laisten *Allah*, oli taivaan jumala; mutta enemmän palveltiin *Belä* eli *Baal*, joka oli auringon jumala, maailman kaitsija ja ihmisten luoja. Tuossa suuressa äsken mainitussa temppelissä, sanoo profeetta Daniel, oli 60 pappia hänen palvelustaan hoitamassa; joka päivä hänelle uhrattiin 12 suurta astiallista hienoimpia vehnäjauhoja, 40 lammasta ja 6 suurta astiallista viiniä. Ninivessä oli *Assur*-jumalalla sama asema, sillä hän oli jumalista ensimmäinen; hän antoi kuninkaille, jotka häntä ruikoilivat, voittoja. Assyrialaiset, jotka olivat sotaista kansaa, tekivät pääjumalansa myöskin sodan jumalaksi. Planeeteilla oli eri jumaluusolentonsa. Niinpä *Nirgal* oli sen planeetin ja sen yhteydessä olevan jumalan nimi, jota Roomalaiset Marsiksi nimittivät; häntä kuvattiin leijonaksi, jolla oli ihmisen pää, ja hänen suuret kuvansa olivat tavallisesti temppelien edustalla. *Adar*, jota kuvattiin ihmispäällä varustetuksi häräksi, taas oli Roomalaisten Saturnus. Kreikkalaiset ja Roomalaiset, jotka lainasivat Babylonialaisilta tähtitieteen, sovittivat vaan omiin jumaliinsa planeetien nimitykset sen mukaan kuin ne vastasivat Babylonialaisten jumalia. Olipa naisjumaliakin, joista varsinkin *Beltistä* eli *Mylittaa* palveltiin hedelmällisyyden antajana

S. ELMÉ GATTA, J.

Nirgalin kuva.

ja *Istaria* sodan ja rakkauden jumalattarena. Mylitan palvelus muodostui sangen irstaiseksi, sillä uskonnollisiin menoihin hänen kunniaukseen pidetyissä juhlissa kuului muun muassa se, että nuoret työt uhrasivat viattomuutensa. Muutenkin oli Assyrialaiden ja Babylonialaisten jumalanpalvelus aistillisempää ja raaempaa, kuin Egyptilästen; Assurille uhrattiin ihmisiä, varsinkin sotavankeja, joita suurissa joukoissa teurastettiin hänen lepyttämisekseen, sillä sellaisten uhrien arveltiin olevan hänelle mieluisia.

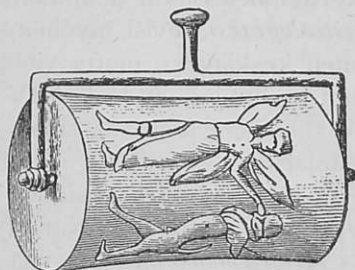
Varsinaisten jumalien rinnalla oli kaikkialla henkiä ja haltijoita, hyviä ja pahoja, jotka seurasivat ihmisiä. Näitä tuli joko avukseen kutsua tai manata pois erityisillä loihtuluvuilla, joita papit osasivat. Taikaesineitä papit myöskin myivät ihmisten suojelemiseksi pahalta. He selittivät niinkään unia, ennustaen niiden perustuksella tulevia asioita.

Taivaankappalten luultiin myöskin vaikuttavan ihmisten kohtaloihin ja muihin tapahtumiin. Ihmisen syntyessä tarkastettiin tähtiä, jotta vastasyntyneen elämäntapaoloa voitaisiin ennustaa. Papit, jotka yksin osasivat näitä selittää, ennustivat sotaa, onnettomuuksia, luonnonilmiöitä j. n. e. Nämät «Itämaan viisaat» olivat muissakin maissa taidostaan kuuluja, niinkuin Vapahtajan syntymisen kertomuksessakin mainitaan. Tämä taikausko, jota rimitetään *astrologiaksi*, levisi myöhemmin Europan kansoihin ja oli yleinen keskiajalla, mutta vielä uudella-ajallakin sitä tavataan; Ruotsin kuninkaat Erik XIV, Kaarle IX ja suuri sotapäällikkö Wallenstein luottivat siihen, ja useilla ruhtinailla oli omat ennustajansa.

Mutta tuo tähtien tarkastaminen ei ollut yksinomaan taikauskoa, vaan se oli myöskin tiedettä, sillä Babylonialaiset oikeastaan panivat alun tähtitieteelle eli *astronomialle*. He osasivat ennakkolta määrätä kuun- ja auringonpimenemiset; he määrasivät vuoden auringon kulun mukaan ja jakoivat sen taas kuun vaihdoksien mukaan kuukausiin. Kuukaudet olivat jaetut viikkoihin ja viikot seitsemään päivään. Päiville annettiin jumalain mukaan nimet; niinpä oli Nirgalin päivä se viikon päivä, joka vastaa meidän tiistaita. Roomalaiset, ja myöhemmin Germanit lainasivat tämän nimittämistavan, sovittaen vaan

omien jumaliensa nimet näiden sijaan. Niinpä Roomalaiset nimittävät Bel-Marudochin päivää Jupiterin päiväksi, koska Jupiterilla oli jotenkin sama asema Roomalaisilla kuin Bel-Marudochilla Babylonialaisilla; Germanit taas sanovat samaa Torin päiväksi (Torsdag), josta sitte meidän tuorstai on muodostunut. Yksi päivä viikossa oli Babyioniassakin lepopäivä.

Babylonialaiset laativat myöskin mitta- ja painojärjestelmän, joka tuli yleisesti vanhalla ajalla käytäntöön. 60-luku oli siinä peruslukuna, niinkuin 100⁰ meillä. Pituusmitassa taas oli mittana sen välin pituus, joka täysikasvaneella ihmisellä on kyynäspäästä pitkänsormen päähän eli noin 52,5 cm. Tieteitä harrastettiin ja kirjallisuuttakin ilmestyi Euftrat-Tigris-virtojen jokilaaksossa, niinkuin löydettyistä savitauluista näkyy. Niissä on historiallisia muistiinpanoja, tavallisesti sotatapahtumia, ja kuninkaitten käskystä piirretyt; mutta myöskin kielitiedettä niissä tavataan, jonka vuoksi Babylonialaisia on pidettävä tämän tieteen ensimmäisinä harrastajina. Hymniä jumalien kunniaksi on niinkään piirretty mainituille tauluille; tavataanpa eräässä taulussa kertomus, joka esittää vedenpaisumusta samaan tapaan kuin Raamatun kertomuksessa, vieläpä luomises-

Sinetti.

sen tapaan. Savitauluissa tavataan vielä virkamiesten kirjoituksia, kauppa- ja lainasopimuksia; asianomaiset vahvistivat sitoumuksensa sinetillä, niinkuin mekin; sanalla sanoen eri aloilta tavataan kirjoituksia, jotka osottavat näiden kansojen yhteiskunnallisia ja sivistyksellisiä oloja.

Myöskin taide oli jotenkin pitkälle kehittynyt. Babylonin ja Niniven temppelit olivat koristetut korkokuvilla ja loistavilla maalauksilla. Kuvanveistossa he osasivat luonnon mukaan tehdä esineet, ja varsinkin eläinten kuvat ovat luonnollisen näköisiä. Kuuluisimmat ja mahtavimmat ovat nuo jo ennen mainitut jattiläiskuvat, joissa leijonan tai härän ruumiiseen

on liitetty ihmisen pää jumaluutta kuvaamaan. Pronssista, kullasta, hopeasta ja myöhemmin raudasta tehtiin monellaisia esineitä. Puvut olivat komeat ja loistavia värejä he mielellään käyttivät; purppuranvärisiä vaatteita vietiin Babyloniasta muihin maihin.

Niinkuin Egyptin kuninkaas, olivat Babylonian ja Assyrian kuninkaasikin itsevaltiaita. He eivät tosin olleet jumalia, vaan kutsuvat itseänsä «jumalien sijaisiksi.» Suurilukuinen virkamies-joukko oli heidän hovissaan hallitusasioita hoitamassa. Niin jyrkkää säätyerotusta kuin Egyptissä, ei tavata, mutta kaikki alamaiset olivat kuninkaan orjia; hän oli omaisuuden ja hengen herra. Papistolla oli kuitenkin suuri arvo ja vaikutus sivistyksensä ja varsinkin ennustustaitonsa nojassa. Valtakunnan hallitus oli höllempi kuin Egyptissä, vaikka Assyriassa myöhemminä aikoina tavataan maaherroja eli satraapeja maakunnissa veroja kokoomassa ja oikeutta valvomassa.

III.

Foinikialaiset.

Syrian kansat. — Uskonto. — Foinikialaisten keksinnöt. — Kirjoitustaito. — Kauppapaikkojen perustaminen. — Kaupan välitys. — Kreikkalaiset ottavat kaupan Välimeren itäosissa. — Kartagon perustaminen. — Kartagon kauppa ja mahtavuus. — Hallitusmuoto.

Sitä maata, joka on Eufrat- ja Tigris-maiden ja Egyptin välillä sekä länteen päin ulottuu Välimereen asti, sanotaan *Syriaksi*. Rantamaa on hedelmällistä, mutta sisäosat ovat erämaata, jossa ihmiset saattavat ainoastaan keitailla asua. Nämätkin seudut joutuivat aikaisin semiläisten heimojen asuinpaikaksi; etelässä asuivat *Kananealaiset*, joihin *Foinikialaiset* ja *Fitistealaiset* muiden muassa kuuluivat; pohjoisessa Syriassa sekä itäosissa asuvia kansoja kutsuttiin *Aranealaisiksi* ja myöhemmin Syrialaisiksi. Pohjoisosassa tavataan sitä paitsi *Hetakaan* eli *Hetitit*, jotka eivät luultavasti olleet semiläisiä (ks. luk. V.) Syriassa ei tosin muodostunut sellaista omintakeista kulttuuria kuin Egyptissä ja Babyloniassa, mutta näiden maiden kansoja voipi kuitenkin lukea vanhan ajan sivistyskansojen joukkoon, sillä he, ollen vilkkaassa yhteydessä kummallakin puolella olevien sivistyskansojen kanssa, omistivat heidän sivistyksensä, kehittivät sitä ja levittivät sitä laajemmalle

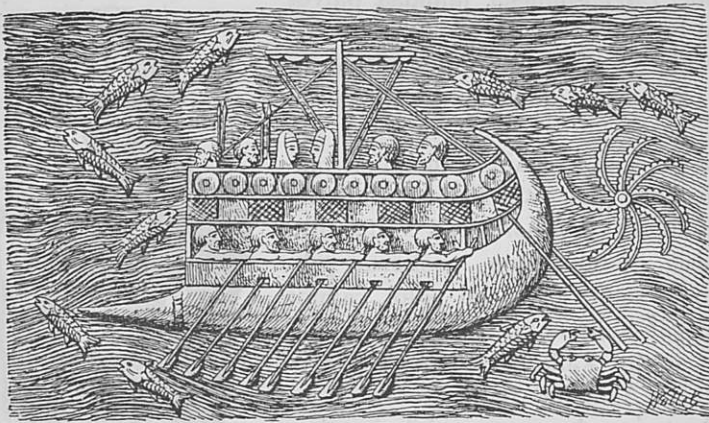
Syrian kansoilla oli, lukuunottamatta Israelilaisia, jotenkin sama uskonto kuin Babyloniassa; *Baal*ia siellä palveltiin, *Astarte* ja *Mylitta* olivat tärkeimmät naisjumalista. Kalan kal-

taista *Dagon*-nimistä jumalaa palvelivat Filistealaiset. Myös Egyptin Isis ja Osiris tunkeutuivat Syrian kansojen jumalien joukkoon. — Pyhästä Raamatusta tiedämme, mitenkä julmaa ja rietasta näiden jumalien palvelus oli, jota Israelilaiset kauhulla katselivat. *Baal-Molokille* uhrattiin ihmisiä, jolloin sen vaskesta tehtyyn kuvaan, jossa tuli paloi, vaimot heittivät huutaen ja meluten hurmaavan soiton kaikuessa lapsiaan; Mylitan ja Astarten papittaret taas sovivat jumalatartaan mitä riettaimilla menoilla. Aistillisuus, jota jo Babyloniassa tavataan, oli paljon suurempi ja törkeämpi Syrian Semiläisissä.

Tällainen oli Foinikialaistenkin uskonto, jotka olivat saaneet asuinpaikakseen kapean maakaistaleen Libanon-vuoren ja Välimeren välillä. Mutta puutteellisesta uskonnosta huolimatta on heidän merkityksensä suuri sivistyksen levittäjinä, sillä «he saattoivat meren maailmanhistoriaan» ja sen kautta rauhallisen yhteyden kansojen kesken. Kalastusmatkoillaan Foinikialaiset oppivat merta tuntemaan, ja siihen kerran tutustuttuaan he pyrkivät yhä kauemmaksi. Libanonin setripuista saatiin hyviä laivanaineksia, ja laivansa he valmistivat sekä purjeiden avulla kulkeviksi että myöskin airoilla kuljetettaviksi; soutajat istuivat useassa rivissä eri kerroksissa, toinen toistaan ylempänä. Täten tuli Foinikialaisista kauppakansa ja käytännöllinen kansa. Heidän omiin keksintöihinsä luetaan paitsi laivain rakentamista purppuravärjäys, jonka taidon sanotaan saaneen alkunsa siten, että muuan paimen oli vaatekappaleella pyyhkäissyt koiransa kuonoa, joka oli simpukan rikki purrut; vaate tuli punaiseksi ja sen johdosta aljettiin simpukkaa käyttää purppuravärjäyksessä. Saviastioita he niinkään valmistivat;

Astarte.

Foinikialainen laiva (assyrialainen korkokuva).

metalleista he osasivat tehdä kaikellaisia esineitä, sekä hienoja kankaita kutoa. Lasin keksintö on myöskin luettu heidän ansiokseen, mutta sen lienevät Egyptiläiset tehneet. Länsimaiden kansat, jotka oppivat kaikkea teollisuutta ja taitoa Foinikialaisilta, rupesivat pitämään heitä niiden keksijänä, vaikka he olivatkin itse ne Egyptiläisiltä tai Babylonialaisilta oppineet. Paino- ja mittajärjestelmä oli myöskin Babyloniasta kotoisin, ja Foinikialaiset saattoivat sen Euroopassa tunnetuksi; mutta rahaa he ensiksi rupesivat käyttämään kaupan välityksessä.

Suurin ja tärkein lahja, jonka Foinikialaiset länsimaiden kansoille toivat, oli kuitenkin *kirjoitustaito*. Tuosta Egyptiläisten hieroglyfi- ja Babylonialaisten kiilakirjoituksesta oli Foinikialaisten suuresti edistynyt. Ensinmainituissa oli kuva- tai tavumerkkiä, jonka vuoksi niitä oli sangen paljon, ja siitä syystä ainoastaan harvat saattoivat sitä oppia. Tämänkaltainen oli Syrian kansojenkin vanhin kirjoitus. Mutta täällä tavataan jo noin 1000 vaiheilla e. Kr. s. kirjoitustapa, jossa käytettiin ainoastaan 22 merkkiä, joilla saatettiin kaikki sanat kirjoittaa. Tämän mukaan oli kullakin konsonantti-äänteellä oma merkkinsä, sillä vokaaleja ei ilmaistu ollenkaan. Varmaan ei tiedetä, oliko tämä kirjoitus Syriassa keksitty, vai oliko jo aikaisem-

min joku arabialainen heimo sitä ensin käyttänyt, johon muutamamat seikat viittaavat. Mutta äärettömän suuri edistys tämä oli, jonka saattaa verrata kirjapainotaidon keksintöön, sillä nyt saattoi kuka hyvänsä verraten pienellä vaivalla omistaa luku- taidon itselleen. Foinikialaisten ja sen mukaan kaikkien kielien kirjaimistoa nimitetään alfabetiksi, koska sen kahdella ensimmäisellä merkillä oli nimenä «alef» ja «bet». Kreikkalaiset saivat sen ensin Foinikialaisilta; he lisäsivät siihen vokaalien merkit, ja tästä näin kehittyneestä kirjaimistosta ovat kaikki länsimaiden äänneiden merkit muodostuneet.

Kauppapaikkoja perustamalla levittivät Foinikialaiset, niinkuin mainittu, Itämaiden sivistystä länteenpäin. Aluksi he kenties tavottelivat päästäksensä Egyptiin ja Vähän-Aasian rannikoille tavaroihtaan vaihtamaan; mutta ennen pitkää rannikon lähellä olevat saaret tulivat heidän käyntipaikakseen. Suureen Kypros-saareen he suuntasivat aluksensa; Rodos-saarelle ja Kretaan he samoin asettuivat. Aigeian meren saaret johtivat Kreikkaan ja Mustallemerelle asti, joissa kaikissa seuduissa tavataan Foinikialaisten kauppapaikkoja noin 1500 vaiheilla e. Kr. s. Vähitellen purjehdittiin yhä lännemmäksi; ja Sisilian saarella ilmaantui kolonijoita, Sardiniaan ja Maltaan niinkään; Etelä-Galliassakin tavataan heidän jälkiänsä. Afrikan pohjoisrannalle perustettiin kauppapaikkoja ja saavuttiin Espanjaan asti, jonka eteläistä osaa he nimittivät Tarsis-maaksi. Koko Välimeri oli siten heidän hallussaan, ja monta kaupunkia on vieläkin olemassa, jotka saivat Foinikialaisilta alun: *Palermo* (Panormus) Sisiliassa, *Utica* Pohjois-Afrikassa. *Kartagon* suuri kaupunki on hävitetty; *Cadixin* (Gades) kauppa- kaupunki Etelä-Espanjassa on heidän perustamansa, samoin *Sevilla* ja *Malaga* ynnä monet muut. — *Herkuleen patsaat* (*Gibraltar*) olivat kauan aikaa äärimmäisenä rajapaikkana, mutta niidenkin sivu purjehdittiin Atlantin merelle, ja saavuttiin Afrikan länsirannalle, Madeiraan ja Kanarian saarille. Madeiran leuto ilmanala ja hedelmällisyys heratti jo silloin huomiota, joka näkyy siitä, että Kartagon hallituksen kerrotaan kiel- täneen sinne purjehtimasta, se kun pelkäsi, että Kartagolai- set tahtoisivat sinne siirtyä asumaan. Harvemmin purjehdit-

tiin Atlantin merta pohjoiseenpäin, mutta joskus käytiin *Tina-saarilla* eli nykyisessä Englannissa.

Myöskin idässäpäin kävivät Foinikialaiset kauppaa Intiassa ja Arabiassa. Raamatun kertomuksesta tiedämme, että Tyroksen kuningas Hiram yhdessä Salomonin kanssa lähetti Punaisen meren satamasta laivoja Ofir-maahan, jolla tarkoitetaan Intiata tai kenties Etelä-Arabiaa. Persian lahdessa heillä myöskin oli laivoja ja sen rannoilla kauppakonttooreja. Mutta varsinainen Itämaan kauppa kulki kuitenkin maata myöten karavaniteitä. Babylon ja Ninive olivat tämän kaupan keskuksena; profeetta Nahum sanoo, että Niniven kauppiat olivat lukuisimmat kuin taivaan tähdet, ja Hesekiel kutsuu Bablyonia »kaupan kaupungiksi«. Näistä kaupungeista tavarat sitte erämaan kautta kuljetettiin Foinikian rantamaihin.

Täten joutuivat etäisetkin maat toistensa yhteyteen. Foinikialaisten lähettämät karavanit kävivät Intiassa, vieläpä Kiinassa asti heille kalliita kiviä, maustimia y. m. noutamassa; kultaa, norsunluuta, suitsutusaineita ja kalliita puulajeja saatiin Arabiasta ja Etiopiasta sekä Afrikan läntisimmistä osista; Armenia oli hyvä viinimaa; Babylonin hienot kankaat kirjavine värineen olivat kaupassa, samoin sen monet taidokkaat teollisuuden tuotteet. Kyprosta saatiin vaskea, Espanjasta hopeata, kerrotaanpa niin paljon, että merimiehet saadakseen sitä enempi kulkemaan laivoillansa, hävittivät ankkurinsa ja valmistivat hopeasta toiset sijaan. Tinaa, jota pronssisekoitusta varten tarvittiin, saatiin nykyisestä Englannista, merenvahaa Pohjois-Saksasta, luultavasti muiden kansain välityksen kautta. Vielä ottivat Foinikialaiset orjia ryöstämällä ihmisiä rannikoilta, joille saapuivat. Orjakauppa, joka on pysynyt vaikka eri muodoissa aina meidän vuosisatamme alkupuoleen asti, tuli siten yleiseksi. Kalaa, suolaa, simpukoita tavataan heidän kauppatavaroissaan. Joka maa antoi heille, mitä sillä runsaimmin oli, ja itse he tavaroistaan ottivat suuret voitot.

Meriherruus rupesi 8:nnella ja 7:nnellä vuosisadalla joutumaan Foinikialaisilta Kreikkalaisten käsiin, sillä silloin itäisen Välimeren saaret ja rantamaat joutuivat näille; he asettuivat Egyptiinkin ja Pohjois-Afrikaan, koettivatpa ulotuttaa

herruuttansa saman meren länsiosiinkin; mutta siellä Foinikialaisten herruus oli saanut uuden tukeen Kartagon mah- tavassa kauppavaltiossa.

Kreikkalaisten taruissa kerrotaan, että muuan Tyroksen kuninkaan tytär *Dido* eli *Elissa*, jolta hänen veljensä *Pygmalion* oli riistänyt vallan sekä surmannut hänen puolisonsa saadakseen hänen aarteensa, purjehti kotikaupungistaan, vieden mukanaan suuren joukon tyytymättömiä, ja saapui nykyisen Tuniksen seuduille. Siellä ostettiin alkuasukkailta maata sen verran kuin härrän nahalla saattoi peittää; mutta viekas foinikialainen leikkasi vuodan hienoiksi liuskoiksi, joiden ympäröimä maakaistale oli tarpeeksi suuri linnan ja kaupungin alaksi. Paikka nimitettiin Kartagoksi (Uudeksi kaupungiksi), erotukseksi Foinikialaisten vanhemmasta *Utika*-nimisestä siirtolaiskaupungista. Tämän arvellaan tapahtuneen v. 880 vaiheilla, vaikka roomalainen runoilija Vergilius sovittaa nämä tapaukset Trojan häviön aikaan tai noin kolmea vuosisataa aikaisemmiksi.

Kartagosta paisui nopeasti mahtava valtio. Se anasti kaupungin ympäristöllä olevat maakunnat, joissa maa oli paikoittain niin hedelmällistä, että saatiin kolmensadan kertainen sato; Kyrenestä Pohjois-Afrikan rannalla se karkotti Kreikkalaiset; Kartagon vaikutus ulottui Egyptiin asti, ja kerran sen joukot ryöstelivät itse Teben kaupunkiakin. Kauppaa varten kulki lukuisia karavaanimatkueita Afrikan sisäosiin tavaroita tuomaan; sen laivat pitivät hallussaan Välimeren länsiosia, sillä se oli anastanut Maltaan, Sardinian, Korsikan, Balearein saaret ja Etelä-Espanjan; kauppapaikkoja sillä oli Galliassa ja Siliassa. Herkuleen patsaiden ohi purjehdittiin Afrikan länsirannalle Senegaliin ja toisaalla Englantiin. Kreikkalaiset ja Etruskit, jotka pyrkivät sen kilpailijoiksi, voitettiin, ja vasta Rooma sille saattoi vertoja vetää. 6:nneen vuosisadan keskivaiheilla oli tämä uusi foinikialainen maailmanvalta mahtavimmillaan. Sen pääkaupunki oli sangen suuri, sillä vielä sen olemassaolon viimeisinä aikoina, jolloin se vuosisadan oli Roomalaisten kanssa taistellut, oli Kartagon asukasluku vielä noin 700,000. Meidän päivinä ei ole tuota suuruutta muistut-

tamassa muuta kuin jotkut patsaat, muurien jäännökset sekä meren rannalla lahonneet satamavarustukset.

Kartagolaiset olivat samoin kuin Foinikialaisetkin itse-
kästä kauppakansaa. Muilta salassa he tahtoivat pitää retkensä
ja kauppapaikkansa, ja heidän kateutensa meni niinkin pitkälle,
että he ennen menivät kuolemaan, kuin näyttivät muille tien
kauppapaikoilleensa. Niinpä kerrotaan, että punilaisotien jäl-
keen, kun roomalainen kaleeri seurasi kartagolaista laivaa
päästäkseen sen mukana saarille, joista tinaa toivat, jälkimäi-
nen hukutti itsensä. Oma aineellinen etu ja kauppavoitto oli
kaikessa sen päämääränä; sitä vaan sen sodatkin tarkoittivat,
ja sen mukaan se kukistamiansa kansojakin hallitsi. Libyalai-
set naapurinsa Kartago kielsi asumasta muualla kuin aukeissa,
varustamattomissa kylissä, jotta he aina olisivat sen armoissa
ja paremmin voitaisiin pakottaa heitä maata viljelemään; Sardi-
nialaisia taas kiellettiin kuoleman uhalla maatansa viljelemästä,
jotta heidät paremmin saataisiin vallanalaisuudessa pysytetyiksi,
kun olivat riippuvaisia Kartagon tuomasta viljasta. Mutta tuo
itsekkäisyys vei vielä kauheaan julmuuteenkin. Kartagolaiset
olivat kauppakansaa ja ostivat kaikki, yksin sotamiehetkin,
joilla valloituksiansa lisäsivät. Heidän joukoissaan oli Libya-
laisia, Espanjalaisia, Gallialaisia, y. m. barbaareja. Mutta kun
niitä ei tarvittu, jätettiin palkka maksamatta tai surmattiin niitä,
usein kavalalla tavalla. Niinpä kerran, kun sodan päätyttyä
palkkalaisjoukkoa ei enää tarvittu, luvattiin heidät viedä Kar-
tagoon, mutta matkalla sanoivat laivamiehet veden loppuneen,
jonka vuoksi poikettiin erääseen autioon saareen sitä hakemaan;
tuskin olivat miehet kuitenkin maalle päässeet, kun laivoilla le-
vitettiin purjeet, ja saareen jäivät palkkasoturit kauheaan näl-
käkuolemaan nääntymään.

Foinikialaiset olivat kauppakansaa, mutta valtiollisena kan-
sana heillä ei ole suurta merkitystä eikä heidän valtiolaitok-
sensakaan muodostunut lujaksi, niinkuin useimmissa itämaiden
valtioissa rajattoman hallitsijavallan kautta. Foinikiassa oli
jokaisella kaupungilla oma hallitus perinnöllisine kuninkaineen,
joiden rinnalla oli neuvoskunta, missä varsinkin Baalin papeilla
oli suuri arvo. Kaikki kaupungit, joista tärkeimmät olivat

Sidon »Kanaan esikoinen«, ja *Tyros*, olivat kuitenkin jonkinlaisessa liitossa keskenään. Kartagossa taas hoiti hallitusta kauppaylimystöstä muodostettu neuvoskunta, jonka esimiehinä toimivat valitut *suffetit* eli tuomarit. Sen lisäksi oli kansankouksella osallisuus hallituksessa; mutta ei ollut tarkkoja määräyksiä eri valtiomahtien oikeuksista, joka teki hallituksen heikoksi ja horjuvaksi.

IV.

Israelin kansa.

Uskonto. — Jehova. — Hallitus. — Kuningasvalta. — Davidin ja Salomon ajat. — Valtakunnan jako.

Foinikialaisten eteläpuolella asui pieni kansa, joka on jättänyt jälkimaailmalle pysyväisemmän ja tärkeämmän perinnön, kuin mikään muu itämaiden kansoista. Syrian eteläosaan, »luvattuun maahan«, siirtyi Abraham asumaan, jonka pojan lisäksi kolmas poika Jakob eli Israel tuli sen kansan kantasäiksi, joka itseänsä hänen nimensä mukaan *Israelin kansaksi* sanoi; mutta *Hebrealaisiksi* kutsuivat tätä kansaa jo aikaisemmin maassa asuvat heimot; se merkitsee »toiselta puolelta tulleita« (s. o. Jordanin toiselta puolelta). Israelin kansassa kehittyi uskonto puhtaammaksi ja henkisemmäksi kuin missäkään muussa kansassa. Muissa kansoissa ei jumaluus päässyt luonnosta irtautumaan eikä sen yli kohoamaan, vaan päinvastoin luonto piti ihmisen kahlehdittuna itseensä. Egyptin ja Babylonian uskonnot opettavat kaiken kehityksen tapahtuvan auringon, tähtien ja maan sisässä olevan voiman vaikutuksesta. Luodun maailman yläpuolella vaikuttavasta jumalasta he eivät tietäneet; ja vaikkapa oppineilla olikin käsitys jumalan yhteydestä, he käsittivät hänet vaan kaikkien luonnonvoimien yhteytenä. Israelin kansan Jumala *Jehova* sitä vastoin oli maail-

man luoja ja järjestäjä, hän oli luonnon ulkopuolella ja siitä riippumaton. Sinain vuorella Jumala ilmaantui Moosekselle tulipatsaassa, mutta tuo tuli ei ollut itse Jumala, sillä Jehova oli puhdas henkinen olento. Siinä oli äärettömän suuri edistys muiden kansojen jumaluuskäsitteen rinnalla. Jehovan usko oli täysi vastakohta kaikkea epäjumalanpalvelusta vastaan, ja sen vuoksi Israelilaiset kaikin tavoin koettivat sitä suojella. Ihminen taas oli luotu Jumalan kuvaksi, eikä kehittynyt planeeteista tai tähdistä. »Ei sinun pidä palveleman muita Jumalia minun edessäni« oli Jehovan ensimmäinen käsky; kuvata ei Jehovaa saanut, sillä hän oli henkinen olento. Eikä tuo yksijumaluus ollut yksinomaan jonkun oppineen säätyluokan omaisuutena, vaan se oli koko kansassa elävänä voimana, joka muodostui sen ylläpitäjäksi kaikissa vaikeimmissakin oloissa. Mutta Jehova oli kuitenkin heidän kansallinen jumalansa, sillä Israel oli Jumalan valittu kansa, eikä hän muista kansoista huolta pitänyt. Tosin Israelilaisissakin tavataan ajoittain oikeita elävästä Jumalasta luopumiseen; korvessa kun kulkivat, muistelivat he nähtävästi Egyptin monijumalisuutta, kun kantoivat aarteensa Aarónille, joka niistä muodosti »kultaisen vasikan«, jonka ympärillä iloittiin. Mutta tällä 40-vuotisella vaeluksella, jolloin he olivat erillään muista kansoista, puhdistui heidän uskontonsa; siellä laintaulut annettiin, siellä Mooses järjesti uskonnon menot. Myöhemmin Filistealaisten ja Foinikialaisten naapuruus tutustaa kansan Baalin ja Astarten palvelukseen, joille muutamat Israelissakin rupesivat uhraamaan; mutta silloin Jumalan lähettämät profeetat ilmaantuvat kansaansa opettamaan ja johtamaan oikealle tielle.

Jehova oli kansan hallitsijakin, sillä maallinen kuninkuus oli oikeastaan vieras Israelin kansalle. Kun Gideonille tarjottiin kuninkuutta, hän huomautta, ettei hän eikä hänen lapsensa tule heitä hallitsemaan, vaan Jehova on heidän kuninkaansa. Samalla perustuksella Samuel vastustaa kauvan aikaa kansan tahtoa, kun se vaatii kuningasta; sen lisäksi hän koettaa pelottaa sitä töillä ja rasituksilla, joita kuningas tulisi määräämään heidän tehtäväkseen, niinkuin naapurikansoissakin oli tapana. Mutta vihdoin hän taipuu.

Israelin kansa ei olekaan valtiollisessa suhteessa merkillinen, päinvastoin valtio oli höllä ja heimokuntaisuuden pohjalla, mutta se oli läpeensä uskonnollinen kansa.

Raamatun kertomuksesta tunnemme Israelin kansan vaiheet. Jumalan käskystä läksi Abraham perheineen Mesopotamiasta ja asettui Kanaan maahan, josta hänen jälkeläisensä nälänhädän pakottamina siirtyivät Egyptiin v. 1590 vaiheilla. Täällä he pääsivät Gosenin maahan asumaan, jossa he aluksi hyvin viihtyivät; mutta kuningas Ramses II, joka rakennutti kahta kaupunkia, pakotti Israelilaisiakin ankaraan työhön, jonka vuoksi he *Mooseksen* kehotuksesta ja hänen johdossaan lähtivät takaisin Kanaan maahan v. 1320 vaiheilla, oltuaan Egyptissä noin 230 vuotta. Mooses sai ainoastaan etäältä Nebon vuorelta katsoa »luvattua maata«, ja hänen seuraajansa *Josua* vasta johdatti heidät Jordanin yli. Ankaria ja pitkällisiä taisteluja oli taisteltava maassa ennen asuvien heimojen kanssa, joista varsinkin *Filistealaiset*, — heidän nimestään Palestinan nimi johdetaan — olivat vaaralliset, eikä heillä Josuan kuoltua ollut yhteistä johtajaa, vaan »vanhimmat« hallitsivat kutakin noista 12:sta sukukunnasta, joiden kesken maa oli jaettu. Kansakin on hajaantunut, epäjumalan palveleminen alkaa voittaa alaa, ja näyttää siltä, että koko Israel on hukkumaisillaan naapurikansain alituisesti hätyyttäessä: mutta silloin ilmestyy kansan joukosta johtajia, n. s. *tuomareja*, jotka saavat innostuksen vireille, koko kansan voimat yhdistetyiksi, ja siten vihollisista voiton. *Gideon*, *Jephta*, naissankari *Debora* ja ennen kaikkia Jumalan nasiiri, voimakas *Simson*, olivat heistä etevimmät.

Kansa alkoi kuitenkin vaatia kuningasta, jonka johdossa olisi turvallisempi elää, ja v. 1055 valitaan *Saul*, Benjaminin suvusta, hallitsijaksi; ylimäinen pappi Samuel sanoo Jehovanakin antaneen tähän suostumuksensa sekä voitelee hänet. Kuningasvalta tuottaa Israelin kansalle suurempaa ulkonaista mahtavuutta; *Saul* voittaa Ammonilaiset, Moabilaiset, vieläpä Filistealaisetkin pakotetaan siirtymään länteenpäin meren rannikolle. Myöhemmin hän kuitenkin kärsii tappion ja kaatuu itse sekä hänen kolme poikaansa taistelussa, jonka jälkeen urhoolisuudestaan tunnettu Isain poika *David*, Judaan suvusta valitaan

kuninkaaksi (1025). David on Israelin suurin kuningas; hän on voitollinen soturi, mutta myöskin innokas Jehovan palvelija, jota hänen kauniit runonsa eli psalminsa todistavat. Hän teki Jerusalemin pääkaupungiksi, järjesti valtakunnan olot sekä jumalanpalveluksen, sillä Jehovan palvelus oli oleva koko kansan tärkein ja voimakkain yhdysside. Viisas *Salomo*, Davidin ja Batsaban poika, rakennutti Jerusalemiin komean temppelin, jossa kansan pyhintä omaisuutta, liiton arkkia, säilytettiin. Israelilla on tähän aikaan tärkeä valtiollinenkin asema itämailla, ja Salomon maine leviää laajalle; niinpä arabialainen kuningatarinkin tulee hänen luoksensa. Yhdessä Foinikialaisten kanssa käydään vilkasta kauppaa; heidän maastaan rakennusaineet tuodaan temppeliä varten ja heidän joukostaan mestaritkin tulevat työtä johtamaan.

Mutta tuo suuruus on lyhyt, sillä valtio jakaantuu kahteen osaan Salomon kuoltua (953), ja mahtavammat valtiot tekevät ennen pitkää lopun kansan itsenäisyydestä.

V.

Silmäys Itämaiden valtioiden valtiollisiin oloihin.

Suurten valtioiden synty (Elamin valtakunta, Babylonia, Assyria). — Hetalaisten valtakunta. — Egyptin faraoiden valloitukset. — Assyrian ensimmäinen mahtavuuden aika. — Israelin valtakunta mahtavimmillaan. — Assyrian maailmanvalta. — Sota-aseet. — Sodan julmuus. — Assyrian häviö. — Uus-Babylonian valtakunta.

Vuosisatoja, kenties tuhansia, oli sivistys versonut ja kehittänyt edellä mainituilla seuduilla, ennenkuin suuret valtiot syntyivät. Sekä Niilin laaksossa että kaksoisvirtojen maassa ja Syriassa oli varhaisemmin olemassa pieniä valtioita, joita tavallisesti kuningas hallitsi. Mutta vähitellen joku niistä kohoaa muita mahtavammaksi hävittämällä pikkuvallat, ja siten syntyy muutamia suuria valtioita. Jo mainitsimme, että Egyptissä Menes noin 4000 vaiheilla yhdisti valtaansa kaikki Niilin laaksossa syntyneet pikkuvallat. Eufraatin maissa ilmestyy aikaisemmin, jo noin 2300 vaiheilla, *Elam*-niminen valtio muiden valtijana; Babylonin tunnusti Elamin kuninkaan yliherruutta. Mutta jonkun ajan kuluttua (arvattavasti v. 2000 vaiheilla) onnistui erään Babylonin kuninkaan kukistaa Elamin valtio ja liittää se valtaansa. Täten syntyi Vanha Babylonian valtakunta, johon kuului myöskin erään sotaisen semiläisheimon perustama Assyrian valtakunta Tigris-virran varsilla. Viimemainittu

mahtavammaksi Babyloniaa ja laskee senkin valtansa alle.

Pohjois-Syriassa taas muodostui 14:nnellä vuosisadalla mahtava *Hetalaisten* valtakunta, jonka vaiheista ei muuten paljon tiedetä. Se vaan tiedetään, että heillä oli kehittynyt sivistys, että he asuivat komeissa kaupungeissa ja että heidän kuninkaansa, jotka elivät loistavasti, kävivät sotaretkillä, kuljettaen mukanaan kirjureja, jotka piirsivät tapahtumat muistiin. Kirjoitus oli jonkinlaista kuvakirjoitusta, niinkuin muillakin itämaan kansoilla.

Sotien kautta olivat mainitut suuret valtiot syntyneet, ja valloitushalu saattaa nekin toisiansa vastaan. Maailman johto vaihtelee valtiosta toiseen, sillä pitempää ja pysyvää herruutta ei mikään valtio voi saada aikaan. »Aasian valtioiden herruus on kuin erämaan liikkuva hiekka, jota tuuli kuljettaa ja kasaa läjiin, mitkä alituisesti vaihtelevat«. Kun on tarmokas ja kykenevä hallitsija, vie hän kansansa sotaan ja voittoon, mutta sitten palaa hän verityöhönsä tyytyväisenä saaliineen kotiin, vaan ei kuitenkaan pidä huolta siitä, että voitettut kansat uskollisuuden siteillä liittyisivät hänen valtaansa.

Ensin ilmestyy Egyptin faraoissa valloitushalu. Kun Teben kuninkaat ovat tehneet lopun noiden paimentolaisten, Hyksojen, herruudesta v. 1530 vaiheilla, kohottaa tämä tapahtuma kansallistunnetta ja saattaa Egyptin muuten rauhallisen kansan valloituksiin ryhtymään. *Totmes I* ja *Totmes III* 1400-luvulla laskevat valtansa alle siihen jo ennenkin kuuluneet Etioopian ja Libyan, mutta he valloittavat vielä Syriankin. Tuota herruutta täytyy kuitenkin tavan takaa uusilla sotaretkillä uudistaa, sillä voitettut kansat ovat aina valmiit luopumaan. *Ramses II*, joka hallitsi 1300—1230 välillä ja on tunnettu suurien temppelien rakentajana, taisteli jälleen Syriassa, ja tuo äsken mainittu Hetalaisten valtio teki lujaa vastarintaa hänelle. Seuraavana aikana 10:nnellä vuosisadalla, jolloin oli sisällisiä levottomuuksia Egyptissä, menetti se kaikki valloituksensa ja joutuipa itsekin Assyriasta riippuvaisuuteen.

Assyrian kuninkaat olivat näet myöskin jo 14:nnellä ja 13:nnellä vuosisadalla ryhtyneet valloituksia tekemään, ja länteenpäin Syrian maihin niitä jatkuu 12:nnellä vuosisadalla. Ku-

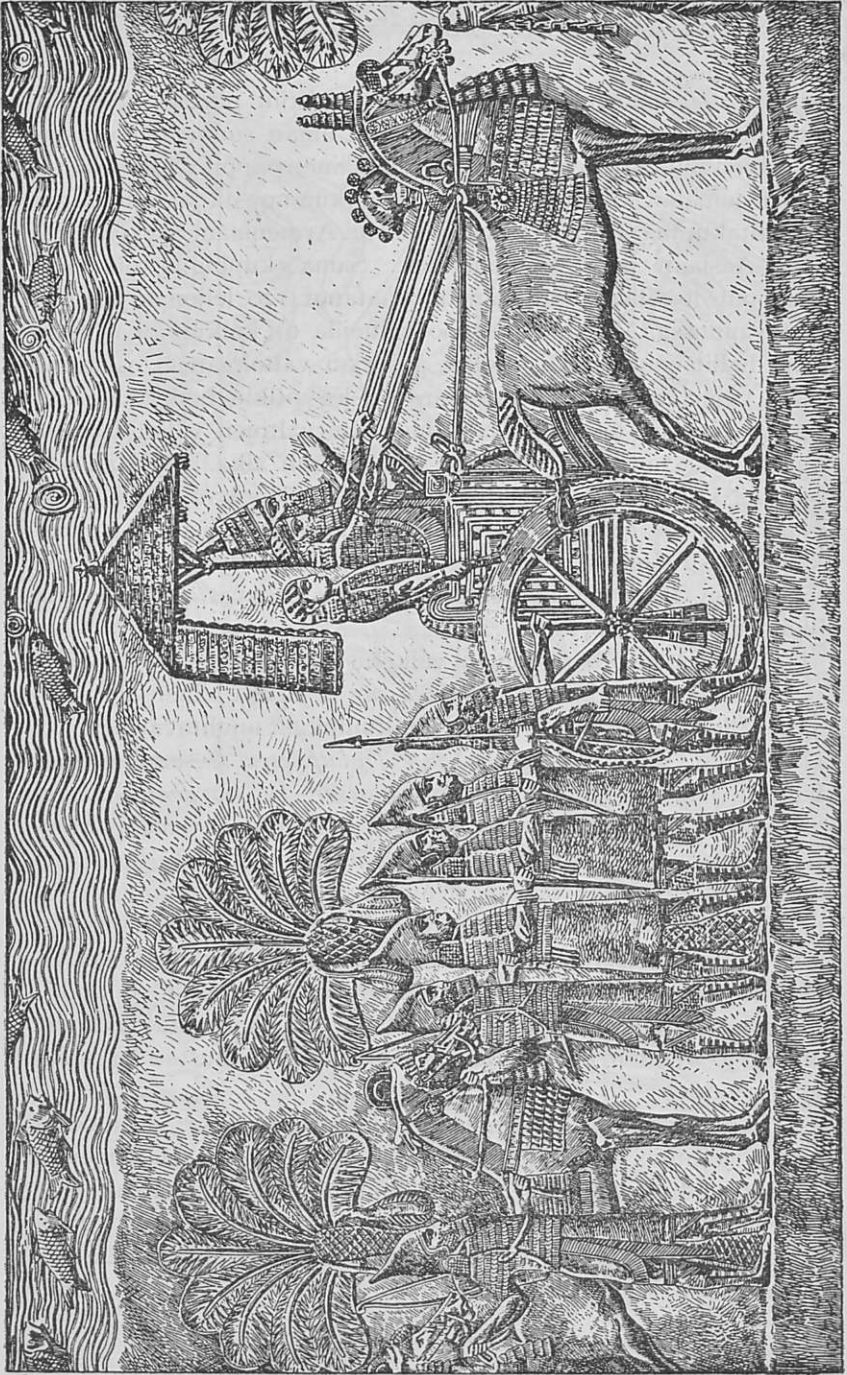

Ramses II:sen sota Hetaitaisten kanssa (korkokuva Luksorista).

ningas *Tiglatpileser I* on antanut muistiin piirtää, että hän, maailman kuningas, verraton, neljän ilman suunnan hallitsija, kaikkien kuningasten kuningas, ylimmäinen pappi oli kukistanut Assur-jumalan viholliset, voittanut 60 kuningasta ja valloittanut 42 valtakuntaa. Hänen valtansa ulottui Armeniaan, Syriaan, Vähään-Aasiaan ja Mesopotamiaan. Sama kuningas on vielä kertonut itsestään, että hän oli kaatanut 120 leijonaa jalan ja 800 vaunussa. Mutta noin 1000 vaiheilla on jonkun aikaa heikkoja hallitsijoita, jonka vuoksi Assyrian valtakaan ei osota mitään voimaa, ja samaan aikaan on Egyptikin heikkouden tilassa. Nyt on kohoamassa näiden suurvaltojen väliin Israelin valta, sillä tämä on Davidin ja Salomon aika. Syriaan asti levittää kuningas David valtansa, johon rikas kauppakaupunki Damaskoskin Syrian erämaassa kuuu. Israelista ei kuitenkaan paisu suurta maailmanvaltaa. sillä yhteys eri heimojen välillä on liian heikko; sen voittomaat eroavat, ja se itsekin menettää itsenäisyytensä.

Assyriassa alkaa toinen valloitusjakso, kun *Assurnassirpal* v. 884 tulee kuninkaaksi; *Salmanassar II* jatkaa hänen alottamiin valloituksia, mutta seuraavat kuninkaat unohtavat veltossa elämässään sodat, kunnes v. 745 *Tiglatpileser II* saapi vallan; hän ja hänen seuraajansa *Salmanassar IV*, *Sargon*, *Sanherib Assarhaddon* ja *Assurbanipal* tekevät kaikki sivistysmaat Assyriasta riippuviksi. Israelin valtio hävitettiin v. 722; Egyptin kuninkaat huomasivat vaaran ja auttoivat Judan kuninkaita; niinpä Egyptin kuningas *Tahirka* teki liiton Judan kuninkaan *Hiskian* kanssa. Herran enkeli, kertoo Raamattu, löi 185,000 Assyrialaista, jotka Sanherib oli tuonut näitä liittoutuneita ahdistamaan; nähtävästi rutto ilmestyi Assyrialaiden sotajoukkoon. Mutta 30 vuoden perästä täytyi Egyptinkin tunnustaa Assyrian yliherruutta.

Assyriasta on 9—7:nnellä vuosisadalla e. Kr. s. muodostunut mahtava maailmanvalta, joka ensimmäisen ja viimeisen kerran yhdisti kaikki semiläiset kansat yhteen; Arabialakin oli siitä riippuvainen. Ainoastaan Kartago oli sen vallan ulkopuolella. Mutta siihen kuului jo arjalaisiakin kansoja, sillä Medialaiset ja Persialaiset olivat Niniven kuninkaan alamaisuus-

Sanherib johtaa sotajunkkaansa.

nessa. Mustameri oli pohjoisessa rajana, Egyptin eteläraja etelässä, Indusjoki idässä, ja lännessä Välimeri ja Libyan erämaa. Ninive oli maailman pääkaupunki, jossa eri kansat tapasivat toisensa, ja koko maailman kaupan keskustana.

Assyrian valta saattoi senaikuiset sivistyskansat entistä lähempään yhteyteen toistensa kanssa ja tasoitti eri kansallisuudet. Assyrialaiset muodostavat sotaisen osan semiläisestä kansanryhmästä; mutta heidän valtakunnallaan ei ollut sellaista kansallista ja alueellista pohjaa kuin Babyloniolla ja Egyptillä; valtio laajenee laajenemistaan, mutta voittajat omistavat voitetuilta heidän sivistyksensä ja laitoksensa, vieläpä uskonnon käsitteitä ja jumaliakin, menetellen samaan tapaan kuin Roomalaiset. Assyrialaiset olivat voimakasta ja raakaa kansaa, ja yksinomaan julmista sodan töistä heidän kuninkaansakin itseensä ylistävät. Äärettömän suuria, satoihin tuhansiin nousevia, sotajoukkoja Assyrian kuninkaat käyttivät sodissaan; osa oli jalkaväkeä, osa oli ratsain tai taisteli vauhuissa, niinkuin itämailla tavallista oli; niinpä Salmanassar II sotaan lähtiessään vei 120,000 sotilasta mukanaan. Keihäs, miekka, tappara, jousi ja nuoli olivat aseina, ja muurilla varustettuja kaupunkeja piiritettäissä käytettiin muurinsärkijä-koneita. Kun voitto oli saavutettu, kohtasi julma rangaistus voitettuja. Niniven raunioista löydettyjen taulujen kirjoituksista saatamme saada käsityksen Assyrian kuninkaiden sodista ja julmasta menettelystä. Kuningas *Touklat-Adarista* (v. 889 vaiheilla) kerrotaan, että »hän asetti seipäiden päähän vihollistensa ruumiit«. Hänen poikansa Assurnassirpal, äsken mainittu suuri valloittaja, taisteli muun muassa Armeniassa, jossa kansa vetäytyi vuorille pakoon, »mutta«, sanoo hän, »kolmessa päivässä nousin minä vuorille ja heidän ruumiillansa peittyivät vuoren rinteet niinkuin lehdillä«. Sill'aikaa syntyi kapina toisaalla. Hän saapuu sinne; kapinalliset pyytävät armoa, mutta hän ei anna. »Minä annoin nylkeä kapinan johtajat ja peitin heidän nahallaan muurin; muutamat heistä muurattiin elävänä siihen kiinni, toisia taas pistettiin paaluihin tai ristiinnaulittiin läsnäollessani. Annoin koota heidän päänsä kruunun muotoisiin kasoihin ja heidän lävistetyt ruumiinsa asetin köynnöksien

muotoon. Raunioilla olentoni näyttäytyy; vihani sammuttamalla saan tyydytystä«. Sanherib kukistaa Babyloniassa syntyneen kapinan, josta mainitaan: »Maassa uiskentelivat haarniskat ja aseet vihollisten veressä kuin virrassa, sillä sotavaunut olivat ruumiit ruhjonneet. Kuolleiden ruumiista pystytin muistomerkkiä, eläviltä katkaisin kädet. Hävitin kaupungin temppeleineen perustuksia myöten ja täytin kanavat niiden jäännöksillä«. Eräs myöhempi kuningas Assurbanipal (v. 660 vaiheilla) kukisti taas Babyloniassa syntyneen kapinan ja heitti vihollisiaan kanaaviin. »Olen katkaissut heidän jäsenensä, olen jättänyt heitä syötäviksi koirille ja pedoille, taivaan ja veden eläimille«, sanoo hän.

Tällä tavalla sodassa meneteltiin, ja herruuden ylläpitämiseksi kuljetettiin voitettuja kansoja Assyriaan ja Assyrialaisia taas siirrettiin voitettujen alueelle. Israelin kansasta esim. Sargon 27,280 asukasta vangiksi. Muuten saivat voitett. kansat tavallisesti pitää kuninkaansa, kun he vaan maksoivat veroa ja tunnustivat Assyrian yliherruutta. Lujempaa yhteyttä ja koossa pitävää voimaa ei ollut, jonka vuoksi melkein jokaisen hallitsijan täytyi ensin kukistaa kansojen kapinoita eri osissa valtakuntaa. Loppupuolella mainitaan kuitenkin satraapeja eli maaherroja olleen kuuliaisuutta ylläpitämässä, veroja kokoamassa ja oikeutta valvomassa.

Assyrian valta oli höllä ja 7:nnellä vuosisadalla se hajoaa. Skytalaiset, eräs suuri paimentolaiskansa, hyökkää sinne Aasian aroilta, eikä Assyrian kuningas saata karkottaa niitä. Koko sivistynyt maailma on nyt vaarassa, sillä he tunkeutuvat Egyptiin asti, josta he kuitenkin palaavat takaisin. Tästä syntyneen hämmingin aikana pääsee Babylonia vapaaksi; Egypti irtaantuu, ja Saisin kaupungissa syntyy uusi valtio. Mutta ei siinä kyllin. Babylonian vapauttaja *Nabopolassar* yhdessä Median vapauttajan *Kyaksareen* kanssa lähtee itse Ninivetä piiritämään, valloittavat sen ja hävittävät entisen sortajansa kauheimmalla tavalla. Sen maat jaetaan siten, että Median valtakuntaan tulee kuulumaan pohjoiset osat, Babylonia saapi eteläisemmät.

Tämä *Uus-Babylonian* valtakunta on oikeastaan pidettävä jatkona Assyrian valtakunnalle. Silläkin on suuri valloittaja,

Nabopolassarin poika, *Nabukudur-usur* eli *Nebukadnezar*, jonka tunnemme Raamatun kertomuksestakin. Hän voitti v. 605 Egyptin faraon *Nekon*, joka tahtoi laajentaa herrauttiaan Länsi-Aasiaan, hän teki kokonaan lopun Judan valtakunnasta ja vei sen asukkaat vankeuteen, samaa tapaa siis käyttäen kuin Assyrian kuninkaat ennen. Hän kukisti Foinikian, joka myöskin tahtoi irtautua. Nebukadnezar oli myöskin suuri rauhan toimissa, hän kun rakennutti suuria temppeleitä Babyloniaan, niinkuin jo ennen olemme maininneet. Nebukadnezar kuoli v. 561 ja 23 vuotta sen jälkeen (538) joutui Babylonia uuden suuren valloittajan Kyroksen valtaan.

VI.

Intialaiset.

Yhteis-arjalainen kansa. — Intian anastus. — Sivistys. — Kirjallisuus. — Braminein oppi. — Kastilaitos. — Buddan uskonpuhdistus. — Yhteys muiden kansojen kanssa.

Semiläiset ja pohjois-afrikalaiset kansat esiintyvät ensimmäisinä ihmiskunnan kehityksen kannattajina; mutta maailman herruus ei tullut heille kuulumaan; sillä keskinäisessä kilvoittelussa pääsee toinen voimakampi kansanryhmä voitolle, nimittäin *arjalainen* eli *indoeuroopalainen*, jonka herruudessa maanpiiri vielä nytkin on.

Indoeuroopalaisten kansojen kieliä vertaamalla on tultu siihen johtopäätökseen, että jonkinlainen *yhteis-arjalainen* kansa on ollut olemassa; mutta missä se on asunut, on epätietoista, sillä oppineet tutkijat ovat lausuneet siitä eri arveluita; niinpä ovat muutamat luulleet sen olleen Iranin ylängöllä, toiset taas Volga-virran ympärillä olevalla tasangolla. Jo varhain vanhalla ajalla tavataan suuri osa arjalaisista kansoista asumassa Mustan- ja Kaspianmerten pohjoispuolella olevalla alankomaalla, josta heitä aika ajoin lähti joukkoja liikkeelle sekä etelään että länteenpäin. Kansainvaellus vanhan ja keskiajan rajamailla oli viimeinen suuri liike. Historiallisen ajan alkaessa oli Iranin yläkö arjalaisten asuma ja korkean Himalaija-vuoren yli oli toinen osasto tunkeutunut Intian niemimaahan. Jo ennen-

kun arjalaiset toisistaan erosivat, oli heillä jossakin määrin kehittyneet olot, niinkuin vertailevan kielitutkimuksen kautta on tultu huomaamaan. Heidän elinkeinonsa oli pääasiallisesti karjanhoito, sillä lehmä ja hevonen, jota viimeksi mainittua he käyttivät ajojuhtana, lammias, vuohi, sika ja hanhi olivat kesytettyinä; vaskesta he valmistivat aseitakin, mutta rautaa eivät tunteneet. Perhe oli yhteiselämän pohjana; sukulaisperheistä muodostui heimo, jonka päämiehenä oli tuomari ja sodassa johtaja. Luonnonvoimat, etenkin aurinko, olivat heidän jumalansa.

Jo aikaisin, — arvellaan noin v. 1500 e. Kr. s. — oli arjalaisia heimoja anastamassa Ganges-virran ympäristöjä, josta he levisivät yhä eteenpäin niemimaan eteläosaan asti, vieläpä Ceylonin saarellekin. Tummaihoiset alkuasukkat, jotka olivat kenties malaijilaista rotua, voitettiin ja pakotettiin heidän valtansa alle. Tämän pitkällisen taistelun muistot ovat säilyneet noissa mainioissa epoksissa: *Mahabarata* ja *Ramajona*, jotka luetaan maailman suurten epillisten runojen joukkoon; edellisessä on 250,000, jälkimmäisessä 48000 säettä.

Täällä nyt rupesi muodostumaan tuo suuremmin, syvämietteinen Intialaisten sivistys, joka on varmaankin paljon vaikuttanut läntisten kansojen kehitykseen, vaikkei tutkimus ole sitä tarpeeksi asti vielä selvittänyt. Intia oli jo vanhan ajan kansoille taikamaa; se oli hedelmällinen, rikas aarteista, mutta siellä oli myöskin salaperäistä, syvää viisautta. Intian arjalaisista ei muodostunut vahvaa valtiollista kokonaisuutta; päinvastoin niiden sotainen tarmo ja toimintakyky hävisi tuossa kuumassa, rikkaassa maassa, jossa ruumis pyrkii veltostumaan eikä ihmisen tarvitse ponnistaa voimiaan elatusta saadakseen. Mutta ei valtiollinen toiminta olekaan Intian kansalla tärkein, vaan henkinen, sillä »jos Intia on vähän toiminut, on se paljon ajatellut«. Sitä todistaa rikas kirjallisuus, joka on säilynyt meidän päiviimme asti. Vanhimmat kirjalliset tuotteet ovat n. s. *Veda*-kirjat, joissa heidän uskontonsa menot, mutta myöskin heidän maailmankatsanto-tapansa ja elämänviisautensa on esitetty, ja joihin myöskin vähän historiallisia tietoja on muistiin pantu. *Veda*-kirjat ovat Intialaisten raamattu. *Ma-*

mun lakikirjassa taas on yhteiskunta- ja valtiojärjestys esitetynä; maailmanluomisella se alkaa, niinkuin Mooseksen kirjatkin, mutta sitten se puhuu pappien asemasta, antaa ohjeita kullekin ihmiselle, perhe-elämän sääntöjä siinä on, sotalaitoksesta, ruhtinaiden velvollisuuksista siinä on mainittuna; se sisältää rikos- ja siviililain j. n. e. Kaunokirjallisia muistoja löytyy paljon, niinkuin näytelmä *Vasantosena* ja kuuluisa *Sakuntala*, joka on mainion runoilijan *Kalidasan* kirjoittama. Astronomiiaa, kielitiedettä ja matematikkaa Intiassa harrastettiin. Koko tuo laaja kirjallisuus on sanskritin kielellä kirjoitettu, joka on alkupeleistä arjalaista kieltä lähinnä.

Intialaisten eli Hindujen viisaus ja yhteiskuntajärjestys on pappien, *braminien*, muodostama. Kun sotainen henki hävisi, niin soturit, jotka ennen olivat korkein luokka, joutuivat syrjään, ja braminit saivat yhä suuremman merkityksen ja vallan, koska sivistys ja oppi oli heillä. Ja monessa suhteessa he käyttivät asemaansa omaksi edukseen. Heistä sai alkunsa tuo ankara *kastilaitos*kin, joka on jäykistänyt koko Intian elämän. Pyhissä kirjoissaan he opettivat, että suuri jumala *Brama* oli jakanut ihmiset neljään kastiin, joista ensimmäiseen kuului braminit eli papit, he kun olivat lähteneet Braman päästä, soturit taas käsivarsista, maanviljelijät ja kauppiaat vatsasta ja sääristä, käsityöläiset jaloista. Kolme ensimmäistä kastia olivat muita etevämmät, mutta nekin jyrkästi toisistaan erotetut, sillä ei toisesta päässyt toiseen, eikä avioliittokaan ollut eri kasteihin kuuluvien välillä luvallinen. Mutta oli vielä kaikkien näidenkin alapuolella *parias*-luokka, johon kuului luultavasti alkuasukkaiden jälkeläisiä, ja johon joutuivat myöskin sellaiset lapset, jotka olivat eri kastien välisistä avioliitoista syntyneet. *Parias*-luokka oli saastainen ja koko yhteiskunnan ulkopuolella; sen jäsenet eivät saaneet asua kaupungeissa eikä kylpeä Gangesvirrassa, joka oli pyhä, he eivät saaneet lukea Veda-kirjoja eikä heidän kanssaan saanut olla minkäänlaisessa tekemisessä. Tämänkaltaisessa yhteiskunnassa, jossa joka ihminen on syntymästään sidottu määrättyyn asemaan, ei kehitys ole mahdollinen, koska ihmiseltä puuttuu vapaus kehittää luonnonlahjojaan. Sen vuoksi onkin Intia meidän aikaamme asti pysy-

nyt jotenkin samalla kannalla kuin se vuosituhansia taaksepäin oli. Vielä nytkin on kastilaitos siellä vallitsemassa.

Yhteiskunta siis vaatii ehdotonta alistumista kastilaitokseen; uskonto taas vaatii kultakin ihmiseltä suurinta puhtautta, sekä ulkonaista että siveellistä. Sen kautta ihminen puhdistuu liittyäkseen alkuperäänsä, josta hän on lähtenytkin. Pääjumala Brama on ainoa ikuinen olento, mutta se on persoonaton, sillä se on maailman sielu. Siitä ovat kaikki kappaleet lähteneet eli emaneeranneet: taivas, maa, muut jumaluusolennot, ihminen ja kaikki eläimet. Sillä jumaluusolentojakin oletettiin useampia. Intiassa muodostui kolminaisuuskin, johon kuului *Brama*, maailman luoja, *Vishnu*, maailman ylläpitäjä ja *Siva*, joka koettaa sitä hävittää, ja näiden lisäksi oli muita jumalia, jotka edustivat luonnonvoimia. Mutta kaikki ovat lähteneet tuosta alkuperäisestä maailmansielusta. Kaikki olennot olivat siis jonkinlaisessa yhteydessä toistensa kanssa, ikäänkuin rengasrenkaaseen liitettyinä, Brama korkein ja ensimmäinen, ja alimmat luontokappaleet viimeisinä. Ihmisen korkein onni oli päästä Bramaan takaisin, häviämään siihen. Uskonnon sääntöjen noudattaminen, lihan ja halujen kuolettaminen, yksinäisyyteen vetäytyminen, jossa saattoi päästä Braman yhteyteen, nämä olivat ne keinot, joilla se saattoi tapahtua. Ihmisen tuli siis kuolettaa yksilöllisyytensä, eikä hän päässyt, niinkuin kristinoppi opettaa, näkemään Jumalaa kasvoista kasvoihin, vaan hänen korkein onnensa oli hävitä eli sulautua tuohon jumaluuteen. Merkillisiä kertomuksia onkin bramainein itsensä kiduttamisesta ja myöskin ihmeistä, joita he tekevät. Vielä nytkin kerrotaan tuollaisista fakireista, jotka vuosikausia voivat seisoa yhdellä jalalla, hautauttavat itsensä ja pitkän ajan perästä nousevat elävinä ylös jälleen j. n. e. Mutta ellei ihminen ollut tarpeeksi puhdas pääsemään Braman yhteyteen, täytyi hänen sielunsa kulkea eri olennoissa, jonka kautta esim. sama sielu saattoi päästä korkeampaan kastiin. Jos taas ihminen oli pahasti elänyt, joutui hänen sielunsa eläimiin ja pahimmista synneistä jonkinlaiseen helvettiin puhdistuakseen. Intialaisilla oli siis samantapainen sielunvaellus-oppi kuin Egyptiläisilläkin.

Braman oppia puhdistamaan ilmestyi v. 550 vaiheilla

e. Kr. muuan kuninkaanpoika *Budda*, joka jätti rikkautensa ja kuningaskuntansa sekä vetäytyi yksinäisyyteen miettimään uskonnon asioita ja vasta sitten ilmestyi kansanopettajana, jossa toimesta oli 44 vuotta, ja kuoli 80 vuoden vanhana. Hänen

Buddan kuva.

oppinsa perusajatus on sama kuin Braman-opissa. Maailman elämä on surkeata, sillä pettymystä ja kärsimystä on kaikkialla nähtävänä; maailma on murheenlaakso. Ihmisen tulee senvuoksi

kääntyä pois maailmasta, kuolettaa ruumiillisuutensa elämällä naimattomana ja köyhydessä, siten päästäkseen persoonattoomaan tilaan *Nirvanaan*, s. o. »sammumiseen«. Ulkonaisiin menoihin ei Buddha kiinnittänyt suurta huomiota, sillä tahdon vieroittaminen maailmasta oli hänestä tärkein. Ja kuka hyvänsä kastista huolimatta saattoi päästä Nirvanaan. Buddan oppi oli siis inhimillisempi kuin Braman, koska kaikki olivat tasa-arvoisia. Ainoastaan harvat saattoivat kuitenkaan kehittyä niin pitkälle, että pääsivät »sammumaan«. Hän opetti suvaitsevaisuutta, rakkautta, käski auttamaan köyhiä j. n. e.: hänen opissaan tavataan paljon ihmisystävällisiä sääntöjä, jonka vuoksi se pääsi pian laajalle leviämään Intiaan ja Keski-Aasiaan. Nykyään on sillä enemmän tunnustajia kuin milläkään muulla uskonnolla.

Buddalla ei ollut ulkonaisia merkkiä, ei menoja, ei rukouksia, ei rakennuksia, mutta vähitellen ilmaantui sellaisia, sillä kansa niitä kaipasi. Rakennettiin suuria temppelejä, torninkaltaisia *pagodeja*, ja luolatemppeleitä, joissa Buddan kuvia palveltiin; hänen haudalleen tai paikkoihin, joissa hän oli vaikuttanut tehtiin vaelluksia; hänen sekä hänen opetuslastensa luut ja vaatteet olivat pyhiä esineitä, joita palveltiin. Siinä oli paljon yhtäläisyyttä katolisuuden kanssa.

Intia ei ole, niinkuin jo mainittiin, liittynyt varsinaisesti niihin kansoihin, jotka historian kehitystä ovat kannattaneet, mutta yhteydessä ovat kuitenkin vanhalta ajalta asti sivistyskansat olleet tämän maan kanssa. Persian kuningas Dareios valloitti pohjoisosan Intiaa, Makedonian Aleksander Suuri teki sotaretken sinne; hänen seuraajansa, kreikkalais-makedonilaiset hallitsijat, olivat niinkään yhteydessä tämän maan kanssa. Roomalaisilla kauppiaille oli kauppakonttooreja siellä ja he toivat suurissa määrin vuosittain Intian tavaroita. Arabialaiset, Turkkilaiset ja Mongolit sinne keskiaikana pyrkivät jalansijaa saamaan, ja uuden ajan aamukoitteessa tulivat Europasta Portugalilaiset meritse sinne. Europan kansat anastivat jonkun ajan kuluessa siellä herruuden, ja nykyään on suurin osa Intia Englantiin liitetty.

VII.

Persian valtakunta.

- Iranin luonto. — Zend-uskonto. — Medialaiset. — Kyroksen taru.
 — Historiallinen Kyros. — Länsi-Aasian valtiot. — Kyroksen valloitukset.
 — Kambyses. — Dareios Hystaspiin poika. — Persian valtakunnan suuruus.
 — Verot. — Hallinto. — Suurkuningas. — Pääkaupungit. — Veltostuminen.
 — Dareioksen valloitukset Euroopassa.

Toisellaisiksi kuin Intiassa muodostuivat olot niissä arjalaisissa kansoissa, jotka asuivat Iranin ylänkömaassa. Intiassa oli rikas ja suurenmoinen luonto, joka ihmiset saattoi velttouteen tai haaveksivaan toimettomuuteen; mutta Iranin luonto, joka on täynnä vastakohtia, herätti taas elämäniloa ja toimintahalua. Iranissa olivat jylhät vuoret ja hedelmälliset laaksot vierettäin, siellä kylmät myrskyt ja polttavat tuulet, hedelmällisyys ja hedelmättömyys aina toistensa rinnalla näkyvissä. Tuo vastakkaisuus luonnossa, jossa hyvä ja paha ikäänkuin olivat toisiansa vastassa taistelemassa, vaikutti myöskin uskonnollisen katsantotavan muodostumiseen. Iranilaisten uskontoa sanotaan *Zend-opiksi*; se on kirjoitettu *Avesta*-nimisessä pyhässä kirjassa ja opin muodostaja oli *Zaratustra* (*Zoroaster*), jonka toiset sanovat eläneen 1500 vaiheilla e. Kr. s., toiset taas kuningas Dareioksen aikana, mutta varmaa ei ole, onko sen nimistä henkilöä ollut olemassakaan. Hän oli kohotettu taivaaseen ja nähnyt Ormuzdin kasvoista kasvoihin, opettivat hänen opetuslapsensa. Maailmassa on kaksi vastakkaista voi-

maa eli prinssiä, jotka taistelevat herruudesta, sanotaan Zend-avestassa; toisen edustaja on *Ormuzd* (*Ahuramazda*), toisen *Ariman* (*Angramanju*); edellinen edustaa valoa, oikeutta, hyödyllistä ja puhdasta, ylimalkaan kaikkea hyvää, hän on tiedon ja viisauden herra, valon ja elämän lähde, aurinko on hänen vastauskuvansa; jälkimmäinen taas edustaa pimeyttä, vaarallista, saastaista, ylimalkaan kaikkea pahaa. Kummallakin on suuri joukko alempia henkiä eli demoneja palveluksessaan. Ja koko luonto, koko maailma on jaettu näiden molempien valtiasten kesken. Ihmisen tulee myöskin ottaa osaa tähän taisteluun. Ormuzdin valtaa edistääkseen hänen tulee hävittää vaarallisia kasveja, surmata turmiollisia eläimiä, niinkuin käärmeitä, sekä vastustaa tauteja; mutta ennen muuta täytyy hänen olla puhdas sekä ulkonaisesti että sisällisesti; totuutta tuli puolustaa, ja työtä tuli tehdä, sillä työ on pyhä toimi; »se, joka maahan kylvää hyvän siemenen, on tehnyt yhtä suuren hyvän työn kuin jos hän olisi 10,000 uhria toimittanut». Mutta myöskin rukouksia ja uhria tarvittiin. Alkuaan ei Iranilaisilla ollut mitään kuvia ja temppeleitä jumalanpalveluksessa, mutta myöhemmin ruvettiin niitä muiden kansojen esimerkin mukaan rakentamaan. Vihdoin päättyy tuo taistelu, ja Ormuzd pääsee voitolle, jolloin onnellinen aika alkaa maailmassa. — Zoroasterin oppi on puhtaampaa ja aatteellisempaa kuin muiden itämaan kansojen uskonoppi, Israelilaisten lukuunottamatta. Heidän pappejansa sanotaan *mageiksi*, jotka saavuttivat tietojensa tähden suuren merkityksen, niinkuin muidenkin Itämaiden kansojen papit.

Kuuluisimmiksi Iranin arjalaisista kansoista tulivat *Persialaiset*, jotka perustivat toisen maailmanvallan. He asuivat Persianlahden pohjoisrannalta kohoavassa Persis-nimisessä vuorisessa maakunnassa, joka ennen oli kuulunut suureen Assyrian valtakuntaan. Kun Medialaiset ja Babylonialaiset hävittivät Niniven, joutuivat Persialaiset sukulaistensa Medialaisten valtaan. Mutta pian vaihtui herruus. Ne tapahtumat, jotka tähän kuuluvat, ovat tarunomaisia ja Herodotoksen kertomia.

Kerran näki *Astyages*, Median kuningas, sellaisen unen, että hänen tyttärensä Mandanen helmasta kasvoi suuri viinipuu

Kuningas tiedustelee mageilta, mitä se merkitsisi; he selittivät, että hänen tyttärensä poika kerran pääsisi koko Aasian kuninkaaksi. Tämä ei miellyttänyt Astyagesta, jonka vuoksi hän ennustuksen toteutumista välttääkseen naitti tyttärensä eräälle halpasukuiselle persialaiselle, arvellen, ettei sellaisen lapsesta saattaisi hänelle tulla vaaraa. Mutta kun Mandanelle oli syntynyt poika, määräsi Astyages hänet kuitenkin surmatavaksi, jättäen tämän julman tuomion hovimestarinsa Harpagoksen toimeenpantavaksi. Hän ei käskyä täyttäneykään, vaan käski erään Astyageen paimenen sen suorittamaan. Tämä taas jätti pojan eloon, pitäen sitä omanaan. Vasta kymmenen vuoden päästä saapi Astyages asiasta tiedon omituisen tapahtuman kautta. *Kyros*, se oli tuon pojan nimi, oli kerran samanikäisten poikien kanssa leikkiessään lyönyt erään ylhäisen miehen poikaa, koska tämä ei häntä, vaikka oli kuninkaaksi valittu, ollut totellut. Pojan isä valittaa Astyageelle; tämä taas kutsuu Kyroksen luokseen, jolloin hän sekä pojan ulkomuodosta että hänen rohkeasta vastauksestaan rupeaa epäilemään hänen syntyperäänsä. Paimen kertoo nyt koko asian; kuningas oli mielissään, että poika oli jäänyt eloon, mutta rankaisee kauheimmalla tavalla Harpagosta antamalla hänen syödä hänen oman poikansa lihaa, jonka hän oli surmauttanut. *Kyros* lähetettiin Persiaan oikeiden vanhempiansa luo, ja täällä hän varttui täysimieheksi, joka saattoi tuon äsken mainitun unen toteutumaan. Hän kehottaa Persialaisia kapinaan ja voittaa Astyageen. Persialaiset pääsevät vallitsevaksi kansaksi, mutta Medialaisetkin saavat pitää vapauden. Tämä vallankumous tapahtui v. 559 e. Kr. s.

Paljon on Kyroksen historiassa tarunomaista, josta on vaikeata erottaa tositapauksia; mutta varmoja historiallisia tietojakin on olemassa, jotka luovat hänestä suurimman henkilön, mikä itämailla on ilmestynyt; hän on ensimmäinen arjalaisen rodun suuri edustaja historiassa. Persian uusi kuningas oli mahtava valloittaja, joka raittiin ja turmeltumattoman vuaristokansansa avulla saattoi koko Aasian valtiolliset olot uudelle kannalle; mutta hän ei ollut tuollainen julma raastaja ja murhien toimeenpanija kuin Assyrian ja Babylonian kunin-

kaat olivat olleet, vaan hän oli «vähimmin verinen ja lempein kaikista hallitsijoista, kuin Itämailla tiedetään olleen». Voiteuita ruhtinaita ei ristiinnaulittu, kansoja ei kuljetettu vankeuteen, päinvastoin hän lievensi edellisten hallitsijoiden tekemiä väkivaltaisuuksia; Raamatun historiastakin tiedämme, että hän salli Juutalaisten palata vankeudesta, johon Nabukudur-usur oli heidät vienyt.

Länsi-Aasiassa oli Kyroksen valtaan tullessa kaksi muuta suurta valtiota. Toinen oli Babylonia, joka yhdessä Median kanssa oli tehnyt lopun Assyrian valtakunnasta, mutta jonka voimat sen jälkeen olivat heikontuneet; eivätkä sen kuninkaas pitäneet muusta lukua kuin kaupunkinsa rakentamisesta ja koristamisesta, jonka vuoksi se ei saattanut urhoollisten Persialaisten voimalle vertoja vetää. Vähän-Aasian länsiosassa taas oli aikojen kuluessa ollut useita valtioita, niinkuin tuo Homerosen runojen kautta mainioksi tullut *Troas*; *Frygiassa* oli oma valtakunta; mutta mahtavin Kyroksen aikana oli *Lydian* valtakunta, minkä pääkaupunki oli *Sardes*, jota pidettiin niin vahvana linnoituksena, että sitä oli mahdoton valloittaa. Lydian valtakunta oli kauppansa kautta vilkkaassa yhteydessä Kreikkalaisten kanssa ja sen kuninkaas olivat kreikkalaisen sivistyksen suosijoita. Koillis-Afrikassa oli Egyptin valtakunta, Niniven hävittyä, myöskin päässyt itsenäiseksi, ja sen kuninkaas hallitsivat siihen aikaan *Sais'in* kaupungissa Pohjois-Egyptissä.

Nämät kaikki vanhat sivistysvaltiot liittyvät yhteen Persian kuninkaan vallan alle. Ensin Kyros joutui Lydian kuninkaan kanssa taisteluun. Siellä oli rikkauksistaan tunnettu *Kroisos* päättänyt ryhtyä sotaan Kyrosta vastaan, peläten Persian kasvavaa valtaa. Delfoin oraakkelin kaksimieliseen vastaukseen luottaen, meni hän valtakuntansa rajan, Halys-virran yli, mutta sen sijaan että hän oli arvellut oraakkelin ennustuksen mukaan hävittävänsä Persian valtakunnan, hävittikin hän omansa. Kyros voitti, otti valtaansa pääkaupungin Sardeen ja polttoroviolla *Kroisos* vasta tuli huomaamaan, ettei ihmistä saata ennen kuolemaa sanoa onnelliseksi, niinkuin viisas Solon hänelle oli sanonut. Näin kertoo Herodotos. Mutta lempeä Kyros ei kuitenkaan häntä polttanut, vaan piti häntä vankina ja kääntyi

usein häneltä neuvojakin kysymään hallitustoimissaan. Kreikkalaiset kaupungit Vähän-Aasian rannalla valloitettiin Lydian valtakunnan ohessa.

Sen jälkeen kääntyy Kyros Babylonian valtakuntaa vastaan, ryhtyen piirtämään sen pääkaupunkia. Kreikkalaisten historiankirjoittajain kertomusten mukaan hän ei saanut Babylonia antautumaan, ennenkuin hän kaivatti suuren kanavan, johdattaen sitä myöten Eufratin veden, ja vei sotamiehensä sitten melkein kuivunutta virran pohjaa pitkin kaupunkiin. Kiilakirjoituksista on kuitenkin saatu toisellinen tieto, ne kun kertovat, että Babylonin asukkaat, suuttuneena veltoon kuninkaaseensa *Nabonediin*, antautuivat vastusta tekemättä Persian kuninkaan valtaan (538).

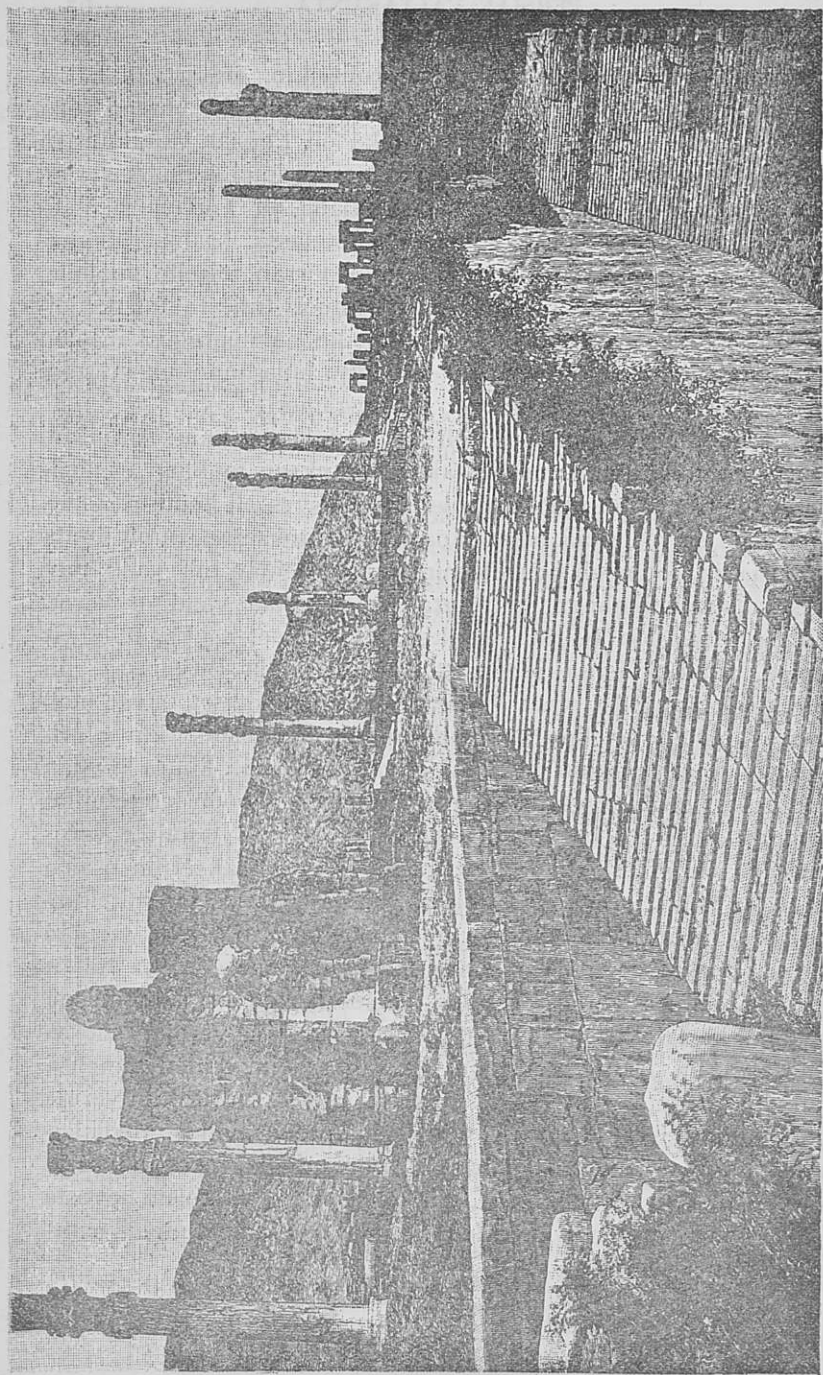
Siten oli Persian valtakuntaan liitetty kaikki maat Egyptin rajoille asti. Herodotos kertoo Kyroksen kaatuneen taistelussa *Massagetein* paimentolaiskansaa vastaan, jonka hyökkäyksiltä hän tahtoi turvata valtakuntansa pohjoisrajaa, ja heidän kuningattarensa *Tomyris* oli vielä pistänyt hänen ruumiista katkaistun päänsä verellä täytettyyn säkkiin, kehottaen häntä siellä tyydyttämään verenhimoansa. Toisen kertomuksen mukaan hän tappelussa vaan haavoittui, jonka johdosta hän kuitenkin muutaman päivän perästä kuoli. Hänen ruumiinsa haudattiin sitten Pasargaden kaupungin lähellä komeaan hautarakennukseen, joksi on luultu erästä vanhaa marmorirakennusta, mikä tähän asti on säilynyt.

Tämä tapahtui v. 529 e. Kr. s., ja Kyroksen valtakunnan peri nyt hänen poikansa *Kambyses*, joka oli synkkä luonteeltaan ja on historiassa saanut julman tyrannin nimen. Hän surmautti veljensä *Bardijan*, jota Kreikkalaiset kutsuivat nimellä *Smerdis* ja jolle Kyros oli antanut suuria osia valtakunnasta hallittavaksi; ja kun yksi hänen sisaristaan nuhteli häntä tästä, piteli hän tätä niin pahoin, että hän kuoli. Kambyses liitti v. 525 Persian valtakuntaan Egyptin, jossa hän, surmaamalla vasta löydetyn Apis-härän, herätti yleistä vihaa vastaan. Mutta hän kuoli pian sen jälkeen 522.

Levottomuuksia syntyi nyt valtakunnassa; se on hajomaisillaan, sillä jokainen kansa pyrkii itsenäiseksi. Tarmokas.

kuningas *Dareios Hystaspiinpoika* kuitenkin ottaa vallan, ja kapinat kukistamalla liittää hän jälleen kaikki yhteen sekä hallitsee v:teen 485. Dareioksen aika oli Persian valtakunnan suuruuden aika; sen ala oli vieläkin suurempi kuin Assyrian maailmanvallan oli ollut; lännessä rajana oli Tonava ja Väli-meri lahtineen sekä Afrikan erämaa, etelässä Arabian hiekka-aavikko, idässä raja oli siirretty Indus-virran toiselle puolelle, sillä *Dareios* oli valloittanut osan Pohjois-Intiastakin, pohjoisessa oli *Jaksartes-joki*, jonka rannoille paimentolaiskansojen hyökkäyksien torjumiseksi oli rakennettu lujia linnoituksia, sekä *Kaspianmeri*, *Kaukasus-vuoret* ja *Mustameri*.

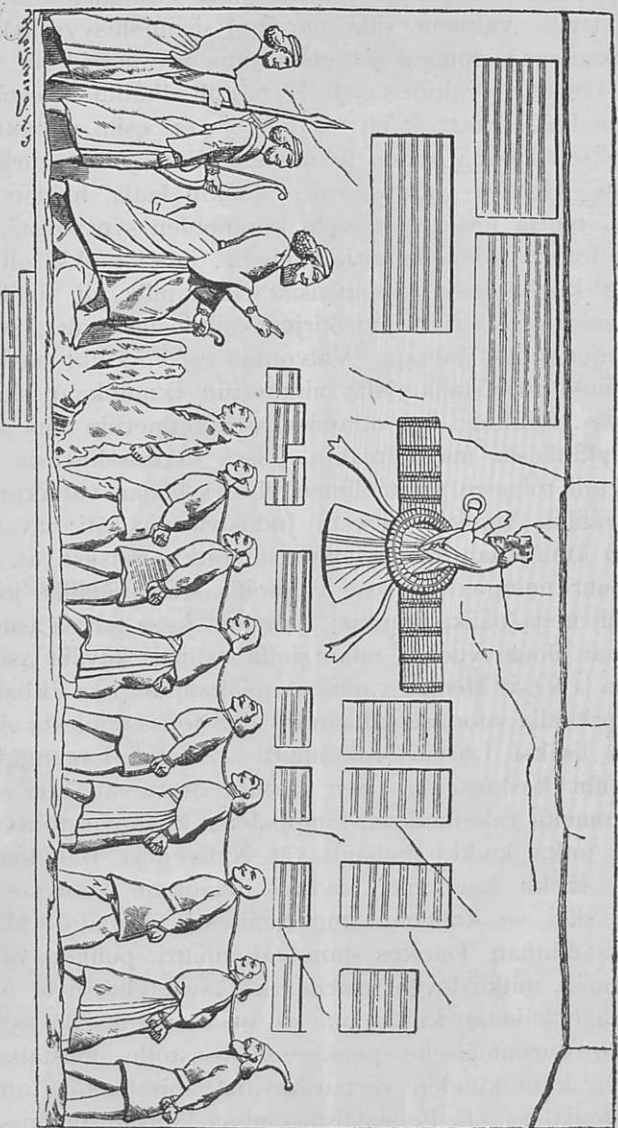
Tuo suuri valtakunta oli kyllä lujempi kuin Assyrian, mutta valtio-yhteyttä meidän ajan käsityksen mukaan ei siinäkään ollut. Voitettujen kansojen itsenäisyys oli heiltä riistetty, mutta he saivat pitää omat tapansa ja laitoksensa, ja oli useita sellaisiakin, joilla oli omat kuninkaansa; heidän tuli vaan tunnustaa suurkuninkaan herruutta ja suorittaa vaaditut verot. Vähässä-Aasiassa *Karian* maakunnan sotaiset asukkaat olivat omien päällikköjensä johdossa, *Kilikiassa* ja *Bityniassa* oli niinkään kansalla omat johtajansa, *Armenialaiset* olivat melkein vapaita; ja olipa itse valtakunnan keskustassakin vuorikansoja, jotka jossakin määrässä olivat itsenäisiä. Mutta Persian kuninkaat eivät tyytyneet epämääräiseen veroon voitetuilta, niinkuin Assyrian kuninkaat, vaan he vaativat vuotuisen veromäärän säännöllisesti suoritettavaksi. Verot maksettiin osaksi rahassa, osaksi luonnontuotteissa. Niinpä *Dareios* sai valtakunnastaan rahaa noin 1460 euboialaista talenttia, joka meidän rahassa on noin 83¹/₂ miljoonaa markkaa, mutta koska rahan arvo oli silloin paljon suurempi, saanee laskea sen suhteellisen arvon 8-kertaiseksi. Kaupan välittämiseksi ja verojen suorittamiseksi löi *Dareios* ensimmäiset rahat, joita hänen nimensä mukaan nimitetään *dareikeiksi*. Paitsi rahassa suoritettiin veroja luonnontuotteissa; niinpä *Egyptiläiset* antoivat viljaa, *Medialalaiset* antoivat 100,000 lammasta, 4,000 muulia, 3,000 hevosta, *Armenialaiset* 30,000 varsaa, *Kilikialaiset* 366 valkoista hevosta j. n. e. Sitä paitsi tuli kaikkien kansojen antaa sotamiehiä suurkuninkaan armeijaan.

Tersepidiin rauniolta.

Persian valtakuntaa saattaa pitää ensimmäisenä suurena järjestettyinä valtiona, sillä parempi säännöllisyys hallinnossa, verotuksessa ja muissa suhteissa siinä tavataan kuin vanhemmissa Itämaiden valtioissa. Jo Kyros oli alkanut järjestämistyön asettamalla *satraappeja* eli maaherroja eri osiin valtakuntaa, ja Dareioksen aikana niiden lukumäärä oli 23, jotka suurkuningas määräsi. Heidän valtansa oli jotenkin laaja, heidän hovinsa komea, mutta jotta estettäisiin kapinoiden syntymistä, jaettiin hallintotoimet kolmelle virkamiehelle, jotka kaikki olivat suorastaan kuninkaasta riippuvaisia: satraapilla oli siviilihallinto ja tuomiovalta, kirjuri piti kirjeenvaihdosta huolta, ja kolmas oli sotajoukkojen johtaja. Valvontaa varten kulki maakunnissa joka vuosi tarkastajia, joita nimitettiin «kuninkaan silmiksi ja korviksi». Liikkeen helpottamiseksi rakennettiin teitä ja asetettiin jonkinlaisia majatalojakin, joissa saattoi hevosia vaihtaa. Täten tuli toimeen säännöllinen yhteys laajan valtakunnan eri osien välillä, Aigeian merestä Indus-virtaan asti; tavan takaa ainakin kuninkaan sananviejät teitä pitkin ratsastivat.

Suurkuningas itse asui vanhoilla sivistysmailla, joissa hänellä oli neljä pääkaupunkia: Babylon, jossa talvea asuttiin sen lämpimän ilman vuoksi, mikä siellä vallitsi; keväät asuskeltiin Susassa ja kesät Median vanhassa pääkaupungissa Ekbatanassa, joka korkealla vuoriasemallaan oli ilmastonsa puolesta viileämpi. Näiden lisäksi Dareios rakennutti *Persepolis*-kaupungin, joka oli Iranin keskustassa. Sen rauniot osottavat, että siellä on ollut komeita rakennuksia, temppeleitä, kuvanveistoksia, kirjoituksia, jotka kaikki muistuttavat Niniven ja Babylonin suuruutta. Koko kaupunki näyttää ikäänkuin vuoresta kasvaneelta, sillä se kohoaa pengermäisesti ylöspäin. Mahtavan kuninkaanlinnan Dareios sinne rakennutti; pohjana oli kolme pengermää, mitkä leveät marmorikäytävät yhdistivät toisiinsa; siivekkään leijonan kuva, joka oli otsakoristuksella varustettu, nähdään ensimmäiselle penkereen osastolle noustaissa, itsevaltaisen kuninkuuden vertauskuvana; toisella taas on kuvattuna Medialaisia ja Persialaisia omissa kansallispuvuissaan; ja käytävän toisella puolen on alamaiskansoja, jotka tuovat lahjoja kuninkaalle. Myöskin kuningas tavataan siellä kuvattuna

Mistoteltu Behshinin luona.

Darvish-pötköe julkansa alla Vale-Smeristisi, joka oli kunnikaasi pyrkimät, ja hänen etessään on 9 vorttehua kopiuotisi-ja.

Ormuzdin siunaamana tallaamassa kapinannostajaa jalkojensa alle, toisessa paikassa taas korkealla valtaistuimella istumassa.

Persian kuninkaan valta oli samallinen, kuin olemme sen nähneet muillakin Itämaan kansoilla olleen; hän oli itsevaltiainen, miljoonien alamaisten hengen ja omaisuuden herra; kansat olivat orjia. Ei edes mahtava papisto ollut kuninkaan rinnalla hänen mahtiansa heikentämässä, niinkuin Medialaisilla. Hän oli kuin jumala, ja samantapaista kunnioitusta hänelle osotettiinkin; jos joku meni lupaa saamatta kuninkaan luokse, menetti hän henkensä; se, joka pääsi hänen kasvojensa eteen, lankesi maahan, ja käsi hiaan pistettynä tuli häntä puhutella, sillä se oli avuttomuuden todistuksena. Vieläpä nekin, jotka hänen kanssaan alituisesti seurustelivat, n. s. »pöytäkumppanit«, olivat verhon erottamana siitä huoneesta, missä hän söi. Suurta anteliaisuutta hän kansalle osotti; muun muassa annettiin 15,000:lle henkilölle ruokaa päivittäin hänen palatsinsa edustalla Persepoliissa ja Susassa. Ylimalkaan koetettiin kaikella tavalla kuninkaan suuruutta ja loistoa osottaa ja ylläpitää.

Ulkonainen järjestys ja turvallisuus oli Persian valtakunnassa entistä parempi eivätkä kuninkaan ja satraappien vaatimat verotkaan olleet ylenmääräisiä, varsinkaan alussa. Saattaa ylimalkaan pitää tuota aikaa entisiä parempana. Mutta Persian valtakunnassa rupesi ennen pitkää ilmestymään samallaisia heikkouden oireita, kuin edellisissäkin valtioissa. Kuninkaat ja vallitseva kansa veltostuvat hedelmällisen luonnon yltäkylläisyydessä, kuuman auringon helteessä ja vallan tuottamien rikkauksien nauttimisessa. Persialaisten vuorimaassaan karaistu luonto rupeaa raukeamaan, nuorison kasvatus ei enää ole yhtä ankara kuin ennen. Herodotos kertoo, että jo 5-vuotuisina aljetaan Persialaisten lapsia opettaa ja 20:teen ikävuoteen opetus kestää; kolmea seikkaa vaan pidetään silmällä, nimittäin ratsastamista, joutsen jännittämistä sekä totuuden puhumista. »Ei ole mitäkään, sanoo hän, niin häpeällistä, kuin valehteleväminen«, sillä se on rikos auringon jumalaa vastaan. Mutta tavat muuttuvat, kasvatus laimentuu, urhoollisuus ja sotainen kunto jääpi syrjään, jonka sijaan nautinnot voittavat alaa.

Toisaalta taas suurilla valtioilla on yhä halu kasvaa

suuremmiksi, jatkamalla valloituksiaan. Tuollaisen valtion hallitsija ei saata rajallaan nähdä vapaata kansaa yrittämättä saada sitä valtaansa. Niin oli Persianakin laita; Herodotos kertoo, että Dareioksen puoliso *Atossa* kehotti kuningasta ylläpitämään sodilla Persialaisten sotaista tarmoa; ja sen lisäksi tuli hänen itsensä kansansa silmissä uusilla valloituksilla säilyttää arvoansa. Kyros oli valloittanut Aasian, Kambyses Afrikan, Dareioksen asiaksi tuli yhdistää Europa Persian maailmanvaltaan. Siihen Dareios ryhtyikin; hän sai Trakian ja Makedonian valtaansa, mutta nyt hän kohtasi pienen kansan, jota hän suunnattomilla voimillaan ei saanut kukistetuksi. Historiallinen edistys ei saattanut enää viihtyä Itämaan orjuuttavissa oloissa, vaan se siirtyi pienelle, mutta vapaalle Kreikan kansalle.

VIII.

Kreikan heimot ja Kreikkalaisten
leviäminen.

Itämaat ja Europa. — Kreikanmaa ja kreikkalaisen sivistyksen luonne. — Vanhimmat asukkaat. — Kreikan heimot. — Dorilaisten vaellus. Kreikan sivistysseudut. — Siirtokuntien perustaminen.

Kun Aasiasta siirrymme Europan puolelle, tapaamme tässä maanosassa toisellaisen luonnon, toisellaisen valtiollisen ja yhteiskunnallisen elämän ja koko kehityksen toisellaisen. Itämaiden suuremmin ja valtava luonto pitää ihmiset ikäänkuin valtaansa kahlehdittuina, sillä ihminen tuntee itsensä liian vähäpätöiseksi sen rinnalla, ja sen vuoksi hän alistuu sen alle ja tympistyy tomissaan. Kaikki kehitys siellä on ainoastaan muutamien henkilöiden luoma; se liikkuu ikäänkuin ylhäälläpäin; hallitsija rajattomalla vallallaan ja pappissääty ovat yksin sivistyksen kannattajia, mutta kansalla ei ole mitään merkitystä, vaan se on orjuudessa. Suuria valtioita Itämailla syntyy, joissa yhden miehen tahto johtaa miljoonia ihmisiä. Toisin on Europassa. Täällä ei luonto ole niin suuremmin, eivät vuoret ja hedelmälliset laaksot ole niin jyrkässä vastakohdassa toisiinsa; ilmanala ei ole niin kuuma eikä luonto niin rikas, että se veltostuttaisi, mutta ei myöskään niin karu, että se te-

kisi) elämänehdot liian koviksi; vaan toimeentuloa varten riittää kohtalainen työ. Ihminen pyrkii täällä luontoa hallitsemaan ja käyttämään sitä tarpeisiinsa, jonka kautta jokainen oppii tuntemaan voimansa. Se synnyttää vapauden tunteen; ja Europassa ilmeneekin vapaus, joka on kaiken edistyksen ehto. Se varsinkin tulee näkyviin Kreikkalaisissa, jotka ensimmäisenä Europan kansoista ovat historiallisen edistyksen kannattajina.

Kreikassa, joka oli heidän asuinpaikkansa, on vuoria, jokia, laaksoja ja syviä meren lahtia vierekkäin sekä suuria saari-ryhmiä ympäristöllä, siellä on luonto monipuolinen ja saattaa kansankin monipuoliseen kehitykseen. Mutta nuo vuorten ja meren lahtien erottamat osat, laaksot ja saaret, vaikuttavat myöskin valtiollisen hajaannuksen; eikä Kreikassa muodostukaan suurta valtiota, niinkuin Itämailla, vaan pieniä kaupunkivaltioita, joissa kansalaiset välittömästi ovat asioiden johdossa. Erilaisuus Itämaiden ja Kreikan välillä tulee näkyviin paitsi valtiolaitoksessa myöskin uskonnossa, tieteessä, taiteessa ja koko katsantotavassa, vaikkapa Kreikan sivistyksen alku onkin Itämailta kotoisin.

Kreikan kansa kuuluu suureen arjalaiseen ryhmään, jonka haaroja oli Aasiasta Europaan siirtynyt, mutta aikaa, milloin muutto tapahtui, ei saata arvaamallakaan määrätä. Maan vanhimpia asukkaita nimitetään *Pelasgeiksi*, joiden alkuperästä tutkijat ovat olleet erimielisiä, mutta näyttää kuitenkin siltä, että ne olisivat olleet myöhemmin tulleiden *Hellenein* sukulaisia tai esi-isiä. Hellenit laskivat ne valtansa alle, ja vähitellen ne häviävät heidän sekaansa. Hellenein nimeä nuo myöhemmin tulleet itse käyttivät, mutta Roomalaiset kutsuivat heitä *Kreikkalaisiksi* (*Graeci*), ja maata *Kreikanmaaksi* (*Graecia*), jotka nimitykset muutkin kansat ovat ottaneet käytäntöön. Hellenit jaetaan kielessä vallitsevan erilaisuuden perustuksella eri heimoihin, joista *ionilainen* ja *dorilainen* olivat tärkeimmät ja koko Kreikan johtavat heimot; *aiolilainen* ja *akajalainen* sitävastoin olivat vähäpätöisempiä.

Vanhimpina aikoina, jolloin historian valo vähän alkaa hämärtää näillä mailla, tapahtui asutuksessa monta muutosta

ja mullistusta Kreikan niemellä; kansat muuttivat asuinpaikkoja, karkottaen toisia tieltään. Epeirosta tuli itäiseen naapurimaakuntaan kansa, anasti sen ja antoi sille *Tessalian* nimenkin *Tessalos*-nimisen päällikkönsä mukaan. Tämän maakunnan entiset asukkaat taas siirtyivät Keski-Kreikkaan *Boiotian* maakuntaan. Viimeinen ja tärkein siirto tapahtui n. s. *dorilaisen vaelluksen* kautta. Aikaisemmin Dorilaiset olivat Pohjois-Kreikasta siirtyneet Hellaaseen, anastaen sen maakunnan, joka sai heistä nimen *Doris*; mutta v. 1,100 vaiheilla he menivät pitkän Korintin lahden yli Peloponnesokseen. Niinkuin valloittajat ainakin vetoavat vanhoihin oikeuksiin väkivaltaansa puolustaakseen, niin Dorilaisetkin, tarun mukaan, vaativat tätä niemimaata kansallissankarinsa Herakleen perintönä. Saman uroon jälkeläisten, kolmen veljeksien, *Temenoksen*, *Kresfonteen* ja *Aristodemoksen* johdossa he valloittivat sen; entiset asukkaat *Akaijalaiset*, kukistettiin, ja vanha mykeneläinen sivistys (ks. luk. X) nähtävästi hävisi samassa. Taistelu oli kuitenkin pitkälinen, sillä vasta toisessa miespolvessa saatiin itärannalla oleva Argolis, vanhan sivistyksen pääpaikka, kukistetuksi, ja neljännessä Lakonia, joka oli niemimaan eteläosassa. Useita dorilaisia valtioita täällä nyt muodostuu, sillä niemimaa jaetaan johtajien kesken.

Tämän jälkeen olot vakaantuvat, ja ne valtiot, joille johto tulee, muodostuvat ja kehittyvät. Mutta koko Kreikka ei sivistyksen työhön ota osaa. Se osa niemimaasta, joka on itäpuolella ikäänkuin Itämaihin päin katsomassa, on sivistykselle alttiina; se on Ionilaisten ja Dorilaisten asuinpaikka; siellä on Atena, Korinti ja Argos. Länsipuoli niemimaata sitä vastoin on raakuuden vallassa ja sen olot ovat hämärässä. *Aitolialaiset* Hellaan länsiosassa olivat rosvokansaa ja puoliviljejä; Epeirosmaakunnassa oli kyllä *Dodonan* oraakkeli, mutta ei sillä muuta yhteyttä ollut sivistyneen Kreikan kanssa; *Elis-maakunta* Peloponnesoksen länsiosassa oli pyhä maa, mutta ei sillä muuten historiallista merkitystä ollut, Messeniassa sen eteläpuolella oli jo valtio syntynyt, mutta pian Sparta sen itsenäisyydestä teki lopun.

Kreikkalaisuus ei kuitenkaan rajoittunut yksinomaan

Kreikan niemimaahan, vaan tämä oli ikäänkuin keskipiste, josta se säteili ympäri joka taholle, sillä edulliset maantieteelliset suhteet olivat sen leviämistä edistämässä. Saaret yhdistävät ikäänkuin sillalla Kreikan niemimaan muihin maihin. *Kyk-ladein* saariryhmä alkaa Hellaan itäisestä niemestä, se liittyy *Sporadeihin*, jotka taas ulottuvat Vähän-Aasian rantamaille asti. Peloponnesoksesta päästään pian *Kretansaarelle*, josta näkyy *Rodos*, eikä Rodoksesta ole pitkä Aasian rannoille. Kretan saaresta ei myöskään ole muuta kuin kahden päivän matka Afrikan pohjoisrannalle. *Korkyran* saaresta taas näkyy Italian rannikko. Näitä saaria myöten Kreikkalaiset levisivät yhä kauemmaksi. Foinikialaiset, jotka ennen olivat ottaneet ne kauppapaikoikseen, karkotettiin tai sulautuivat Kreikkalaisiin. Jo 12:nnellä ja 11:nnellä vuosisadalla, jolloin kansainvaellukset saattoivat häiriötä varsinaisessa Kreikassa, siirtyi paljon väkeä Aigeian meren saarille ja Vähän-Aasian länsirannalle. Ionilaisia ja Aiolilaisia alkoi ensin sinne siirtyä, joiden mukaan tuota rannikkoa ajettiin nimittää *Aioliaksi* ja *Ioniaksi*. Dorilaiset, vaelluksen innostamina, siirtyivät Peloponnesoksesta *Kretaan* ja sieltä muille saarille sekä *Kariaan* Vähän-Aasian rannalle. *Samos-* ja *Kios*-saarella oli Ionilaisilla niinkään tärkeitä siirtokuntia. *Miletos* Vähän-Aasian rannalla niistä saavutti suurimman maineen; *Efesos*, *Fokaia* ja *Smyrna* olivat myöskin tunnettuja kaupunkeja. Aiolilaisilla oli *Lesbos*-saari hallussaan; Hellespontoksen varrella taas olivat *Abydos* ja *Kymai* tärkeimpiä siirtokuntia. Dorilaisten perustamista kaupungeista olivat *Knidos* ja *Halikarnassos* suurimmat.

Myöhemmin, 8:nnellä, 7:nnellä ja 6:nnellä vuosisadalla, elpyi siirtomaiden asutus yhä enemmän, sillä Kreikkalaisista oli tullut vilkas kauppakansa, joka oli perinyt Foinikialaisten kauppaherruuden ja kulki nyt joka maassa, poiketen kaikkiin lahden poukamiin tavaroita vaihtamaan. Paitsi kauppaetujen hankkiminen vaikutti myöskin muut seikat tähän siirtolaisuuteen; sellaisia olivat väkiluvun lisääntyminen, puoluetistelut kotikaupungissa tai muu tyytymättömyys. Jonkun etevän miehen johdossa halukkaat nousivat laivoihin, ottivat kotikaupungista liesitulen mukaansa ja purjehtivat vieraalle rannalle.

Siten syntyneet siirtokunnat olivat yhdistettyinä kotikaupunkiinsa siveellisellä siteellä, jonka sukulaisuus tuottaa; ne olivat emäkaupunkiin samassa suhteessa kuin tytär äitiinsä. Foinikialaiset perustivat siirtokuntia ainoastaan kauppaetujensa vuoksi, eivätkä ne olleet itsenäisiä, Kartagoa yksin lukuunottamatta; mutta Kreikkalaisten siirtokunnilla oli valtiollinen itsenäisyys ja olivat kokonaan riippumattomia emäkaupungistaan. Samoin kuin Foinikialaiset levittivät Itämaan sivistystä siirtomaittensa kautta, samoin kreikkalaisuus levisi heidän perustamiensa kautta. Aigeian meren pohjoisosissa oleville saarille ilmestyi uusia siirtokuntia, Trakian ja Makedonian rannikoille niinkään, joista *Byzantzion*, nykyisen Konstantinopelin edeltäjä, perustettiin v. 660; *Potidaia* ja *Olyntos* olivat Makedonian rannalla. Mustanmeren kauppa joutui näin Kreikkalaisille; tämän meren rannikolle varsinkin Miletos perusti useita siirtokuntia, yhteensä 300, joiden joukossa olivat *Sinope* ja *Trapezunt*, mitkä vieläkin ovat kauppapaikkoja. Lännessä päin Sisilian saarelle perustettiin useita siirtokuntia, niinkuin suuri *Syrakusa*, ja Etelä-Italiaan siirtyi Kreikkalaisia siihen määrään, että koko maata ruvettiin kutsumaan Suur-Kreikaksi. Vieläpä Pohjois-Afrikaan, Etelä-Galliaan ja Espanjan rannikoille ilmestyi kreikkalaisia siirtokuntia. Itäosa Välimerta joutui heidän haltuunsa jo 6:nnessä vuosisadalla, kun Foinikialaiset olivat väistyneet heidän tieltään, mutta länsiosissa kohosi Kartagon valta mahtavammaksi.

Kreikkalaiset olivat siis näin etäälle toisistaan hajaantuneet, melkein koko Välimeren ympärille, eikä ollut mahtavaa hallitsijaa heitä hallitsemassa, eikä edes vakinaista valtiollista yhteyttä ollenkaan olemassa. Mutta kuitenkin tunsivat he itsensä yhdeksi kansaksi. Vaikka pieni joukko asettui vierasten kansojen keskeän asumaan, säilyi se sittenkin kreikkalaisena. Sama kieli, sama uskonto, henkinen yhteys sekä korkeampi sivistys kuin muilla kansoilla oli Kreikkalaisten yhdessä pitävänä voimana. Elävä tunne etevämmyydestään muiden kansojen rinnalla esti heitä muihin sulautumasta; muut kansat olivat heidän rinnallaan barbaareja, joilla ei samaa ihmisarvoa ollut.

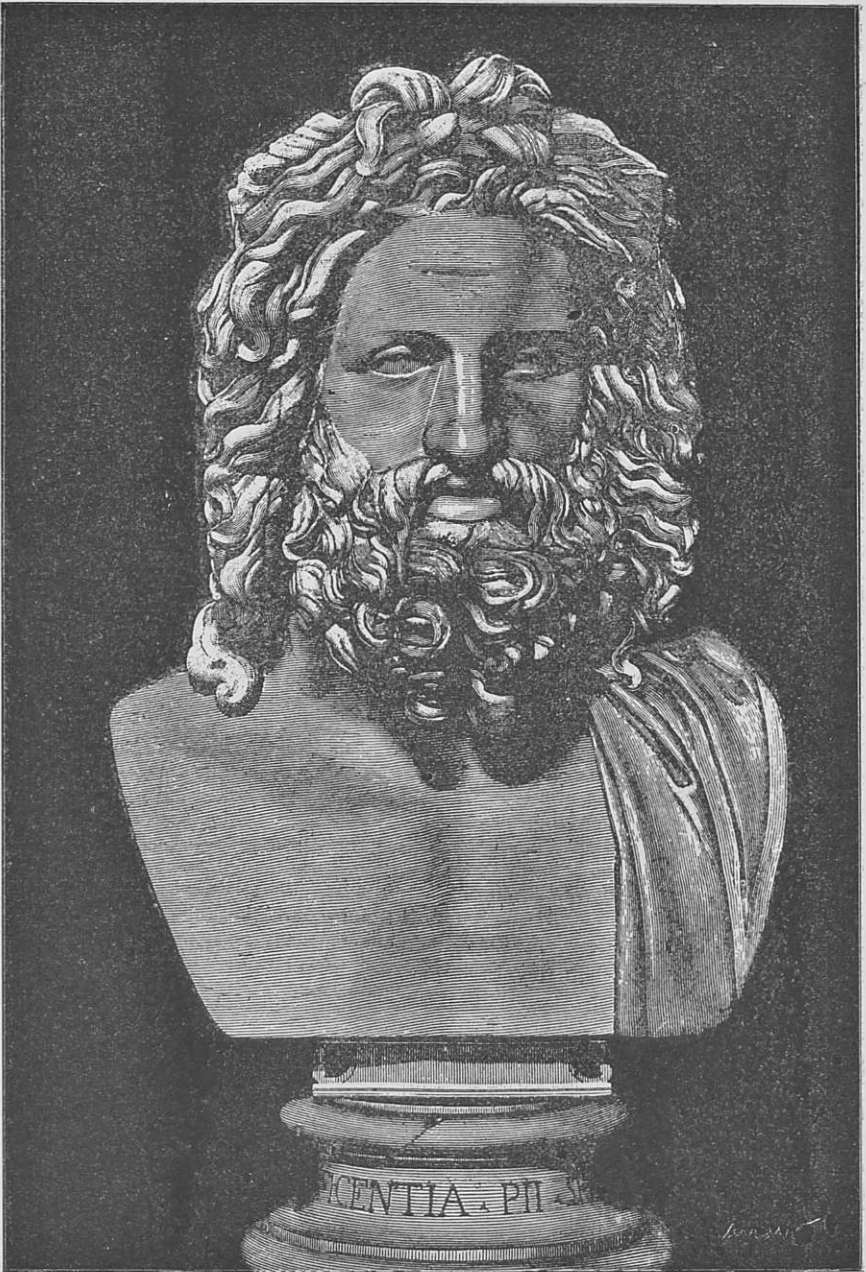
IX.

Kreikkalaisten uskonto ja sankaritarusto.

Alkuperäinen uskonto. — Tärkeimmät jumalat. — Manala. — Haltijat. — Sankarit. — Argonautain retki. — Trojan sota. — Homeroksen runot. — Uskonnon luonne. — Uhrit. — Papit. — Oraakkelit. — Kilpaleikit. — Uskonnonvaikutus taiteeseen.

Kreikkalaisten uskonto oli alkuansa niinkuin kaikilla arjalaisilla kansoilla luonnonvoimain palvelemista. Mutta noita luonnonvoimia sinänsä ei kauan palveltu, vaan niistä tehtiin jumaluusolentoja; aurinko, vesi, tuuli y. m. olivat jumalia, ja kaikki muutokset luonnossa olivat vaihdoksia jumalien elämässä. Kansan mielikuvituksessa ja runoilijoiden lauluissa saivat jumalat persoonallisen muodon; niistä tehtiin ihmisten kaltaisia olentoja, jotka vaan olivat heitä täydellisempiä. Jumalat olivat voimakkaampia ja kauniimpia kuin ihmiset; he elivät taivaallisesta ruoasta, *ambrosiasta* ja *nektarista*, ja olivat kuolemattomia. Asuinpaikkana kuviteltiin heillä olevan *Olympos-vuori* Tessaliassa.

Kun jumalat kerran muodostuivat ihmisten kaltaisiksi olennoiksi, liittyi kuhunkin heistä kertomuksia heidän vaiheistaan, jonka kautta *jumalaistarusto* eli *mytologia* syntyi. Heillä kerrottiin kuitenkin olevan ihmisellisiä heikkouksiakin; he olivat toisilleen kateellisia, kiistelivät keskenään, olivat mustasukkaisia, pettivät toisiaan, osottivat kevytmielisyyttä j. n. e.

Zeus.

Ares.

Ihmisten vaiheisiin he paljon ottivat osaa, auttaen yhtä, mutta toista vahingoittaen: sillä kullakin jumalalla oli omat suosittunsa, ja samoin kullakin kaupungilla oli tavallisesti oma suojeelijajumalansa, joka siitä piti huolta; Pallas Atena esim. oli Atenan kaupungin suojeleja.

Pääjumala oli *Zeus* (Roomalaisten *Jupiter*), Kronoksen (Ajan) poika; hän oli korkein taivaan jumala, joka salamalla osotti vihaansa ja herätti kilpeänsä pudistamalla myrskyjä; mutta hän oli myöskin valtioelämän ja koko siveellisen

maailmanjärjestyksen suojeleja. Komeaksi, majesteettilliseksi mieheksi, istuen kultaisella valtaistuimella, salama oikeassa kädessä ja kotka jalkojen juuressa, *Zeus*ia kuvattiin. *Hera* (Room. *Juno*) oli hänen puolisonsa. Heidän poikansa olivat *Ares* (Room. *Mars*),

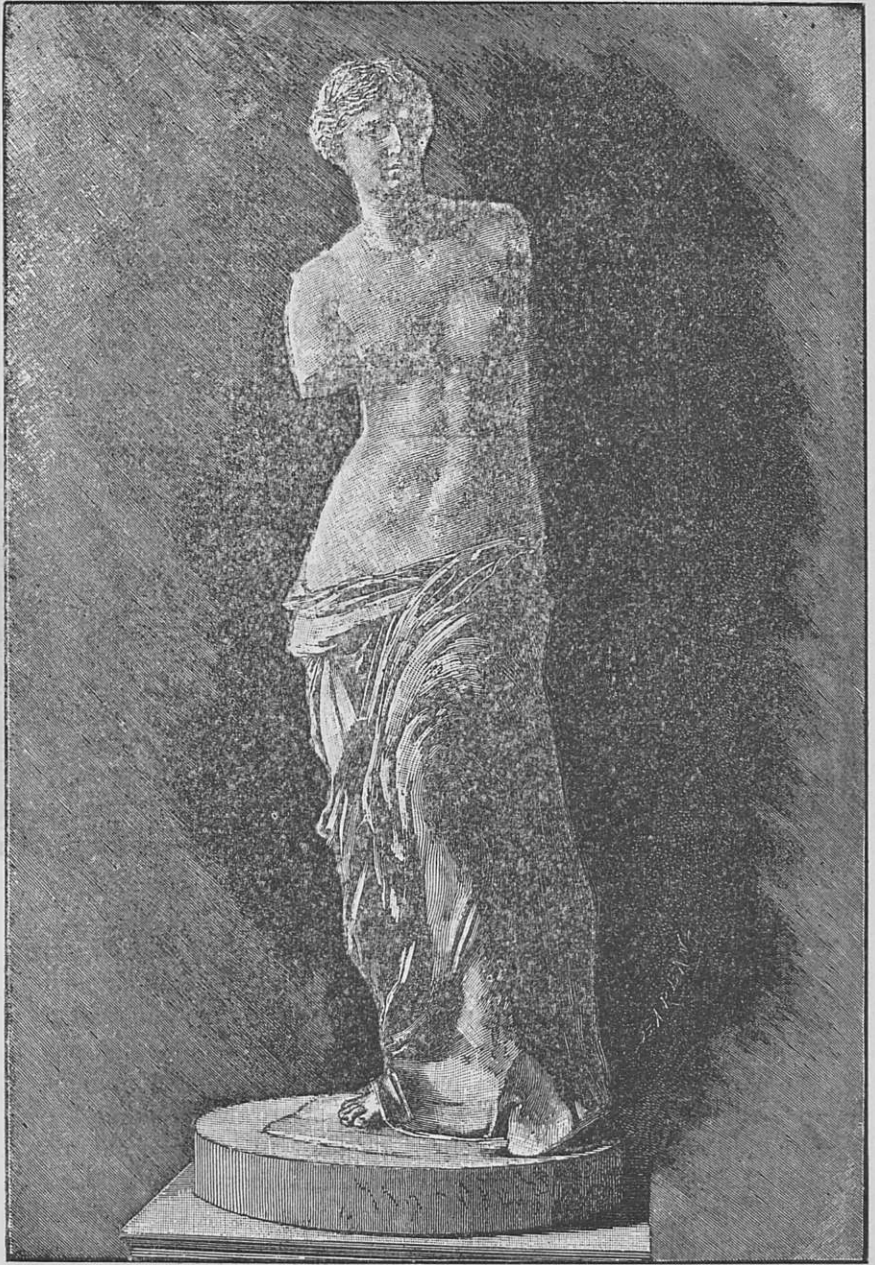
sodan jumala, sekä *Hefaistos* (Room. *Vulkanus*), jota kuviteltiin sängen rumaksi ja muodottomaksi, minkä vuoksi Hera heti synnyttyään työnsi hänet alas Olympoksesta; mutta meren jumalatar *Tetis* pelasti ja vaali häntä, kunnes Hera otti hänet

Apollon.

jälleen armoihinsa ja hän sai palata Olympokseen. Hefaistos oli alkuansa tulen jumala, mutta häntä ylistettiin myöskin taitavana takojana; hän valmisteli pajassaan kauniita esineitä, joita hän lahjoitteli jumalille ja toisinaan ihmisillekin. *Hebe* oli

nuoruuden jumalatar, joka tarjosi jumalien hauskoissa pidoissa nektaria ja ambrosiaa. Zevs'in lapsia olivat myöskin *Pallas Atena* (Room. *Minerva*) sekä *Foibos Apollon* (Room. *Apollo*) mutta he eivät olleet Herasta syntyneitä. Edellisen syntymästä kertoi taru, että Zevs, kun hän kerran sairasti päätautia, antoi Hefaistoksen moukarillaan lyödä otsaansa, ja silloin lähti hänen päästään kaunis neito, ampuma-aseilla varustettuna ja sota-asuun puettuna. Se oli *Pallas Atena*, sodan, tieteen sekä sivistyksen suojelijajumalatar, joka aina eli neitseellisenä. *Leto* taas oli synnyttänyt Apollonin, joka oli paimenien sekä soiton ja ennustustaidon suojelijajumala. *Artemis* (Room. *Diana*) oli kuun ja metsästyksen jumalatar, jonka vuoksi hänen kuvailtiin jousella varustettuna ajavan metsän eläimiä. *Hermes* (Room. *Mercurius*) oli myöskin Zevs'in poika erään pilvenhaltiattaren Majan kanssa. Hän oli sukkela ja iloinen, jonka tähden hänestä tuli jumalien sanansaattaja. *Afrodite* (Room. *Venus*) oli rakkauden ja kauneuden jumalatar; hän oli luultavasti alkuansa Foinikialaisten *Astarte*, mutta muodostui Kreikassa kokonaan toisellaiseksi. Zevs-jumalan tytär oli Afroditekin, mutta hän syntyi meren vaahdosta ja nousi siitä ihanteellisen kauniina Kypros-saaren rannalle. Missä hän vaan kulki, kasvoi kukkia hänen jäljissään; hän ajoi kyyhkysten vetämissä vaunuissa, ja *sulottaret* (*karitit*) liehuivat hänen ympärillään. Kun hän näyttäytyi, täytyi kaikkien taipua hänen kauneutensa tenhovoiman hurmaamana. Afrodite oli naimisissa ruman Hefaistoksen kanssa, mutta hän oli enemmän mieltynyt tämän komeampaan veljeen Ares-jumalaan; ja muutamat kuolevaisetkin saivat osakseen hänen rakkautensa suosiota. Hänen poikansa *Eros* (*Kupido*) seurasi aina äitinsä mukana, jousella ja nuolilla varustettuna, ja kun hän johonkuhun ampui nuolensa, joutui tämä auttamattomasti lemmen valtaan. Viinilläkin oli oma jumalansa, *Dionysos* (Room. *Bacchus*), joka niinkään oli Zevs'in poika; äiti oli muuan *Semele*-niminen kuninkaan tytär, jonka Zevs'in salamat sitten surmasivat. Dionysos pelastui ja lähti Intiaan, jossa hän keksi viiniköynnöksen. Hän lähti sen jälkeen matkustamaan ympäri maailmaa levittääkseen sen viljelystä, ja viiniköynnösseppelä päässä, saman köynnöksen lehdeillä koristettu *tyrsos-*

Afrodite.

sauva kädessä kulki hän leijonien ja pantterien vetämissä vau-
nuissa, joita häneen mielistyneet immet, backantinnat, ympä-
röivät. *Poseidon* (Room. *Neptunus*) oli veden valtijas, joka me-
rihepojen vetämissä vauunuissa kulki yli aaltojen, nojaten kol-
mikärkeensä, jolla hän saattoi saada aikaan myrskyjä ja maan-
järjestyksiä.

Manalan jumala oli *Hades* (Room. *Pluto*). Hänen valta-
kuntansa oli maan alla; sen ympärillä oli *Styx*-niminen joki,
jonka yli lauttamies *Karon* ruuhellaan kuljetti kuolleita. Ma-
nalan portilla oli kauhea *Kerberos*-koira vahtia pitämässä. Elämä
Manalassa oli ilotonta ja kolkkoa; kuolleitten sielut kulkiivat

Dionysoksen voittokulkue.

siellä ympäri kuin haamut, haluten maallisen elämän nautin-
toihin. Elämänhaluisten Kreikkalaisten katsantokannan mu-
kaan oli maallinen elämä parempi ja iloisempi kuin haudanta-
kainen. Kuolleitten ruumiit säilytettiin varhaisempina aikoina,
mutta myöhemmin ruvettiin niitä polttamaan; käsitys muodos-
tui sellaiseksi, että kaikki yhteys maallisen elämän kanssa ei
ollut loppunut, ennenkuin ruumis oli poltettu ja tuhka hautaan
pantu; siksi harhaili sielu rauhatonna maailmassa. Olo Mana-
lassa oli kuitenkin erilaista, riippuen siitä, kuinka kukin oli
elänyt maan päällä. Monellaisia rangaistuksia, sangen kauhei-

takin kuviteltiin siellä olevan; rikoksentekijät työnnettiin *Tartaroksen* kauhuihin, mutta jumalien suosimat pääsivät *Elyseiläisille kentille*, joilla ikuinen kesä vallitsi. Kretan entinen kuningas *Minos*, joka oli ollut viisas lainsäätävä, oli Manalan tuomarina.

Paitsi näitä jumalia oli ääretön joukko vähäpätöisempiä. Koko luonto oli haltijoita täynnä; vuorten kukkuloilla juoksentelivat iloiset pukin jaloilla varustetut *Satyrit* ja *Faunit*, aaltojen vaahdossa leikkivät *Tritonit*, *Nereidit* ja viekkaat *Sirenit*; *Nymfeistä* toiset olivat vuorten rotkoissa, toiset purojen rannalla tai puiden suojelijahengettärinä. Omat hengettärensä oli näytelmätaiteella, hirtoriankirjoituksella, suru- ja huvinäytelmällä, vieläpä tanssitaidollakin j. n. e. Rikas mielikuvitus oli niitä luonut kaikkialle.

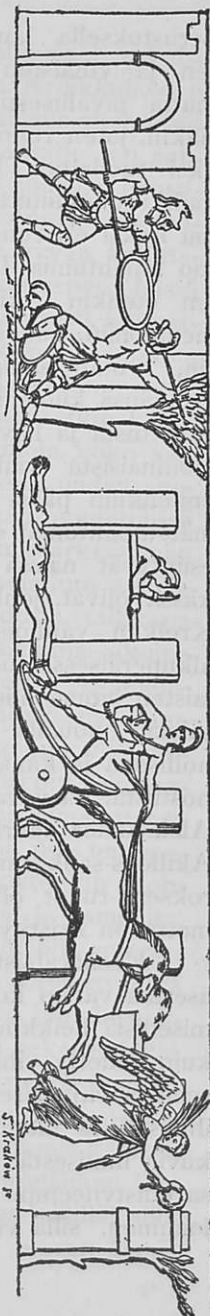
Paitsi runsasta jumaluustarustoa syntyi Kreikkalaisilla sankaritarusto, joka on läheisessä yhteydessä edellisen kanssa ja josta runoilijat niinkään saivat aineksia esityksiinsä. Sankarit olivat hämääriä tarunsekaisia henkilöitä, joihin kansan ja runoilijoiden mielikuvitus oli liittänyt ihmeellisiä, usein hyvin syvämietteisiä vaiheita ja toimia. He olivat tavallisia ihmisiä etevämpiä, mutta eivät kuitenkaan jumalien vertaisia. Tunnetuin on voimallinen *Herakles* eli *Herkules*, joka, ollen jumalallista alkuperää, oli voimakas sekä henkisesti että ruumiinsa puolesta. Tienhaarassa hän valitsee sen tien, joka johtaa vaivoihin ja työhön, mutta jolla myöskin oli kunniaa saavutettavana; hänen 12:llä urotyöllänsä tahtoivat Kreikkalaiset esittää hänet sivistyksen raivaajaksi ja kansansa hyväntekijäksi, hän kun hävittää vahingolliset eläimet tai ihmisten kaltaiset hirviöt ja siten valmistaa alaa lainalaiselle elämälle. Herakles oli koko Kreikan kansallissankari, vaikka dorilainen heimo etupäässä piti häntä omanaan. *Tesevs* taas oli Atenalaisten sankari; hän myöskin surmaa hirviöitä, jotka maata rasittivat; niinpä hän vapauttaa Atenan tuosta julmasta verotuksesta Kretan kuninkaalle; kuninkaan tyttären *Ariadnen* avulla hän näet surmaa julman hirviön *Minotauroksen*, jonka kautta tuo vanha ihmisvero lakkaa. Tämä taru nähtävästi tarkoittaa Itämailla tavallisia ihmisuhria, joista Kreikka nyt vapautuu. Ate-

nan yhteiskunnan Tesevs myöskin järjestää. Vielä kerrotaan viekkaasta *Prometeoksesta*, joka varasti tulen taivaasta, *Danaoksesta*, joka kehotti tyttärensä, joita oli 50, surmaamaan häyönä miehensä; siitä täytyi heidän Manalassa kantaa vettä seulessa, jota tietysti kesti ikuisesti. *Tantalos*, jumalien suosiosta tullessa ylpeäksi, syöstiin Manalaan, jossa hänen täytyi kärsiä nälkää ja janoa, vaikka hän oli vedessä leukaa myöten ja pään päällä oli ihania hedelmiä kasvavien puiden oksia; sillä kun hän painoi päätänsä juodakseen, pakeni vesi, ja kurottaessaan käsiään hedelmiä poimiakseen nousivat ne ylemmäksi. Onnettoman *Oidipoksen* surullisesta kohtalosta, joka joutui äitinsä kanssa naimisiin, saivat murhenäytelmien kirjoittajat aineksia teoksiinsa.

Kreikan sankaritarustoon kuuluvat myöskin nuo kaksi kuuluisata retkeä, jotka monet sankarit yhdessä panivat toimeen. Suurella Argo-nimisellä laivalla *Jason* purjehtii *Kolkis* maahan Mustanmeren itärannalle, hakemaan kultaista oinaannahkaa, joka sinne Europasta oli joutunut. Kuninkaan tyttären *Medean* avulla hän saapi sen ryöstetyksi. — Kuulumpi on *Trojan sota*, johon koko Kreikka otti osaa kostaakseen Spartan kuninkaalle Menelaokselle tapahtunutta häväistystä, *Priamos*, Trojan kuninkaan poika, kun oli ryöstänyt hänen puolisonsa, kauniin *Helenan*. Mykenen mahtava kuningas *Agamemnon* on joukkojen johtaja, mutta monta muuta ruhtinasta on hänen mukanaan; niinpä Agamemnonin veli *Menelaos* otti siihen osaa, samoin vanha ja älykäs *Nestor*, Pyloksen kuningas, Argoksen kuningas *Diomedes*, viekas ja kekseliäs *Odysevs*, Itakan saaren hallitsija, suuri sankari *Akillevs*, jonka hänen äitinsä Tetis oli hänen lapsena ollessaan kastanut Styx-virtaan, siten tehden hänen ruumiinsa haavoittumattomaksi joka paikasta paitsi kantapäistä, joista hän kastaessaan oli pitänyt kiinni, sekä monia muita. Piiritys on pitkälinen, sillä se kestää kymmenen vuotta. Kaksintaisteluissa tavallisesti voimia koetellaan, kummaltakin puolen kun voimakkaimmat sankarit valitaan; niinpä Akillevs ja trojalainen *Hektor* mittelivät voimiansa; jumalat suosivat mitkä Kreikkalaisia, mitkä Trojalaisia ottaen hekin taistelun menoon osaa. Viekkaan Odysevs'in neuvosta rakennetaan vihdoin suuri puubevonon, jonka onttoon

vatsaan kreikkalaisia miehiä kätkeytyy ja kun herkkäuskoiset Trojalaiset kuljettavat sen kaupunkiinsa, tulevat nämät esille ja avaavat portit Kreikkalaisille, jotka olivat purjehtineet erään vähän matkaa rannasta olevan saaren taakse, mutta yön tultua palanneet takaisin. Kaupunki joutuu nyt heidän valtaansa; se hävitetään ja poltetaan maan tasalle. Nykyaikana, pääasiallisesti saksalaisen kauppiaan Schliemannin toimesta, on muinaisen Trojan seuduilla kaivettu esille suuria raunioita, muun muassa kuninkaan linna, jota on arveltu Priamoksen linnaksi.

Trojan sota ja siihen osaa ottaneet sankarit ovat tulleet kuuluiksi Homeroksen runojen nimellä kulkevan runokokoelman kautta. Kerrottiin näet, että joku suuri senniminen runoilija olisi ne kaikki sepittänyt, ja oltiinpa hänestä tietävinään lisäksi, että hän oli syntynyt sokeana ja eli köyhänä. Homeroksen maine kohosi niin suureksi, että hänen kuolemansa jälkeen seitsemän kaupunkia tahtoi hänet omistaa itselleen; kiista oli näet siitä, mikä niistä olisi hänen syntymäpaikkansa. Epävarmaa kuitenkin on, onko Homerosta ollenkaan ollutkaan; mutta jos hän on ollut, ei koko tuon suuremmoisen runokokoelman sepittäminen kuulu hänelle, vaan siihen ottivat monet muut osaa. Vähän-Aasian ionilaisissa siirtokunnissa, joissa kreikkalainen sivistys ensiksi heräsi eloon (ks. seur. luk.), oli kierteleviä laulajia, *ädeja* (myöhemmin kutsuttiin heitä *rapsodeiksi*), jotka vanhojen tarujen

Akilleen ja Hektorin taistelu (Ippokrateen).

S. Kralow jr.

perustuksella laulelivat sankarien urotöistä, kulkien ruhtinasten ja ylhäisten linnoissa; toiset lauloivat muilta oppimiaan, mutta tavallisesti laulaja osasi niitä muodostella ja laatia uusiakin, joten runojen laajuus yhä kasvoi. Homeros oli kenties yksi tuollainen laulaja, mutta muita etevämpi, jonka vuoksi kaikki runot liitettiin hänen nimeensä. Homeroksen runoihin kuuluu kaksi eri runosarjaa: *Ilias* ja *Odysseia*, joista edellinen kertoo tapahtumia Trojan piirityksen viimeiseltä vuodelta, kuvailen etenkin Akillevs'in vihaa, hän kun oli suuttunut Agamemnoniin, hänen ystävänsä *Patrokloksen* kuolemaa ja Hektorin, Trojan sankarin, surmaa, jonka Akillevs, julmistuneena ystävänsä kuolemasta, veitsellään lävisti, ja vihdoin kaupungin valloitusta ja hävitystä. *Odysseiassa* taas kerrotaan Odyssevs'in moninaisista vaiheista, joita hän sai paluumatkalla kokea, ennenkuin pääsi kotisaarellensa takaisin. Itse runojen esittämät tapahtumat ovat tarua, mutta olot, tavat, yhteiskuntalaitos esiintyvät näissä sellaisina kuin ne varhaisina aikoina Kreikassa olivat, jonka vuoksi me niistä saammekin paraat tiedot Kreikan vanhoista oloista. Uskonto niissä niinkään esiintyy alkuperäisessä tuoreudessaan. Homeroksen runoissa Kreikkalaisten luoma mielikuvituksen maailma on selvemmin kuin missäkään muualla esitetty, ja sen vuoksi niitä pidettiin uskonnollisena ja kansallisena aarteena; niistä saatiin kansallista innostusta, kasvavaa sukupolvea opetettiin niitä tuntemaan; vielä Aleksander suuri luki niitä joka päivä, ottaen esikuvakseen Akillevs-sankarin, jonka vertaiseksi hän tahtoi päästä. Homeroksen runot olivat Kreikkalaiselle samanarvoiset kuin Raamattu on kristitylle.

Kreikkalaisten uskontoa ei siveellisessä suhteessa saata asettaa varsin korkealle, he kun palvelivat jumalia, joilla oli ihmisellisiä heikkouksia ja vikoja; koko jumalamaailma oli ikäänkuin vedetty ylhäisestä asemastaan alas ihmisten puutteenalaiseen ja vajavaiseen piiriin. Mutta he palvelivatkin vaan omaa ihmisellistä luontoaan jumalissa; jumalat olivat vaan ihannekuvia ihmisestä. Tämä uskonto oli kuitenkin monessa suhteessa edistyneempi kuin Itämaan kansojen luonnonvoimain jumaloiminen, sillä viimeaittujen jumaluus oli kaukana ihmisestä,

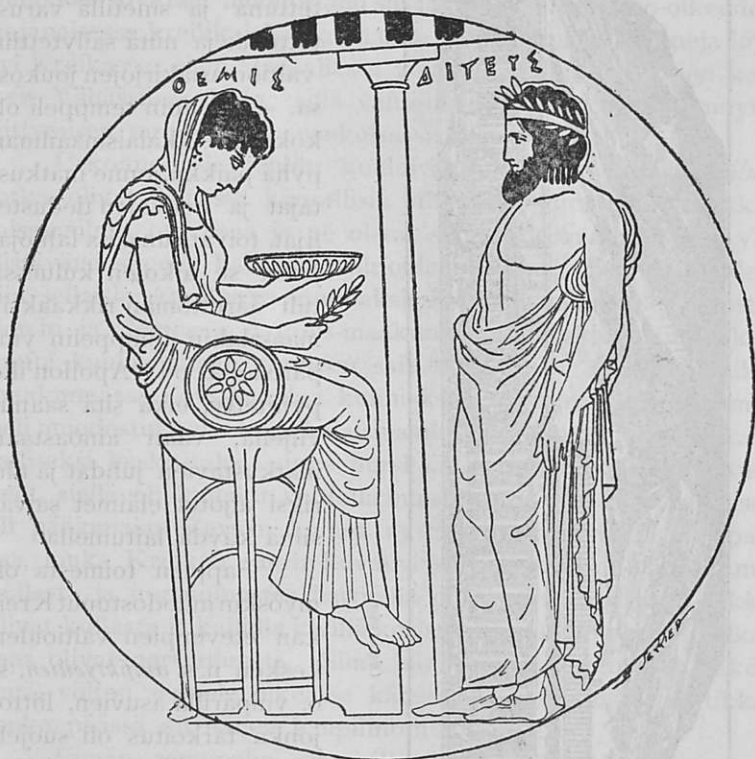
mahtavana voimana, jonka puoleen hän pelolla vaan uskalsi kääntyä ja joka sovitukseseen vaati julmia uhria. Kreikkalaisten katsantotapa oli kevyempi ja iloisempi, sillä jumaluus oli ihmistä lähellä, ja hän saattoi asettua ystävälliselle kansalle sen suhteen. Tuollaista ihmisellistä ihannekuvaa, jota jumalat edustivat, koettivat Kreikkalaiset itsekkin tavotella; sopusuhtaan saavuttaminen ruumiin ja sielun välillä, kauniin ja hyvän kehittäminen toistensa rinnalla oli kasvatuksen tarkoituksena niissä kansoissa, jotka Kreikkalaisten sivistystä varsinaisesti kannattivat. Taide taas sai uskonnon kautta jalomman muodon, koska siinäkin samaa ihannetta koetettiin saada esille.

Uhreilla, antimilla ja rukouksilla Kreikkalaisetkin kääntyivät jumaliensa puoleen eri tilaisuuksissa, milloin kokon valtion puolesta, milloin yksityisen ihmisen tarvitessa niiden suojaa. Uhria tarjottiin heidän suosiotaan ja apuaan pyydettyä tai kiitokseksi saadusta voitosta tai jonkun muun tärkeämmän tapahtuman, niinkuin vaarasta pelastumisen, solmitun avioliiton, lapsensyntymisen tai viran saamisen johdosta, taikkapa myöskin tehdyn rikoksen sovittamiseksi. Vanhimpina aikoina näkyy ihmisuhriakin Itämaan tapaan tavatun; esim. Agamemnon tahtoo uhrata tyttärensä Ifigeneian saadaksensa suotuisan tuulen Trojan retkelle lähteissään; mutta kun ylimmäinen pappi Kalkas, jonka neuvosta tuo julma uhri piti toimeenpantaman, nosti uhriveitsen, pääsi sääli Artemis-jumalattaren sydämessä vallalle, ja hän vei tyttären pilvessä pois temppelinä Taurian niemelle. Tällaiset julmat uhrin ohjaukset kokonaan, ja uhrieläimiä, härkiä, vuohia ja lampaita, käytettiin tähän tarkoitukseen, mutta näiden tuli olla nuoria; uhrattava härkä esim. ei saanut olla ikeen alla käytetty eikä viittä vuotta vanhempi. Aina sataan asti suurissa juhlallisuuksissa uhrattiin härkiä, jommoista uhria kutsuttiin hekatombiksi. Määrättyjen sääntöjen mukaan uhria toimittava pappi teurasti eläimen; niinpä se ensin alttarin luo kuljetettuna puhdistettiin vedellä, uhrijauhoa sirotettiin sen päähän ja muutamia karvoja sen otsasta viskattiin uhrin tulleen. Paistetun uhrieläimen liha jaettiin jumalien ja uhritoimituksessa läsnäolevien välillä, sillä edellisten arveltiin näkymättömässä muodossa olevan läsnä.

Myöskin luonnontuotteista annettiin jumalille osa; maitoa ja viiniä uhrattiin; maapalstoja heille erotettiin; kun esim. vasta perustettavan kaupungin asema määrättiin, erotettiin jumalille ensin osansa; rahoja voitiin niinkään antaa, sanalla sanoen kaikkea, millä arvoa oli, ja kaikissa tilaisuuksissa tuli jumalia-kin muistaa.

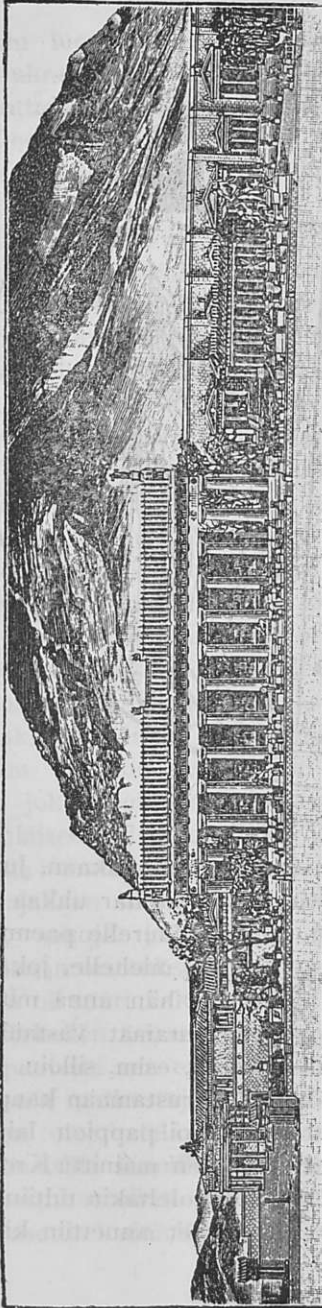
Papit toimittivat uhrin ja muut uskonnolliset menot, mutta Kreikassa ei kuitenkaan muodostunut erityistä mahtavaa pappissäätyä, niinkuin Itämailla, vaan kuka hyvänsä saattoi uhrin sääntöjen mukaan tilapäisesti toimittaa. Oli kyllä elinaikaisia-kin pappeja, mutta eivät nämätkään olleet yksinomaan uskontoon sidottuja, vaan, niinkuin muutkin kansalaiset, he ottivat osaa valtiolliseenkin toimintaan.

Varsinaisia pappisvirkamiehiä tarvittiin etupäässä jumalien tahdon tiedustelemiseen, sillä niitä eri merkkejä, joilla he ilmaisivat tahtonsa, kaikki eivät voineet tuntea. Uhrieläimen sisuksién asemasta, maksan ja sydämen ko'osta, veren väristä sitä tutkittiin, mutta etenkin oraakkelién kautta jumalat ilmoittivat tahtonsa eri paikoissa eri tavalla. Epeiros-maakunnassa oli vanhin oraakkeli, jossa Zeus pyhän tammen kautta ilmoitti tahtonsa; sen lehtien suihinasta papit sitä selittivät. Kuuluisimmaksi kuitenkin tuli *Delfoin oraakkeli* Fokis-maakunnassa. Vuoren onkalon suussa istui täällä kolmijalalla nuori nainen, *Pytia*, joka joutui onkalosta nousevan höyryn vaikutuksesta jonkinlaiseen huumaustilaan, jossa hän ensin päästi pitkiä huokauksia; mutta pian katse kirkastui, ja suu vaahdossa ja tukka hajallaan hän tuskan valtaamana lausui hajanaisia, katkonaisia sanoja, joita papit tarkoin kuuntelivat ja selittivät Apollon'in vastauksena tehtyyn kysymykseen. Oraakkelin vastauksilla oli suuri valtiollinenkin merkitys; sentähden aina, johonkin tärkeään asiaan ryhdyttäissä, lähetettiin lähetyskunta valtion puolesta sen ennustusta kuulemaan, ja papit, jotka monilukuisten matkustajien kautta tunsivat jotenkin tarkoin eri valtioiden olot, vieläpä yksityistenkin suhteet, antoivat Pytian katkonaisille sanoille sellaisen selityksen, joka useinkin soveltu-asi-anhaaroihin, joten ennustus toteutui. Valtiollisissa asioissa asettuen aina isänmaalliselle kannalle, oraakkeliyksityisissä

Pytia (vaasimaalaus).

taas sovitti vastauksensa moraalin vaatimusten mukaan. Jumalien kosta koko kaupunkinsa hävityksellä papitar uhkaa Sybaris-kaupungin asukkaille, kun he alttarin juurelle paenneen huilunpuhaltajan olivat surmanneet. Eräälle miehelle, joka oli jättänyt kumppaninsa rosvojen käsiin, ei hän anna mitään vastausta. Mutta usein Pytian pappein antamat vastaukset ovat arvoituksen kaltaisia tai kaksimielisiä, esim. silloin, kun Atenalaisia Xerxeen uhatessa käskettiin varustamaan kaupunkinsa puumuureilla, joilla Temistokles sanoi pappien laivoja tarkoittaneen; sellainen oli myöskin jo ennen mainittu Kroisos kuninkaalle annettu vastaus. Kreikan ulkopuoleltakin tultiin Pytian ennustuksia tiedustelemaan. Vastaukset annettiin kirjoit-

Olympia.

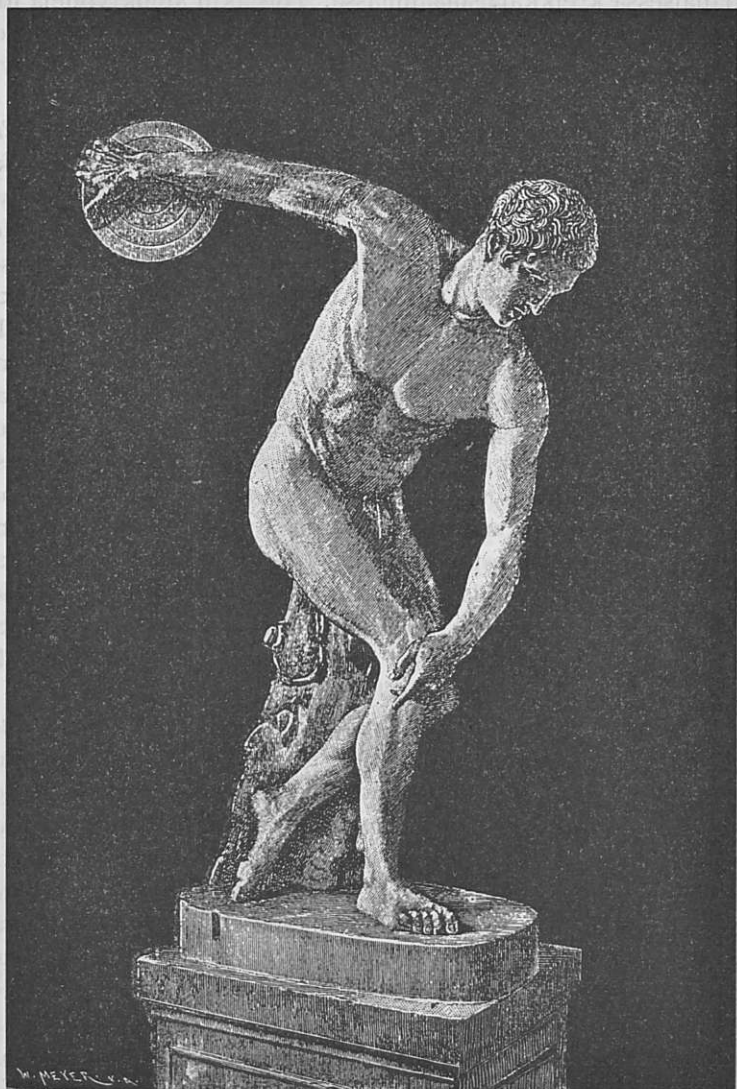
tettuna ja sinetillä varustettuna, ja niitä säilytettiin valtion asiakirjojen joukossa. — Delfoin temppeli oli koko kreikkalaismaailman pyhä paikka, jonne matkustajat ja neuvojen tiedustelijat toivat runsaita lahjoja, joten se aikojen kuluessa tuli äärettömän rikkaaksi; maa-alakin temppelein ympärillä oli Apollonille pyhitetty, eikä sitä saanut viljellä, vaan ainoastaan matkustavien juhdat ja uhriksi ajotut eläimet saivat siinä käydä laitumella.

Pappien toimesta oli myöskin muodostunut Kreikan etevimpien valtioiden kesken n. s. *amfiktyonien*, s. o. ympärillä asuvien, liitto, jonka tarkoitus oli suojella temppeleitä; 12 valtiota tähän liittoneuvostoon lähetti edusmiehiä, päättämään temppeleitä koskevista asioista, mutta he lausivat myöskin tuomionsa jostakin yleiskreikkalaisesta kysymyksestä, asettivat lakien ulkopuolelle jonkun petturin tai päättivät pysyttää muistopatsaan jollekulle ansiokkaalle henkilölle. Valtioiden kesken syntyneitä riitoja amfiktyonien neuvoskunta koetti

niinikään sovittaa, muodostaen siis jonkinlaisen sovinto-oikeuden hajanaisessa kreikkalaismaailmassa. Toisiakin amfiktyoneja löytyi Kreikassa, esim. Tessaliassa ja ionilaisten kaupunkien kesken Vähässä-Aasiassa, sillä valtiollinen hajanaisuus synnytti liittymisen tarpeen samansukuisessa kansassa.

Uskonnollisiin juhliin kuuluivat myöskin *yleiset kilpailut*, jotka olivat samassa kansallisia juhlia. Näihin koko kreikkalaismaailma otti osaa ja ne olivat samoin kuin amfiktyonit yhdistävänä siteenä kaikkein valtioiden kesken. Delfoissa pidettiin sellaisia Apollon'in kunniaksi, Korintin kannaksella Poseidon'in ja Nemeassa Argolis-maakunnassa Herakleen kunniaksi; mutta kuuluisimman maineen saivat *Olympian kilpaleikit* Elismaakunnassa Zevs-jumalan kunniaksi. Olympian komea temppelel muođostui koko kreikkalaismaailman uskonnolliseksi ja kansalliseksi keskustaksi; sinne hurskaat ihmiset olivat lahjoja tuoneet, siellä oli kullakin valtiolla muistonsa; samassa temppelelissä oli pääjumalan Zevs'in komea 13 metrin korkuinen kuvapatsas, jonka Kreikan suurin kuvanveistäjä Feidias oli valmistanut kullasta ja norsunluusta; hartioilla oleva viitta, parta ja tukka olivat kullasta ja kalliilla kivillä koristetut, ruumiin paljaat paikat taas olivat norsunluusta. Siinä hän istui majesteettisen näköitena, voiton seppelä oikeassa kädessä ja vasemmassa valtikka, jonka päässä oli hänen lempilintunsa kotka.

Tämän temppelelän ympärille kerääntyi joka neljäs vuosi kilpailijoita ja katsojia kaikkialta kreikkalaisista valtioista. Ruumiin voimia koeteltiin nyrkkitaistelussa ja painimisessa, jolloin kilpailijat esiintyivät alasti; suurta metalliekkoa, *diskosta*, viskattiin ja juoksussa niinikään kilpailtiin. Ruumiinharjoitukset tekivät Kreikkalaisista vahvan ja sukkelan kansan, josta muodostui paraat soturit, mitä siihen aikaan tavattiin. — Mutta juhlät eivät olleet yksipuolisesti ruumiinvoimain näytöksiä varten, vaan myöskin hengentuotteista siellä saatiin kilpailla. Runoilijat lukivat sepustuksiansa, historioitsijat otteita teoksistaan, soittotaiteilijat soittivat huilua tai kitaraa suurelle juhlayleisölle, kuvanveistäjät ja maalarit toivat teoksensa nähtäväksi. Viisi päivää juhlät kesti ja voittaja sai laakeriseppeleen, joka oli suurin kunnioitus, mikä Kreikkalaisen osaksi saattoi tulla; eikä se

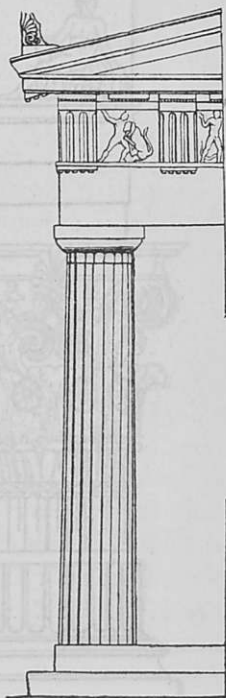

Diskoksen heittäjä.

tuottanut kunniaa yksinomaan saajalle, vaan hänen syntymäkaupungilleenkin. Useat Kreikan suurimmista miehistä saivatkin tämän kunnian; Pytagoras, Temistokles, Herodotos ja Platon siellä koristettiin laakeriseppeleellä. Runoilijat ylistivät voittajia, niinkuin Pindaros, joka suuren osan runoistaan on heille omistanut. Ajanlaskunsakin Kreikkalaiset alottivat ensimmäisistä Olympian kilpaleikeistä v. 776.

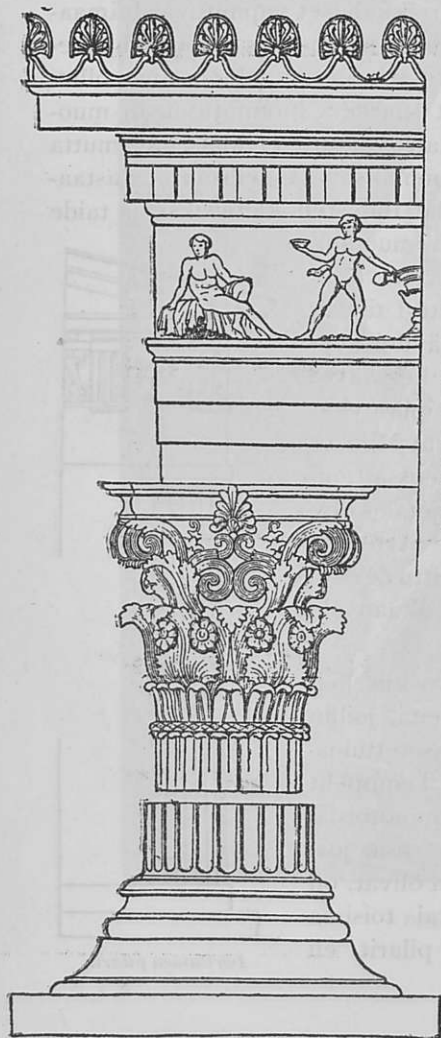
Samoin kuin Itämailla oli Kreikassakin taide uskonnon yhteydessä. Mutta samassa kun Kreikkalaiset vapautuvat Itämaalaisien uskonnollisesta käsitystavasta, niin heidän taiteensakin kehitty vapaammaksi, vaikka se alkuansa oli samanluontoinen ollut. Itämailla oli taide jähmettynyt suureen, luonnottomaan muotoon, joka kyllä mahtavuudellaan vaikuttaa ihmiseen; mutta Kreikassa se muodostui kauniimmaksi ja todellisuutta vastaavaksi. Uskonto oli tehnyt jumalat ihmisten kaltaisiksi, ja taide koetti luoda niille ihanteellisen muodon, jotta ne kelpaisivat kansan palveltavaksi. Varsinkin kuvanveistotaito kehittyi tämän johdosta ja saavutti sellaisen täydellisyyden, että sen luomat teokset kelpaavat kaikiksi ajoiksi malliksi. Etevimpiä nykyaikaan asti säilyneitä teoksia ovat Milolainen Venus, joka on Pariisin museossa Louvressa, Belvederen Apollon, jota säilytetään Vatikanissa Roomassa, Artemiinin kuva (nyk. Pariisissa), äskenmainittu Zevs'in kuva Olympiassa, joka ei kuitenkaan ole eheänä jälkimaailmalle säilynyt.

Jumalille rakennettiin myöskin heidän arvonsa mukaisia temppeleitä, joihin heidän kuvapatsaansa olivat asetettuina. Siten kehittyi rakennustaide. Temppelet olivat tavallisesti suunnikkaanmuotoisia, joskus pyöreitä, rakennuksia; se osa, jossa jumalan kuvapatsas ja alttari olivat, oli keskessä; valo tuli ovesta, tai toisissa temppeleissä katosta; kauniit pilarit eli

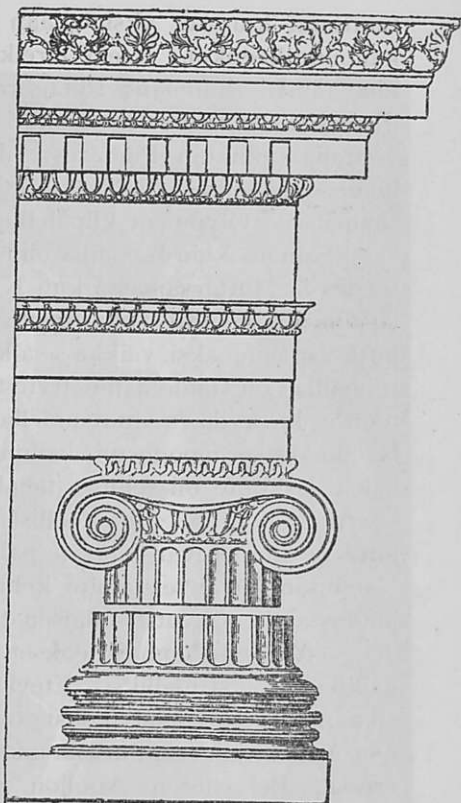

Dorilainen pilari.

pylväät kuuluivat rakennustapaan. Ja pääasiallisesti näiden muodosta erotettiin eri rakennustyylejä, joista *dorilainen* oli yksinkertaisen ja vakavan näköinen, *ionilainen* taas oli kevyemmän näköinen ja siihen

Korintilainen pilari.

Ionilainen pilari.

kuului hoikemmat patsaat; *korintilainen* oli komein ja runsaimmin koristettu. Suurimpia tempelejä oli Artemiin tempeli Efesossa, jonka pituus oli 104 metr. ja leveys 50 metr. Kauniimmat rakennettiin kuitenkin Atenassa, josta tuonnempana kerrimme. Rakennusai-
reita käytettiin marmoria. Kattenvieret ja päädyt koristettiin

korkokuvilla, joissa jumaluus- tai sankaritaruston aiheita kuvailtiin. Myöskin maalaustaide kehittyi, sillä samantapaisia kuvia maalattiin seiniin tai astioihin. Täten ilmestyi taidetta kaikkialla, ja kansa sai ikäänkuin sen keskessä kasvaa ja kehittyä.

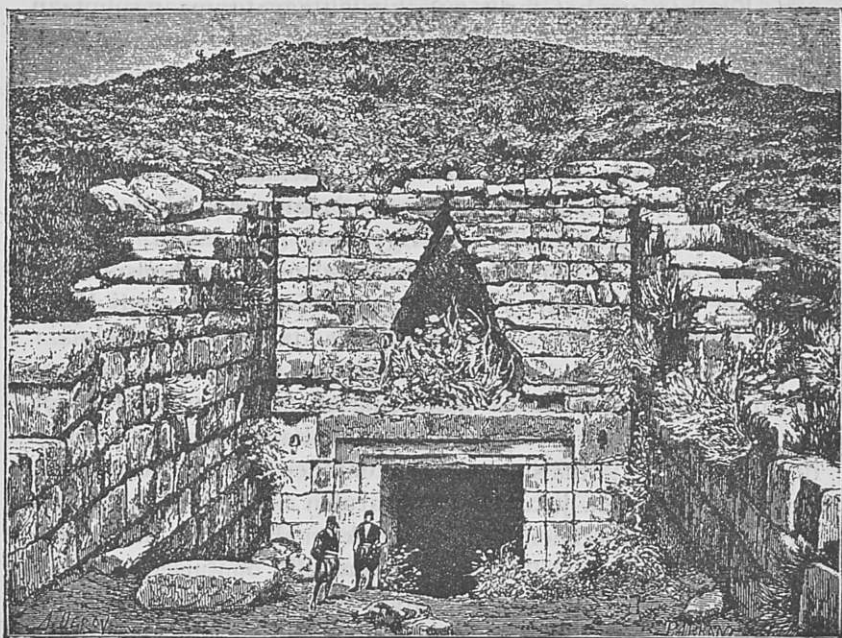
X.

Kreikan vanhin kehityskausi ja varhaisimmat valtiolliset olot. Kauppa, tieteet ja taiteet VII:nnellä ja VI:nnella vuosisadalla.

Mykeneläinen sivistys. — Henrik Schliemannin kaivamistyöt. — Vanhat tarut viittaavat yhteyteen Itämaiden kanssa. — Hellenien hallitusmuodon kehittyminen; kuningasvalta, ylimysvalta, tyrannit, kansanvalta. Kauppa ja teollisuus Vähän-Aasian siirtokunnissa. — Kaupankäynnin vaikutus sivistysoloihin. — Runous. — Filosofia.

Kreikan vanhimmista oloista pelasgilaiskansan ajoilta ei meillä ole kirjallisia tietoja, vaan maan alta kaivetut rakennukset ja muut löydöt todistavat, että siellä on ollut tuollainen »historiantakainen« sivistyskausi, jolla oli sama luonne kuin Itämaiden kansojen sivistyksellä. Useissa paikoissa Kreikan nientä, mutta varsinkin Peloponnesoksella, Mykenen ja Tirynsin seuduilla, on tavattu samallaisia jättiläismoisia rakennuksia, kuin Egyptissäkin; korkeita, suurista kivilohkareista rakennettuja »kyklopien muureja« tavataan siellä komeita palatsia ympäröimässä. Mykenessä on muurin pääkäytävää kaksi suurta leijonankuvaa koristamassa, jonka vuoksi sitä kutsutaan »leijonaportiksi«. Kuolleita varten rakennettiin niinkään suuria hautakammioita ja jälkiä ruumiiden palsamoimisestakin tavataan; mutta myöhemmin Kreikkalaiset polttivat kuolleiden ruumiit.

Suurin hautakammio on n. k. *Atrevs'in aarrekammio*, joka on 15 metrin korkuinen; oven päällimmäinen osa on siinä muodostettu kahdesta kivimöhkäleestä, joista kumpikin on 9 metr. pitkä, 5 metr. paksu ja 1 metr. korkea, sekä painaa 120,000 kg. Haudoissa ja muiden rakennusten raunioissa on niinkään löydetty kultaisia, hopeaisia ja pronssisia esineitä, sekä norsunuustakin ja kallista kivistä tehtyjä koristuksia, samaan tapaan valmistettuja ja samannomaisia kuin Egyptin, Babylonian ja Foi-

Atrevs'in aarrekammio.

nikian teollisuudessa tavattavat. Tämä n. s. »Mykeneläinen kulttuurikausi« oli kukoistuksessaan noin 1,500 vaiheilla ja kesti 12:nteen vuosisataan asti. Foinikialaisten kautta oli tällä vanhalla pelasgilaiskansalla vilkas yhteys Itämaiden kanssa.

Vasta viime vuosikymmeninä ovat nämät löydöt jossakin määrässä valaisseet tuota ennen kokonaan hämärää aikaa, ja etupäässä ennenmainittu (ks. siv. 87) saksalainen kauppias

Henrik Schliemann on suuria varojaan ja aikaansa näihin kaivamistöihin käyttänyt. Jo nuorena poikana oli hän innostunut Homeroksen runoihin ja kauppiana suuren omaisuuden koottuaan rupesi hän v. 1870 kaivamaan esille näissä kerrottujen taistelujen tapahtumapaikkoja nykyisen *Hissarlikin* kylän kohdalla, jossa Troja ennen oli ollut. Mykenessä, Tiryns'issä, Delfoissa ja Olympiassa on niinkään samaa tutkimustyötä toimitettu ja se jatkuu yhä vieläkin.

Kreikan vanhat tarut myöskin viittaavat samaan suuntaan kuin löydöt todistavat, että nimittäin Kreikan sivistys olisi Itämailta kotoisin; Foinikiasta kerrotaan niissä *Kadmos*-nimisen miehen tulleen, joka perusti Teban linnan, jota nimitettiin *Kadmeiaksi*; Atenan linnan perustaja *Kekrops* taas muutti Egyptistä; *Pelops*, josta Kreikan niemimaan eteläisin osa on nimensä saanut, tuli Frygiasta; *Danaos*, josta danaidein kuuluisa hallitsijasuku johti alkunsa, muutti Egyptistä Argokseen. Uskonossakin tavataan Itämaiden vaikutusta, niinkuin ihmisuhria ja Astarten palvelemista; Foinikialaisilta kirjoitustaito tuli Kreikassa tunnetuksi; heiltä niinkään mitta- ja paino-järjestelmä.

Mykeneläisellä ajalla oli nähtävästi mahtavat kuninkaat yllämainittuja kaupunkeja hallitsemassa, joiden toimesta nuot suuret rakennukset pystytettiin, vaikka kansantaruissa kerrottiin *Kyklopein* (jättiläisten) ne rakentaneen; mutta dorilaisen vaelluksen jälkeen, joka vielä on tarujen hämärässä, koko kehitys, sekä valtiollinen että yhteiskunnallinen ja henkinen, saapi toisen varsinaiselle kreikkalaisuudelle omituisen muodon.

Varsinaisilla Helleneillä olivat valtiolliset olot alkuansa samallaiset kuin Niilin ja Eufrat-Tigris-virtojen laaksoissa; pikkuvaltioissa, joita maa oli täynnänsä, hallitsi kuningas, joka johti alkuperänsä jumalista ja oli kansansa tuomari, toimitti sen puolesta uhrin jumalille ja oli sodassa johtajana. Mutta kuninkaan rinnalla on etevimpien sukujen jäsenistä kohonnut perinnöllinen aatelisto, joka muodostaa jonkinlaisen neuvoston ja jolla on tärkeä merkitys yleisiä asioita käsiteltäessä. Varsinainen kansa kutsutaan myöskin silloin tällöin yhteisiin kansankokouksiin mieltään lausumaan, vaikka sen vaikutus on jotenkin vähäpätöinen. Jo varhaisina aikoina tavataan siis

Kreikan valtioissa nuo kolme mahtia, jotka myöhemmin kiistelevät keskenään johtovallasta. Itämailla kuninkaan valta kasvaa ja sen johdossa muodostuu suuria valtioita, mutta Kreikassa pikkuvaltiot pysyvät ja kuningasvaltakin ennen pitkää häviää. Aateliston asema tulee yhä lujemmaksi, sen valta yhä suuremmaksi, sillä maaomaisuus alkaa kerääntyä sille, jonka kautta varsinainen kansa joutuu siitä riippuvaiseksi; maansa menetettyään rikkaille he viljelevät sitä vieläkin, mutta suorittaen veroa maan omistajille. Toisaalta taas tuo ylimystö saapi sellaisen vallan valtiossa, että se kokonaan syrjäyttää kuninkaan, joten muodostuu aristokratisia tasavaltoja. Aatelisto on nyt jonkun aikaa kreikkalaisen sivistyksen ylläpitäjänä, niinkuin feodaalinen aatelisto keskiajalla. Ja samantapainen kuin tämän on sen kasvatus ja katsantotapakin. Sotilaaksi oli jokainen aatelimies jo synnystään määrätty; miekkaa käyttämään ja sotaratsuaan ohjaamaan hänen etupäässä tuli oppia; vieraanvaraisuutta tuo ylimystö osotti linnoissaan, ja esi-isäin sankaritekoja oli runoilijoiden esitettävä juhlatilaisuuksissa. Kiertävät laulajat, rapsodit (ks. edell. luk.) näitä muististaan lauloivat, varsinkin Homeroksen runoja, niinkuin keskiajan trubadurit Ranskan senjörin linnassa; yksin aatelimiehet ottivat osaa suuriin kansanjuhlisiin Olympiassa ja Delfoissa.

Mutta tuo ylimystö oli itsekäs, sillä se piti vaan luokkaiduistaan huolta, ja sen vuoksi sen valta muuttui sorroksi. Kun sillä yksin oli omaisuus hallussaan, niin se lainaamalla köyhälle väestölle piti sitä mielivallassaan, säätäen ankaria velkalakeja ja ottamalla kohtuuttomia korkoja; tuomarinvirkojen haltijana taas se julisti tuomioita omaksi edukseen, kirjoitettuja lakeja kun ei ollut, vaan lakimääräykset kulkivat muistissa. Sen vuoksi nousee kansa sitä vastaan, varsinkin niissä valtioissa, joissa kaupan ja teollisuuden kautta oli syntynyt varakas keskisääty; aljetaan vaatia etupäässä kirjoitettuja lakeja. Ylimyskunnan täytyy vähitellen tähän vaatimukseen suostua, ja lakien laadinta tavallisesti jätettiin jollekulle etevälle henkilölle, jollaisia olivat *Pittakos* Mytilenessä, joka oli kaupunki Lesbos-saarella, *Lykurgos* Spartassa ja *Solon* Atenassa. Tähän ei kansa kuitenkaan tyydy, vaan se rupeaa vaatimaan osaa

hallitukseen, s. o. valtiollisia oikeuksia, jonka johdosta pitkäjälsisiä puoluetisteluita ilmaantuu ylimyskunnan ja kansan (*demoksen*) välillä. Niiden kuluessa yksityiset miehet, käyttäen näitä riitoja hyväkseen, kohoavat yksinvaltiaiksi, joita Kreikkalaiset kutsuivat *tyranneiksi*; 7:nnellä ja 6:nnella vuosisadalla on näitä useissa valtioissa, ja monet niistä ovat tulleet viisaudestaan ja sivistysharrastuksistaan kuuluiksi, niinkuin *Periander* Korintissa, *Polykrates* Samos-saarella ja *Peisistratos* Atenassa. Kreikkalaiset eivät kuitenkaan suosineet tätä hallitusmuotoa, vaan tyrannit karkotetaan ja Kreikan varsinaiseksi valtiomuodoksi tulee tasavalta, joka muutamissa valtioissa saapi kansanvaltaisen luonteen, mutta toisissa siinä tavataan ylimysvaltaisia aineksia.

Tämän valtiollisen kehityksen ohessa tapahtuu myöskin aineellisessa ja henkisessä suhteessa suuri edistys. Aikaisemmin kuin varsinaisessa Kreikassa tavataan Vähän-Aasian ionilaisissa siirtokunnissa virkeä elämä kaikilla aloilla. Ne kun varhaisemmin, jo 7:nnellä ja 6:nnella vuosisadalla, olivat kaupansa kautta vilkkaassa yhteydessä Itämaan vanhojen sivistysmaiden kanssa, vaurastuivat, aikaisemmin aineellisesti ja kehittyivät henkisessä suhteessa. Teollisuus oli kaupan rinnalla Ionian kaupungeissa suuresti edistynyt. Niinpä Frygian maakunnasta tuoduista hienoista villoista valmistettiin kankaita, etenkin Miletoksessa; Egyptistä tuotiin papyros-lehtiä, Kreikasta hedelmiä ja viiniä; puutavaroita laivainrakennukseen saatiin Trakian metsistä; viljaa, nahkoja, hartsia, vahaa, liinaa tuotiin Taurian Kersonnesoksesta (nykyisestä Krimin niemimaasta), kultahiekkaa saatiin Kolkis-maasta, metalleja Armeniasta ja Uralista, Arabiasta suitsutusaineita, Afrikasta norsunluuta; kalliita kiviä, päärlyjä, silkkiä Intiasta; viime-mainituista maista karavaaniteitä myöten muiden kansojen välityksellä. Tuhansia teollisuustuotteita saatiin Babylo-niasta, Foinikiasta ja Lydiasta. Kaikki kauppatarvat, jotka ennen kulkivat maasta toiseen Foinikialaisten kautta, kulkivat nyt Kreikkalaisten välityksellä.

Mutta Kreikkalaiset eivät saavuttaneet ainoastaan aineellisia etuja yhteytensä kautta Itämaiden kanssa, vaan he oppi-

vat sen ohessa tuntemaan vanhojen sivistyskansojen taiteita ja tieteitä. Olemme jo maininneet, että he lainasivat äänneiden merkit sekä mitta- ja painojärjestelmän Foinikialaisilta; päivän he tottuivat jakamaan kahteentoista tuntiin, niinkuin Babylonialaisetkin; Egyptiläisiltä he oppivat mittausopin, Babylonialaisilta taas tähtitieteen; Frygiasta ja Lydiasta taas oli Kreikkalaisten musiikki kotoisin. Kauppamatkoillaan he niinikään näkivät Egyptin ja Babylonian suuret rakennukset, jotka antoivat aiheen heidän omiin temppelirakennuksiinsa; siellä oli suuria kuvapatsaita, joita he ihmetellen katselivat, ja siten heräsi eloon heissäkin kuvanveistotaide. Kreikkalaiset eivät kuitenkaan orjallisesti jäljitelleet sitä, mitä olivat nähneet, vaan he antoivat kaikille luonnollisen ja sopusuhtaisen muodon.

Ja Vähän-Aasian siirtokunnissa ja Aigeian meren saarilla tuo vireä henkinen elämä ensin saapi alkunsa; siellä vanhimmat jumalien temppelit rakennettiin, niinkuin kuuluisa Artemiin temppeli Efesosoksessa; kaksi Kretalaista alkoi muodostella marmorista jumalien kuvapatsaita, ja eräs Samolainen valmistti niitä pronssista silloin kuin Kreikan mantereeseen asukkaat osasivat vaan puusta valmistettuja patsaita jumalilleen pystyttää. Homeroksen runot syntyivät Vähässä-Aasiassa, niinkuin jo mainitsimme, siellä niinikään lyyrillinen eli laulu-runous sai alkunsa; *Arkilochos* Paros-saarelta, *Simonides*, *Alkaios* ja naisrunoilija *Sappho* saavuttivat suuren maineen. Siellä vapaa tieteellinen tutkimus pääsee alulle, sillä laajat kauppamatkat olivat omansa kartuttamaan tietoja luonnosta ja kansoista sekä laajentamaan näköpiiriä, joka saattoi miettimään syvemmältä maailmankaikkisuutta. Siten syntyi *filosofia*. *Tales* (600 vaiheilla e. Kr. s.), joka oli Miletoksesta kotoisin, oli ensimmäinen *filosofeista* (viisauden ystävästä), ja Kreikkalaiset lukivatkin hänet maailman seitsemän viisaan joukkoon. Hän samoin kuin muutkin ionilaiset filosofit, joiksi heitä kutsutaan, koettivat selittää maailman syntyä, olettaen sen muodostuneen jostakusta alkuaineesta, minkä *Tales* väitti veden olevan; toiset sanoivat maailman kehittyneen ilmasta, toiset tulesta; *Pythagoras* (synt. v. 568 Samos-saarella) taas väitti, että matemaattiset luvut

olivat sen perustuksena. Mutta nuot filosofit harrastivat muitakin tieteitä; niinpä Tales oli valtiomies, taitava tähtientutkija, joka osasi edeltäpäin mainita auringon pimenemisen; hänen oppilaansa *Anaximandros* valmisti ensimmäisen maailmankartan; Pythagoras oli etevä matematiikan alalla, mutta esiintyi myöhemmin Krotonin kaupungissa Etelä-Italiassa uskonnollisena ja valtiollisena reformatorina; *Hekateos*, joka niinkään oli Miletoissa syntynyt (v. 500 vaiheilla), oli ensimmäinen historiankirjoittaja; hän väitti vanhat tarustot, joita oli tosina pidetty, arvottomiksi. Hän kirjoitti myöskin ensimmäisen maantieteen. Joka alalla oli 7:nnellä ja 6:nnella vuosisadalla vilkas henkinen edistys käymässä Kreikkalaisten itäisissä siirtokunnissa, mutta 5:nnellä vuosisadalla rupeaa päämerkitys siirtymään Kreikan niemelle, ja siellä taas kaksi valtiota, Atena ja Sparta, tulevat kreikkalaisen sivistyksen ja valtiollisen elämän edustajiksi.

XI.

Sparta ja Atena.

Dorilaisten perustamat valtiot Peloponnesoksella. — Lykurgoksen lait. — Spartalaisten kasvat. — Maaomaisuus. — Helotit. — Hallitus. — Eroavaisuus Spartan ja Atenan välillä. — Epäkohdat Atenassa. — Solonin lainsäädäntö. — Säätyluokkien välillä vallitseva juopa tasoitetaan. — Hallitus. — Kasvat. — Orjat. — Tyrannivalta. — Kleisteneen lait.

Jo mainitsimme (VIII luk.), että Dorilaisten asettuessa Peloponnesokselle maa jaettiin johtajien kesken, joten siellä muodostui useita valtioita; niinpä Argos joutui *Temenokselle*; *Kresfontes* sai Messenian ja kolmannen Aristodemoksen veljenpojat *Prokles* ja *Eurystenes* Eurotas-joen laakson eli Lakonian, mutta myöskin Korintissa. Sikyonissa y. m. syntyi dorilaisia valtioita. Argoksesta ja Korintista tuli aikaisin vilkkaita kauppakaupungeja, mutta Spartasta soturivaltio, joka ennen pitkää pakotti riippuvaisuuteensa suuren osan Peloponnesoksesta ja koki koko Kreikan johtajaksi.

Alussa oli Lakoniassa sekavat olot, kunnes ne vakaantuivat sen lainsäädännön kautta, joka on Lykurgoksen nimeen liitetty. Hän on kuitenkin vielä puoliaksi tarunsekainen henkilö, jonka sanotaan eläneen 9:nellä vuosisadalla ja lienevät hänen nimellensä tunnetut lait vähitellen muodostuneet ja kehittyneet.

Spartalaisten vaikea asema vihamielisten Akaijalaisten keskellä vaikutti heidän elämäänsä ja katsantotapaansa, että

ne saivat yksinomaisen sotaisen luonteen. Soturiksi kehittymistä kasvatukseen jo ensi alusta tarkoitti. Heti lapsen synnyttyä tarkastettiin se valtion puolesta, ja jos sen ruumis oli terve, niin se sai jäädä elämään; mutta viallinen viskattiin kuolemaan lähellä olevan Taygetos-vuoren rotkoihin. Syntymästä asti oli siis lapsi valtion oma; 7:nteen ikävuoteen oli poika kuitenkin vanhempien hoidossa kotona, mutta silloin otti valtio hänet kasvattaakseen. Pojat jaettiin eri luokkiin, joita etevät nuorukaiset johtivat, ja näille tuli heidän osottaa sotilaallista kunnioitusta ja kuuliaisuutta; samoin kaikille vanhoille kansalaisille, paitsi naimattomille miehille. Ruumiin harjoittaminen oli kasvatuksen päätarkoitus. Nälkää ja vilua kärsimällä heitä karaistiin, ruokaa annettiin niinkin vähän, että olivat pakotetut varastamaan; se oli näet luvallista, koska se totutti rohkeuteen ja sukkeluuteen. Mutta jos teko tuli ilmi, seurasi ankara rangaistus. Kuvaava on kertomus spartalaisesta pojasta, joka antoi varastamansa ketunpojan viittansa alla repiä vatsansa rikki; mieluummin hän kaatui kuolleena maahan kuin päästi tekonsa julkisuuteen. Voimisteluharjoitukset ja aseiden käyttäminen oli jokapäiväinen työ, mutta sen ohessa totutettiin heitä antamaan lyhyitä, sukkelia ja sattuvia vastauksia, jota lausumistapaa sanotaan vieläkin lakoniseksi. Kerran muuan Atenalainen laski pilaa Spartalaiden miekkojen lyhydestä; »ja sittenkin me pääsemme vihollisiumme niillä käsiksi», oli Spartalaisen vastaus. Ellei poika onnistunut vastauksissaan, pisti opettaja haavan hänen peukaloonsa. — Mutta muuten hengen viljelys jäi sikseen, ja he pitivätkin sitä joutavana, vieläpä pahanakin. Niinpä muuan Atenalainen, soimatessaan Spartalaisia oppimattomiksi, sai vastaukseksi: »Aivan oikein, sillä olemme ainoat Kreikassa, jotka emme teiltä ole mitäkään pahaa oppineet»,

Samantapainen käytännöllinen tarkoitus oli naistenkin kasvatuksella, sillä heistä piti kasvatettaman vankkoja, karaistuja vaimoja, jotka terveitä kansalaisia synnyttävät. Ruumiinharjoituksissa hekin karkasivat itseään; juhliissa tytöt esiintyivät tanssimassa ja laulamassa, ja miehiä he kiihottivat urhoollisuuteen, mutta pelkureja moittivat. Vaimon asema

Spartassa oli hyvin tärkeä. Kuningas Leonidaan puolisolle kun sanottiin, että Spartan vaimot ovat ainoat, jotka johtavat miehiänsä, vastasi hän: «Niin on, mutta me olemmekin ainoat, jotka synnyttämme miehiä».

Kun miehen ikään 20-vuotiaana oli päästy, oli Spartalaisen elämä yhäti kuin olisi hän ollut sotaretkellä. Eurotasjoen laakso oli täynnä telttoja, joissa kansalaiset asuivat vuodet umpeen jaettuina kumppanuksiin, jotka söivät yhdessä ja sodassa taas taistelivat vierekkäin. Ruoka oli yksinkertaista; kuuluisa oli varsinkin mustasoppa, joka vieraista tuutui inhotavalta. Metsästys oli ainoa huvi rauhan aikana, mutta sota oli Spartalaisen juhla-aika.

Kreikkalaisia naisia.

Tämä kasvatustuli ainoastaan vallitsevien Dorilaisten eli Spartalaisen osaksi, mutta Lakoniassa asui paljon entisten Akajalaistenkin jälkeläisiä, joista osa, n. s. *perioikit*, olivat pienen maatiluksien omistajia, mutta ilman valtiollisia oikeuksia, toiset, *helotit*, taas valtion orjia, joita Spartan nuorukaisten, sootaan tottuakseen, kerrotaan joskus saaneen hätyyttää kuin

metsäneläimiä: pelättiinpä niistä myöskin vaaraa, jos heidän lukumääränsä liiksi karttuisi.

Dorilaiset siis muodostivat Akajjalaisten rinnalla jonkinlaisen ylimyskunnan, jonka jäsenet keskenään olivat tasa-arvoisia. Heillä oli hallussaan paraat maatilukset, luvultaan 9000, joita helotit viljelivät, ja näiden tuli mennä perintönä samassa suvussa. Ellei poikaa ollut, sai tytär periä, mutta jakaa tahi yhdistää niitä ei saanut. Niin oli Lykurgoksen laissa määrätty. Tarkoitus oli näet estää ketäkään pääsemästä paljon omaisuutta hankkimalla liian varalliseksi, mikä tuottaisi ylellisyyttä, jonka mukana taas sotainen kunto häviäisi. Samaa tarkoittivat monet muutkin säädökset; Spartalaiset eivät esim. saaneet olla tekemisissä ulkomaalaisten kanssa; rahaa lyötiin vaan raudasta, ja sitä oli siis suuren kokonsa ja painonsa tähden hankala liikuttaa, mikä vaikeutti kaupankäyntiä; asuinhuoneita valmistettaissa sai käyttää ainoastaan kirvestä ja sahaa, j. n. e. Kaiken tuli olla yksinkertaista, kansan karaistua ja sotaista; olojen piti pysyä muuttumatta sellaisina, miksi ne Lykurgoksen laissa oli määrätty. Niihin Spartan suuruuden tuli perustua. Hallituksen johdossa oli *kaksi kuningasta*, jotka olivat sodassa johtajina, mutta muuten oli heidän valtansa hyvin rajoitettu, sillä hallitustoimet olivat pääasiallisesti *neuvostolla (gerusia)*, johon kuului 28 vähintään 60-vuotiasta kansalaista. Ne määrättiin siten, että muutamat vanhukset menivät kansankokoukseen, ja se, jolle kansalaiset siellä huutamalla osottivat suurinta kunnioitusta, pidettiin valittuna. *Kansankokous* oli kolmas valtiomahti, ja siihen saivat kaikki 30-vuotta täyttäneet kansalaiset ottaa osaa. Se joko hyväksyi tai hylkäsi neuvoskunnan sille esittämät asiat. Vielä oli *viisi eforia*, joiden valta tuli aikaa myöten sangen laajaksi, sillä he valloivat tapoja sekä kaikkien virkamiesten, kuningastenkin, toimia. Joka kuukausi täytyi kuningasten heidän edessään vanhoa lakeja noudattavansa. Eforit muodostivat lujan ja pelättävän poliisimahdin, jonka tuli pitää huolta, ettei vanhasta tavasta, laista tai menosta poikettu.

Kun Lykurgos oli lakinsa säätänyt ja kansa ne hyväksynyt, kerrotaan hänen vaatineen kuninkailta, neuvoskunnan

jäseniltä ja kaikilta kansalaisilta lupauksen, etteivät he muuttaisi niissä mitäkään, ennenkuin hän palaisi aikomaltaan matkalta takaisin. Hän lähti sitten Delfoihin oraakkelilta tiedustelemaan, mikä mielipide sillä olisi näistä laeista. Se vastasi, että niinkauankuin Sparta niitä noudattaisi, olisi se Kreikan mahtavin valtio. Lykurgos lähetti tämän vastauksen Spartaan, mutta ei palannut itse, jotteivät hänen kansalaisensa pääsisi vapaiksi lupauksestaan, vaan surmasi itsensä nälkään näännyttämällä. Ihmeellisen sitkeästi Spartan kansa pysyi tässä lupauksessa, sillä vuosisatojen halki se säilytti vanhat lakinsa ja laitoksensa.

Päinvastaisiksi kuin Spartassa muodostuivat olot Atenassa. Sparta tahtoi kansalaisesta soturia, Atena tahtoi kasvattaa ihmistä, ruumista ja sielua sopusuhteisesti kehittämällä. Sparta perusti suuruutensa vanhaan, pysyvään, Atena taas yhtämittaiseen kehitykseen; Sparta pelkäsi yhteyttä ulkomaiden kanssa, Atena taas oli etupäässä kauppavaltio; Sparta oli mannervalta, Atena merivalta; Spartalaisten elämä ja katsantotapa oli yksinkertaista, juroa ja raakaa, Atenalaisten vilkasta, hienoa ja sivistynyttä; Sparta oli aristokratinen, Atena demokratinen valtio.

Atenassa oli myöskin lainsäätäjä, viisas *Solon*, jonka laatumien lakien pohjalla tämä kaupunki kehittyi. Paljon olikin epäkohtia Atenan valtioon ilmaantunut, joita Solon koitti poistaa.

Atena oli vanhimpina aikoina ollut kuninkaan hallittavana, mutta v:sta 1068, jolloin kuningas *Kodros* tarun mukaan uhrasi henkensä taistellessaan Dorilaisia vastaan, ei enää kuninkaita valittu. Valta joutui nyt ylimyskunnalle eli korkeimpien ja varakkaimpien sukujen jäsenille, joilla jo kuningasvallan aikana oli ollut suuri merkitys. Heistä valittiin korkeimmat virkamiehet, *arkontit*, joita vuodesta 682 oli yhdeksän, sekä neuvoskunnan jäsenet. Mutta ylimykset käyttivät valtaansa sortaakseen alemmaa väestöä; heillä yksin oli hallussaan valtion virat, joissa mielivaltaisesti toimivat; tuomareina he julistivat alemmalle väestölle kohtuuttomia tuomioita, sillä kirjoitettuja lakeja ei ollut, vaan vanhat menot ja säännöt kulkivat

muistitietona. Mutta myöskin suurin osa maasta oli joutunut heidän haltuunsa ja he vallitsivat siten varsinaista kansaa, lainasivat esim. rahoja ja, kun velallinen ei saattanut maksaa, saattettiin hän tehdä orjaksi j. n. e. Kansa alkoi silloin vaatia kirjoitettuja lakeja, johon ylimyksetkin vihdoin suostuivat. *Draakon* kirjoitti ensin lait (620), mutta ne olivat kovin ankaria, verellä kirjoitettuja, niinkuin niistä sanottiin, jonka vuoksi niitä ei hyväksytty. Sen jälkeen laadinta jätettiin yhdelle Ateenan etevimmälle kansalaiselle Solonille, jonka Kreikkalaiset lukivat maailman seitsemän viisaan joukkoon. Solon oli itse ylimys, mutta järkevä, ihmisystävällinen mies, suuri isänmaanystävä ja oikeuden voittoon luottava. Hänen säädöksensä tarkoittivat sovinnollisuutta ja kohtuutta ja niiden epäkohtien korjaamista, jotka köyhiä kansanluokkia rasittivat. Niinpä hän poisti julmat velkalait sekä vähensi velkakuorman suuruuden ja vapautti velasta orjiksi joutuneet kansalaiset, joten sosiaaliset epäkohdat vähenivät. Mutta Solon tahtoi panna alun myöskin sen suuren juovan tasoittamiseen, joka valtiollisessa suhteessa oli rikkaiden ja köyhien välillä vallitsemassa, ja tässä hän käytti välikappaleena rahaa. Raha ilmaantuu Solonin lainsäädännössä ensi kerran historiassa valtiollisten oikeuksien määräjänä. Kansalaiset jaettiin 4:ään eri varallisuusluokkaan ja ensimmäisten luokkien jäsenillä, varakkaimmilla, oli suuremmat oikeudet kuin vähävaraisemmilla, — heistä valittiin virkamiehet, — mutta heillä oli myöskin suuremmat velvollisuudet sekä veronmaksossa että sotapalveluksessa. Kaikki, köyhemätkin, saivat kuitenkin olla virkamiehiä valitsemassa. Kaikilla kansalaisilla oli siis sananvaltaa valtiossa, ja kaikilla mahdollisuus päästä valtion virkoihin, eikä synty enää tätä kaikkea määrännyt. Tämän kautta ylimysten mielivalainen herruus oli poistettu, mutta kansan suuri enemmistö ei kuitenkaan päässyt vielä johtoon.

Kaikki vapaat Atenalaiset olivat oikeutetut pääsemään kansankokouksiin, kun vaan 20 vuotta olivat täyttäneet. Se oli valtion päämahti, niinkuin Spartassakin, sillä se päätti sodasta ja rauhasta ja valitsi 9 arkontia, joiden kesken valtion toimet olivat jaetut siten, että yksi oli sodan johtaja, toisella

oli papilliset toimet j. n. e. Kansankokous valitsi myös *neuvoskunnan* 400 jäsentä (myöhemmin 500), joka valmisti kansankokoukselle esitettävät asiat; vielä valittiin siellä arvalla eräs suuri valiokunta, *heliäia*, jossa 6000 kansalaista ratkaisi sellaisia asioita, joita siihen vedottiin. Solon säilytti vanhan *areiopagin*, jonka jäseniksi entiset arkontit, kun virkavuotensa olivat palvelleet, joutuivat. Se ratkaisi tuomiot hengen asioissa ja valvoi kansalaisten elämää ja tapoja sekä virkamiesten toimia, niinkuin eforit Spartassa. Areiopagi muodosti jonkinlaisen konservatiivisen aineksen Atenan hallituksessa.

Kasvatukseen Solon pani suuren arvon, sillä sen kautta oli kunnan kansalaisia ja hyviä ihmisiä saatava. Hänen säättämänsä kasvatussäännöt eivät tavoitelleet yksipuolisesti soturin ihannetta, vaan ihmisen kaikkia ominaisuuksia tuli sopu-
suhtaisesti kehittää. Vaikka valtio Atenassakin, niinkuin ylimalkaan Kreikassa, omisti kansalaisen kokonaan itselleen, niin ei se täällä kuitenkaan tehnyt perheen merkitystä tyhjäksi; lasta ei riistetty vanhemmilta, niinkuin Spartassa. Seitsemän-
nestä ikävuodesta hän sai käydä kouluissa, jotka olivat valtion valvonnan alaisia; niissä opetettiin ruumiinharjoituksia, mutta myöskin soittoa, laulua, lukutaitoa ja kirjoitusta. 17 vuoden vanhana oli tavallinen kansalaiskasvatus päättynyt, mutta vielä oltiin tilaisuudessa jatkamaan opintoja *gymnasion*eissa. Nämä olivat jonkinlaisia yliopistoja, joissa pilarisaleissa ja lehdöissa saatiin kuulla tieteellisiä esitelmiä ja keskusteluja, mutta myöskin ruumiinharjoituksia oli niiden ohessa. *Akademia* ja *Lykaion* olivat niistä kuuluisimmat, ja vielä meidän aika käyttää näitä nimityksiä opinahjoja merkitsemään. Mutta Atenalaiset harrastivat myöskin käsitöitä, kauppaa ja maanviljelystä, ja kunkin kansalaisen tuli Solonin lakien mukaan opettaa lapsilleen jotakuta ammattia; elleivät sitä tehneet, ei lasten tarvinnut heistä, kun nämä olivat voimattomiksi tulleet, pitää huoltakaan, minkä laki muuten määräsi kunniantomaksi julistamisen uhalla. Ylimalkaan otettiin Solonin lainsäädännössä kaikki ihmisen erilaiset ominaisuudet ja harrastukset huomioon ja siveellisen hengen tuli olla kaiken yhteiskunnallisen elämän ja toiminnan ytimenä. Isänmaan etua oli

ensi sijassa kaikkien valvottava, ja sen vuoksi julisti laki kunnianttomaksi sellaisen henkilön, joka vaaran aikana oli toime-tonna. Vainajista ei saanut puhua pahaa; se, joka toista louk-kasi tai yleisissä juhlissa häiritsi rauhaa, sai rangaistuksen. Solon kielsi suuria myötäjäisiä antamasta, jottei kukaan rahan himosta avioliittoon menisi j. n. e. Kaikki nuo lainmääräykset piirrettiin puutauluihin, jotka yleisellä paikalla olivat kaikkien nähtävänä ja näiden kasvattamana muodostui Atenan kansasta hieno, sivistynyt, monipuolisesti kehittynyt, vapaa kansa, jossa kreikkalaisuus täydellisimpänä ilmenee.

Mutta nuot lakien tarjoomat edut ja niiden säätämät velvollisuudet kuuluivat ainoastaan vapaille kansalaisille, jota vastoin muu osa Atenan valtiossa asuvasta väestöstä, niin-kuin muidenkin valtioiden, oli kaiken lainsäädännön ja yhteiskunnan huolenpidon ulkopuolella, nimittäin orjat, joiden lukumäärä Atenassa oli ainakin yhtä suuri kuin vallitsevien vapaiden. Entisten lukuisien sotien kautta, jolloin voitettujen kaupunkien asukkaat säälimättä vietiin vankeuteen, orjia kart-tui yhä enemmän, ja väestön lisääntyessä kasvoi niidenkin luku. He olivat kokonaan isäntänsä mielivallassa, eikä laki turvan-nut heidän asemaansa paremmin kuin työjuhnan. Heille ei ihmisarvoa annettu, ja heidän orja-asemaansa pidettiin yleisessä mielipiteessä yhtä luonnollisena kuin kansalaisen vapaata ase-maa, eikä edes niin ihmisystävällinen mies kuin Solon tai suu-rin ja ihanteellisin ajattelija Platon tässä mitään nurjuutta oi-valtanut olevan; orjat olivat muka ala-arvoisempaa rotua kuin vapaat Kreikkalaiset eivätkä he henkisen huonomuutensa vuoksi olisi samaan vapaaseen asemaan kyenneetkään. Ate-nassa kuitenkin tuo ihmisystävällinen katsantotapa vaikutti myöskin sen, että orjia paremmin kohdeltiin kuin muissa val-tioissa. Orjuus olikin Kreikan kansalle tarpeellinen, sillä ai-noastaan sen kautta, että orjat tekivät ruumiillisen työn, vilje-livät maan ja toimittivat kotiaskareet, saattoi vallitseva kansa käyttää koko aikansa valtion palvelukseen, ja tätä vaati Kreik-kalaisten käsitystapa kaikilta kansalaisilta; sillä valtion kan-salaisena ainoastaan oli ihmisellä oikea arvonsa ja vapautensa, mutta valtio puolestaan taas omisti kokonaan kansalaisensa

työn ja toiminnan. Valtion vapaus oli kunkin kansalaisen vapaus, valtion suuruus oli kunkin kansalaisen suuruus, eikä yksityinen saanut valtiosta irtaantua. Tämä oli oikea kreikkalainen katsantokanta, ja vasta myöhemmin yksityiset kansan johtajat tavottelivat omaa kunniaitaan, mutta silloin olikin jo kreikkalaisuus rappeutumassa.

Atenan valtiollinen kehitys ei kuitenkaan pysähtynyt Solonin lainsäädäntöön eikä hän itsekään tarkoittanut, niinkuin Lykurgoksen sanottiin tehneen, lakejansa ikuisiksi, vaan piti ne ainoastaan silloisissa oloissa paraimpina. Sen vuoksi sanotaankin hänen ottaneen lupauksen kansalta, että se säilyttäisi ne muuttamatta 10 vuotta — toisen kertomuksen mukaan 100 vuotta — ja sittä hän läksi matkoille. Mutta kun hän palasi takaisin Atenaan, oli siellä kiivaita riitoja ylimysvaltaisen ja kansanvaltaisen puolueen välillä, edellinen kun tahtoi palauttaa olot entiselleen. Riitojen aikana pääsee rahvaan johtaja *Peisistratos* tyranniksi, kansa kun vastoin Solonin kielltoa sallii hänen pitää henkivartijajoukon ympärillään. Vv. 560—527 hän on asioiden johdossa ja etevän valtiomiehen sekä sivistyksen harrastajan maineen hän on saavuttanut historiassa; Atenaa aljettiin nyt rakennuksilla kaunistaa, Homeroksen runot hänen toimestaan koottiin yhteen, komeita juhlia jumalien kunniaksi pidettiin Atenassa hänen aikanaan. Mutta tyranni-valtaa ei sittenkään siedetty, ja *Peisistratos*kin karkotettiin kaksi kertaa, vaikka hän sai herruuden jälleen. Mutta hänen pojistaan, jolle hän jätti tämän, toinen, *Hipparkos*, murhattiin ja toinen, *Hippias*, pakotettiin lähtemään pois, jolloin hän pakeni Persian kuninkaan luo, yrittäen hänen avullaan saada valtansa takaisin.

Kansanpuolueen johtaja *Kleistenes* palautti nyt Solonin lait (510) tekemällä niissä kuitenkin muutoksia kansanvaltaiseen suuntaan; niinpä jaettiin kansa 10:neen piiriin (*tylai*) asuinpaikkojensa mukaan, jonka kautta vanha jako sukujen mukaan hävisi, ja jokainen piiri määräsi arvalla 50 jäsentä neuvostuntaan, jonka lukumäärä korotettiin 400:sta 500:aan. Samoin määrättiin sotajoukon johto 10:lle *strategille*, yksi kutakin fyleä kohden. Hänen sanotaan niinkään säätäneen kuuluisan *ostrac-*

kismoksen, tahtoen sen kautta tehdä tyrannivallan palautumisen mahdottomaksi. Joka vuosi kysyttiin kerran kansankoukkselta, tahtoiko se käyttää sitä valtaa, minkä tämä sille myönsi, ja jos myöntävä vastaus annettiin, kutsuttiin uusi kokous. Siinä jokainen äänivaltainen kansalaisen sai pienelle kiviliuskalle kirjoittaa sen henkilön nimen, jonka hän tahtoi karkotettavaksi. Tämä sitten pantiin vaaliurnaun. Jos liuskoja laskettaissa 6000:lla oli saman henkilön nimi, täytyi hänen 10:ksi vuodeksi lähteä Atenasta maanpakoon.

Kleisteneen lakien kautta Atena vasta sai kansanvaltaisen hallituksen, joka vielä myöhemmin kehittyi yhäti samaan suuntaan.

XII.

Persialaissodat.

Kreikka ja Persia vastakkain. — Ionialaisten kapina. — Kostoretket Kreikkaan. — Maratonin tappelu. — Xerseen varustukset. — Tulo Eurooppaan. — Epätoivo on yleinen. — Atena ja Sparta asettuvat vastarintaan. — Termopylain tappelu. — Atenan hävitys. — Salamiin tappelu. — Sodan jälkivaiheet.

Kreikkalainen sivistys oli kehittynyt vuosisatojen kuluessa ja saavuttanut omituisen luonteensa ja muotonsa, ja Kreikasta se levisi kauaksi muihinkin kansoihin. Jo olemme nähneet, miten kreikkalaisuus levisi siirtomaiden kautta ympäri Välimeren rantoja Italiaan, Pohjois-Afrikaan ja Espanjaan asti. Vanhoissa sivistyskansoissakin oli kreikkalaisen sivistyksen ystäviä; niinpä Lydian kuningas Kroisos oli siihen mieltynyt, vanhaan Egyptiin olivat Kreikkalaiset päässeet asettumaan, kun Amasiskuningas muodostaa itselleen kreikkalaisista henkivartijajoukon; Persiassakin tavataan heitä. Näyttää 6:nnen vuosisadan puolivälissä siltä, että kreikkalaisuus pääsisi rauhallisella tavalla sivistyneessä maailmassa vallitsemaan. Mutta nyt sille koituu idästäpäin vaara. Sen tuli siis näyttää, kuinka suuri ja sitkeä sen elinvoima oli. Persia ilmestyy Kyroksen johdossa Itämaiden valtiaaksi, niinkuin jo aikaisemmin olemme kertoneet; hän jo valloittaa Lydian, Kambyses Egyptin; Darios tulee Europan puolelle ja taistelee Skytalaisia paimentolaisia vastaan; Trakia ja Makedonia joutuu Persian valtaan,

ja sitten alkaa Kreikan vuoro. Tässä ovat ensi kerran Itämaat ja Länsimaat vastakkain; tässä on suuri maailmanvaltio muutamia pieniä kaupunkilaisvaltioita vastassa, jotka ovat ilman yhteyttä; mutta siinä on orjuuden sortamia kansoja yhdellä puolen ja vapauteen tottuneet toisaalla, tympistynyt itämaalaisuus ja vilkas, elinvoimainen kreikkalaisuus. Maailman kehitys riippui siitä, kumpiko oli pääsevä voitolle.

Taistelu Persian ja kreikkalaismaailman välillä alkoi Vähässä-Aasiassa. Kreikkalaiset siirtokunnat, jotka Kyros oli laskenut valtansa alle, nostivat kapinan, tahtoen vapauttaa itsensä Persian vallasta. Miletoksen itsevaltias *Aristagoras* rupesi kapinata valmistamaan. Aristagoraalla oli suuret aikeet, hän tahtoi näet yhdistää kaikki Kreikkalaiset Persiata vastaan. Vähän-Aasian Ionialaiset hän sai tuumaansa yhtymään ja itse hän lähti Spartaan, puhutteli sen kuningasta Kleomenesta, pyytäen häntä samaan yritykseen yhtymään; mutta Spartan valtiolliset harrastukset eivät ulottuneet näin laajalle. Se hylkäsi esityksen. Ainoastaan Atenalaiset, jotka olivat suuttuneet siitä, että heidän karkottamansa tyranni Hippias oli päässyt Dareioksen suojaan, antoivat 20 laivaa ja Eretrian kaupunki Euboian saarella 5. — Alussa oli Kreikkalaisilla menestystä, sillä he polttivat v. 500 suuren Sardeen, Vähän-Aasian satraapin asuinkaupungin; mutta jonkun ajan kuluttua heidät voitettiin ja kapina kukistettiin v. 494.

Nyt alkavat kostonpuuhat Kreikkaa vastaan. Kerrotaan, että kun Dareios kuuli kapinassa olleen osallisena Atenan, josta hän tuskin mitään tiesi, otti hän jousensa, joka oli valan symboli, ja pyysi jumalaansa Ahuramazdaa kostamaan Atenalaisille. Niinikään käski hän erään palvelijansa aina tästä muistuttamaan; «Herra, muistakaa Atenalaisia», tuli tämän kolmasti lausua joka kerta kun kuningas ruoalle rupesi.

V. 493 tehtiin ensimmäinen retki; mutta Persian laivasto ei päässyt edes Kreikkaan asti, sillä se joutui Makedonian rannalla haaksirikoon. V. 490 purjehti toinen suurempi laivasto, jossa oli 600 laivaa, Aigeian meren poikki, suunnaten kulkunsa Atenaa kohti, matkalla vaan poiketen Euboian saarelle, jossa kostoksi poltettiin Eretrian kaupunki.

Nyt oli ratkaiseva hetki tullut Kreikalle. Suuret sotalaumat nousevat Attikan rannoilla maalle, toiset sanovat niissä olleen 600,000 miestä, toiset noin 100,000; mutta ne olivat kumminkin suurilukuiset puolustajiin verrattuna, sillä Atenalaisia oli ainoastaan noin 9000, ja niihin oli liittynyt 1000 miestä Plataian kaupungista. Spartaankin oli lähetetty apujoukkoja pyytämään, mutta ne saapuivat vasta ratkaisevan tappelun jäljestä. Tämä pieni joukko ei kuitenkaan asettunut kaupungin muurien suojassa puolustamaan itseänsä, vaan se riensi vihollista vastaan. Atenalaisilla oli 10 päällikköä (strategia), jotka vuoronsa jälkeen olivat päivän ylipäällikkönä. Näistä oli yksi *Miltiades*. Hän oli jo ennen kehottanut hyökkäykseen ryhtymään, mutta kaikki eivät olleet siihen taipuvaisia, jonka vuoksi se oli jäänyt tekemättä. Kun hänen vuoropäivänsä sitten tuli, ryhdyttiin tappeluun. Kolmen penikulman päässä Atenan kaupungista olevalla *Maratonin* kentällä järjesti Miltiades joukkonsa pitkään sotarintamaan. Persialaiset taistelivat mieluummin pitemmän matkan päässä, käyttäen jouta ja nuolta, mutta Kreikkalaiset taas käyttivät mieluummin miekkaa. Hyökkäys tehtiin juoksujalassa Persialaisia vastaan ja mies miestä vastaan alkoi tuima taistelu. Kreikkalaisten into, heidän ruumiinsa notkeus ja heidän paremmat aseensa saattoivat heille voiton, vaikkapa heidän rintamansa keskusta jo kerran oli murrettu. Persialaiset alkoivat ennen pitkää rientää laivoilleen ja pääsivät suureksi osaksi pakenemaan; 6400 oli heistä kaatunut, mutta Atenalaisia ainoastaan 192 miestä. Nämät haudattiin kaikki yhteiseen hautaan tappelutantereella, ja viereen pystytettiin heidän ja Miltiadeen kunniaksi marmoripatsas.

Mutta vielä ei vaara ollut lopussa. Dareios alkoi näet heti valmistaa uutta ja entistä suurempaa retkeä. Hän tosin kuoli kesken puuhiaan v. 485, mutta hänen poikansa ja seuraajansa Xerxes ei heittänyt tuumaa sikseen. V. 480 oli taas äärettömät laumat liikkeellä länteenpäin. Saavuttuaan Vähän-Aasian länsirannikolle, piti ne Hellespontos-salmen yli rakennettua siltaa myöten vietämän Europan puolelle. Ensi kerralla myrsky hajotti sillan, jonka johdosta kuningas mestautti raken-

tajat sekä pieksetti 300:lla iskulla Hellespontoksen aaltoja ja viskautti sinne kahleet, tahtoen siten rangaista itse luonnonvoimia. Uutta siltaa myöten päästiin Trakiaan. Historiankirjoittaja Herodotos, joka kertoo näistä oman aikansa tapahtumista, — hän syntyi sotain aikana, — mainitsee, että Trakiassa toimitetun laskun mukaan Persian kuninkaalla oli yhteensä 1,700,000 jalkamiestä ja 80,000 ratsumiestä, mutta sen lisäksi laivaväkeä, — laivojakin oli 1207 sotalaivaa ja 3000 pienempää —, kuormaväkeä y. m., jotta yhteensä koko joukko, joka nyt Kreikkaa lähenteli, olisi ollut 5,283,220 miestä. Tässä on kuitenkin varmaankin liikaa, ja myöhemmin tehtyjen laskujen mukaan oli maa-armeija noin 300—400,000 miestä. Mutta kirjava joukko oli siinäkin, sillä monta kymmentä eri kansaa oli Persian armeijassa edustettu, jotka toisistaan saattoi erottaa puvuistaan ja erilaisista aseistaan: siinä oli kirjavissa takeissa ja hatussa Persialaisia ja Medialaisia, jotka muodostivat paraan osan sotajoukosta, ja näistä 10,000 Persialaista, n. k. «kuolemattomat», olivat kuninkaan henkivartijajoukkona; siinä oli Assyrialaisia ja Kaldealaisia vaskikilpiineen, siinä Iranin lukuisia kansoja, Skytalaisia suippulakkineen, Kolkismaan ja Kaspiameren rantamaiden kansoja turkkiin puettuina, Intialaisia puuvillakankaisissa vaatteissa ja sotavau- nuilla varustettuina, Arabialaisia kameelein selässä ratsastamassa, Etiopialaisia leijonataljoissaan; Foinikialaiset olivat laivoissaan j. n. e. Kaikki Itämaiden kansat, jotka tunnustivat Persian kuninkaan herruutta, olivat pakotetut retkeen yhtymään.

Tuon suuren joukon lähestyessä kansat pelkäsivät; Makedonia antautui, ja useat Kreikankin valloista pitivät taistelua turhana ja antoivat vaadittaissa «vettä ja maata» alamaisuuden merkiksi. Ainoastaan Atena ja Sparta päättivät ryhtyä vastarintaan, vaikkakin muu Kreikka oli epätoivon valtaamana ja vaikka itse Pytiakin näytti olleen ihan epätietoisena. Häviötä hänkin oli ennustanut, ja viimeisen kerran tiedusteltaissa hän antoi hyvin hämärän ja sekavan vastauksen Atenalaisille: »Puumuuria ei saa hajoittaa, vaan sen tulee suojella sinua (Atena) ja sinun lapsiasi. Mutta älä odota ratsumiehiä ja jalkaväkeä; kerran on sinun kuitenkin seisominen heitä vas-

tassa. Jumalallinen Salamis, sinä surmaat vaimojen lapsia«, lausuttiin lopuksi Pytian vastauksessa. Temistokles, Atenan johtava mies, selitti nämät hajanaiset sanat siten, että puumuureilla tarkoitettiin laivoja ja Persialaisia Salamis surmaisii, sillä jos Kreikkalaisia tarkoitettaisiin, olisi Pytia muka sanonut «kauhea Salamis». Tämän selityksen johdosta päätti Atenan kansankokous puolustautua merellä; kaupunki jätettiin tyhjäksi ja vaimot ja lapset vietiin Salamis-saarelle.

Näin oli Kreikan laita; yhteistoimintaa puuttui, epätoivo oli melkein yleinen ja ainoastaan pieni joukko oli, jolta mielenmalti ei ollut kadonnut. Mutta Xerxeen suuret laumat eivät sittenkään saaneet Kreikkaa masennetuksi. Termopylain vuorisolaan asti, jota myöten kuljettiin Tessaliasta Hellaaseen, hän esteettä pääsi, mutta siinä kaatui hänen miehiänsä joukko toisensa perästä ja ruoskan lyönnillä täytyi hänen vihdoin pakkottaa uusia osastoja taisteluun. Petturi *Efialtes* neuvoi vihdoin syrjätiien, jota myöten vihollinen pääsi puolustajien selän taakse. Sen jälkeen puolustaminen oli turhaa. Spartan kuningas *Leonidas* lähettääkin pois muut joukot, mutta spartalaiset, 3000 miestä, jäivät asemilleen, sillä pakoönlähtemistä kielisivät Spartan lait, ja 700 Tespialaista jäi vapaaehtoisesti heidän kanssaan. Viimeiseen mieheen he urhoollisesti taistellen kaatuivat; 4,000 Kreikkalaista sanottiin Termopylain taistelussa yhteensä menettäneen henkensä, mutta Persialaisia 20,000.

Nyt pääsee Xerxes esteettömästi Hellaaseen, jossa hän hävittäen ja ryöstäen kulkee Atenaa kohti. Hän tapasi kaupungin tyhjänä; ainoastaan Akropolis-kukkulalla oli joitakuuta köyhiä kansalaisia sekä Atena-jumalattaren temppelein vartijat; he puolustivat asemaansa kahden viikon kuluessa, ja vasta sitten kun huomasivat vihollisen pääsevän kukkulalle, surmasivat he itsensä. Atena poltettiin ja hävitettiin. Mutta nyt olivatkin Persian kuninkaan voitot lopussa.

Kreikan sotalaivasto, joka alkuaan oli ollut Euboian koilliskulmassa vihollisen laivastoa vastassa, oli täältä vetäytynyt Salamis-salmeen Attikan rannikolle samaan aikaan kuin Termopylain vuorisola oli joutunut vihollisten käsiin, ja Persian laivasto seurasi jäljessä. Mutta epätoivo oli päässyt Pelopon-

nesoksen valtioiden johtajissa valtaan, ja nähdessään Akropoliilta loimuavat liekit he rupesivat vaatimaan peräytymistä Korintin kannaksen seuduille, jossa maa-armeijasta muka olisi laivastolla tukea. Temistokles, Atenan laivaston ylipäällikkö, vastusti tätä tuumaa kaikin mokomin, sillä sen kautta Salamis-

Themistokles.

saarella olevat pakolaiset joutuisivat Persialaisten koston uhriksi ja aukealla merellä olisi Kreikkalaisten paljon vaikeampi taistella, koska heillä oli ainoastaan 378 sotalaivaa, mutta Persialaisilla 6 à 700, siis melkein kaksi sen vertaa. Hän saikin sotaneuvottelussa päätetyksi, että taisteluun olisi ryhdyttävä. Mutta kun jo seuraavana päivänä Peloponnesoksen valtioiden päälliköt näkyivät aikovan purkaa päätöksen, ryhtyi Temistokles teeskenneltyyn petokseen. Illalla hän lähettää lastensa opettajan, orja *Sikinnoksen*, Persialaisten luo ilmoittamaan, että hän muka olikin Xerxeen ystävä ja kehotti tätä ryhtymään taisteluun, ennenkuin Kreikkalaisten laivasto hajoaisi eri taholle, sillä hänen olisi vaikeampi sitten kukistaa Kreikka. Yöllä asettuukin Persian laivasto saartamaan Kreikkalaisten laivoja, ja kun nämät sen aamulla huomaavat, täytyy heidän ryhtyä taisteluun. Hilpein mielin he lähtevät soutamaan vihollista vastaan, huutaen toisilleen: «Hellenein pojat, isänmaan puolesta me taistelemme, vaimojemme ja lastemme, jumalien temppelien, esi-isäin hautain sekä kaiken sen puolesta, mikä on meille kalliinta!» Eräs atenalainen, *Ameinias*, runoilija Aiskyloksen veli, alkoi tappelun ohjaamalla laivansa niin tuimasti vihollisen laivaa kohden, että molemmat takertuivat toisiinsa. Toiset lähtivät häntä auttamaan ja taistelu syntyi pitkin koko salmea. Xerxes itse rannalla istuen kultaisella istuimellaan katselee taistelun menoa, vieressään kirjureja, jotka tekevät muistiinpanoja siitä. Mutta pian hän näkee, miten hänen suuret laivansa joutuvat sekasortoon, sillä ahtaassa salmessa niitä ei saata ohjata niin sukkelaan ja taitavasti kuin Kreikkalaisten pieniä laivoja; laiva toisensa perästä uppoaa ja laivaväki mukana, sillä barbaarit eivät osanneet uida. Illalla oli tuosta komeasta laivastosta tuskin puolet jäljellä, sillä 3 à 700 laivaa mainitaan taistelussa hävinneen ja 50,000 miestä hukuneen, jota vastoin Kreikkalaiset menettivät ainoastaan 40 laivaa.

Salamiin tappelun jäljestä ei Xerxes uskaltanut enää jäädä Kreikkaan, vaan hän palasi Aasiaan samaa tietä kuin oli tullut, jättäen kuitenkin suurimman osan armeijataan Tesalialaan vävynsä Mardonioksen johdossa. Mutta seuraavana

vuonna 479 tämäkin joutui perinpohjin tappiolle *Plataian* luona, jossa itse Mardonios kaatui.

Nyt oli suuren taistelun päätös oikeastaan jo ratkaistu; kreikkalaisuus oli pelastunut siitä vaarasta, mikä sitä Itämaailta uhkasi. Mutta senkin jälkeen pitketetään sotapuuhia, vaikka Kreikkalaiset nyt ryhtyivät ahdistamaan Persian maita. Jo samana päivänä kuin Plataian tappelu oli, voittivat he Vähässä-Aasiassa *Mykalen* niemen luona persialaisjoukon ja polttivat laivaston, joka oli maalle vedetty. Spartan kuningas *Pausanias*, joka oli johtanut Kreikan joukkoja Plataian tappelussa, sekä atenalainen *Kimon* valloittelevat nyt Persian vallan alaisia kaupunkeja Trakian rannalla, ja viimemainittu saapi suuren voiton sen laivastosta *Eyrymedon*-joen luona Vähän-Aasian rannikolla (469). Aina vuoteen 449, jolloin Kimon kuoli Kyprios-saarella, jatkui sotaa; mainittuna vuonna se itsestään taukosi, sillä epätietoista on, tehtiinkö mitäkään rauhaa taistelevien välillä.

XIII.

Kreikan loiston aika. Atenan mahtavuus.

Persialaissotien vaikutus sivistyksen kehittymiseen. — Atenan kauppa. — Atenan muodostama liittokunta. — Puolueriidat loppuvat. — Atenan kansalaisten toiminta. — Kansankokous. — Valtion virat. — Naisen asema. — Panatenaiajn juhla. — Näytelmätaide. — Suuret runoilijat. — Atena on tiedemiesten ja taiteilijain kokouspaikka. — Komeat rakennukset. — Jälkikatsaus. —

Puoli vuosisataa oli taisteluja kestänyt Persian ja Kreikan välillä, kunnes ne vuoden 450 vaiheilla taukoavat, sillä nyt on jonkinlainen tasapaino saatu aikaan taistelevien välillä. Kreikkalaismaailma oli pelastanut vapautensa kaikkialla, vieläpä Vähän-Aasian siirtokunnatkin tunnusti suurkuningas itsenäisiksi, mutta valloituksiin eivät Kreikkalaiset ryhtyneet. Ja tämä olikin epäilemättä onneksi, sillä nyt seuraavalla rauhan ajalla heidän sivistyksensä vasta kehittyi täyteen kukoistukseensa. Suuret sodat elvyttivät heidän itsetuntoansa samassa kuin ne olivat tuottaneet heille turvallisemman olon idän puolelta ennen uhkaavasta vaarasta; mutta ne antoivat myöskin monellaisia aiheita runoilijoille ja taiteilijoille kansallisten teoksien valmistamiseen. Atena, jonka ansio etupäässä oli voiton saaminen ja Kreikan pelastus, ylenee nyt johtajavallaksi ja sivistyksen pääpaikaksi.

Atena kohosi persialaissotien jälkeen koko itäisen Väli­meren valtiaaksi ja suurimmaksi kauppakaupungiksi. Itse kau-

punki ei ollut meren rannalla, mutta satamansa *Piraioksen* kanssa, joka oli siitä 2 tunnin matkan päässä, oli se yhdistetty pitkällä vahvoilla muureilla, jotka kuljivat molemmin puolin tietä. Piraioksessa oli äärettömän vilkas liike, sillä sadoittain siellä oli laivoja, jotka toivat tavaroita tai veivät toisia; Euboiasta tuotuja hedelmiä kaupiteltiin, Mustanmeren kaloja, viinejä Aigeian meren saarilta, Miletoksen kankaita, Kypros-saaren metalleja, Syrian hajuaineita, Nubiasta tuotuja orjia, Egyptin papyrosta j. n. e. Trakian kanssa oli varsinkin vilkas kauppa, sillä sieltä tuotiin Atenaan paljon viljaa, jota karusta Attikasta ei tarpeeksi saatu.

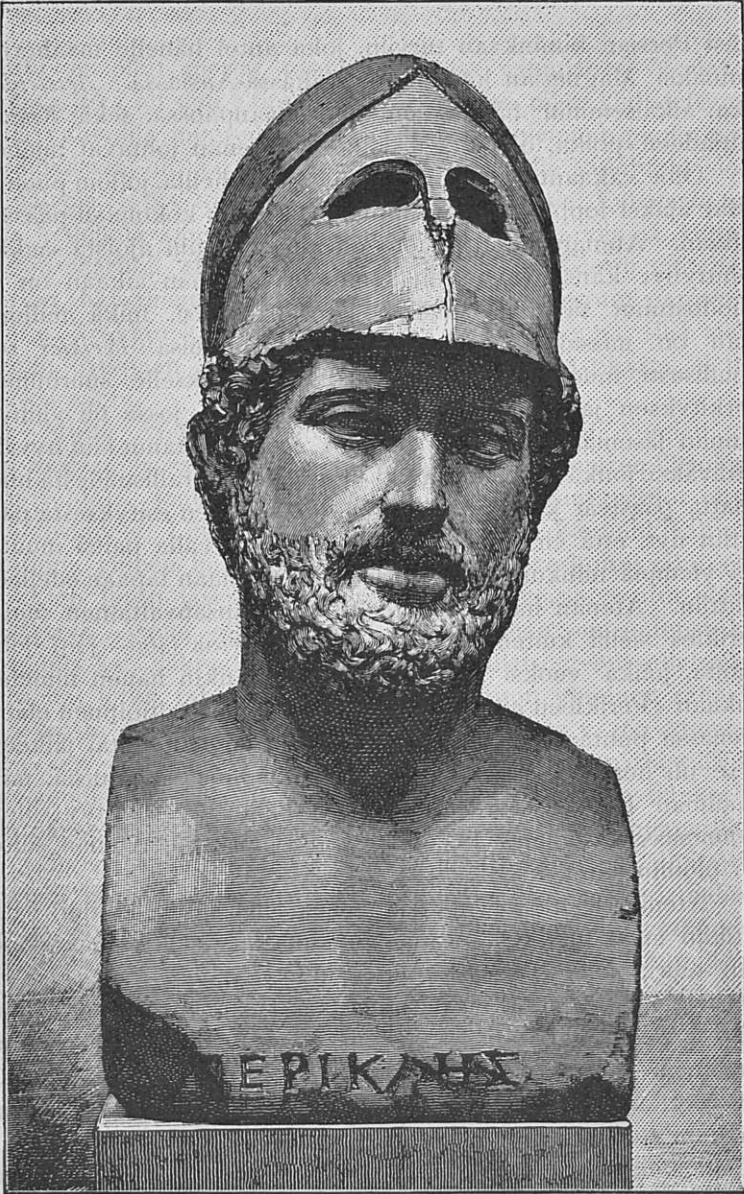
Mutta Atena oli valtiollisessakin suhteessa Aigeian meren saarien ja rannikkojen valtiias, sillä se oli suuren liittokunnan johtaja, jonka kreikkalaiset saari- ja rantavaltiot olivat muodostaneet. Liittokuntaan kuului noin 300 kaupunkivaltiota, jaettuina viiteen hallintopiiriin. Alkuansa oli tarkoitus ollut, että kaikkien liiton jäsenten tuli olla samanarvoisia, mutta sotien päätyttyä Atena alkoi sitä käyttää oman suuruutensa kohottamiseksi, väkivallalla pakottaen kuuliaisuuteen sellaisiakin valtioita, jotka tahtoivat siitä erota. Liiton yhteinen rahasto, jota ensin säilytettiin Delos-saarella, siirrettiin v. 460 Atenaan, joka sen jälkeen käytti sen runsaita tuloja, tekemättä tiliä liiton muille jäsenille ja usein ainoastaan omaksi hyödykseen. Liittolaiset olivat muuttuneet melkein veronalaisiksi alamaisiksi. Ja vahvistaakseen vallitsevan kaupungin asemaa lähetettiin köyhää kansaa Attikasta siirtokuntia perustamaan eri maihin; nämät eivät olleet itsenäisiä yhteiskuntia, niinkuin vanhimmat siirtokunnat, vaan ne pysyivät aina läheisessä yhteydessä emäkaupungin kanssa, ja niiden asukkaat olivat Atenan kansalaisia, jotka kansankokouksissa saivat äänestää. He vaan valvoivat Atenan etuja Ionian ja Aigeian merellä.

Vielä persialaissotien aikakaudella oli Atenassa ollut sisällisiä riitoja aristokratisen ja demokratisen puolueen välillä; valtion suurimpia miehiä oli sieltä usein karkotettu puoluejuonien kautta. Niinpä Salamiin sankari Temistokles, joka esiintyi liian loistavasti ja mahtavasti, äänestettiin ostrakismoksella maanpakoon, jolloin hän, kauan aikaa harhailtuaan Kreikassa,

pääsi Persian kuninkaan turviin, joka antoi hänelle maaherrakunnaksi Magnesian kaupungin Vähässä-Aasiassa. *Aristeides*, joka aikaisemmin hänkin oli ollut maanpaossa, sekä *Kimón*, Miltiadeen poika, olivat sen jälkeen Atenan johtavat miehet.

Olot vakaantuivat kuitenkin v. 450 vaiheilla, jolloin puolue-riidat ajaksi loppuivat, kansanpuolue kun on kokonaan päässyt valtaan. Atenan hallitusmuoto oli aina Solonin ajoista saakka kehittynyt kansanvaltaiseen suuntaan ja tähän aikaan on se muodostunut täydellisemmäksi kansanvallaksi, mikä milloinkaan on missäkään valtiossa ollut. Kuuluisa *Perikles* sen lopullisesti muodosteli, jättäen kansankokoukselle suurimman merkityksen ja vähentäen areopagin valtaa, jossa oli ylimyskunnan jäseniä. *Aristeides* oli jo v. 478 ehdottanut lain hyväksyttäväksi, jonka mukaan kaikki kansalaiset varallisuudesta huolimatta pääsivät kaikkiin virkoihin, ja *Perikleen* esityksestä päätettiin nyt, että virkamiehet määrättäisiin arvalla paitsi muutamia ylempiä niinkuin strategeja, jotka vanhaan tapaan edelleen valittiin. Atenan hallitusmuoto oli siis kansanvaltajnen, mutta *Perikles* siellä kuitenkin 40 vuoden kuluessa (469—429) johti asioita, jonka vuoksi tätä aikaa kutsutaankin hänen nimensä mukaan «*Perikleen aikakaudeksi*». Silloin oli valtiollinen elämä Atenassa puhtaampaa ja vilkkaampaa kuin ennen tai jälkeen, ja se oli henkisessäkin suhteessa loistavimpia aikakausia, mitä maailman historiassa tavataan; kreikkalaisuus esiintyy silloin jaloimmassa muodossaan, jonka vuoksi luomme Atenan silloisiin oloihin silmäyksen.

Atenan valtio oli alaltaan pieni, sillä siihen kuului vaan Attikan maakunta, eikä vapaiden kansalaisten lukumääräkään ollut suuri, sillä se nousi kenties noin 100,000: teen. Osa oli maanviljelijöitä, jotka eivät kuitenkaan saaneet viljaa kansan koko tarpeen tyydyttämiseksi, vaan sitä täytyi ulkoa — Trakiasta etupäässä — maahan tuoda, ja öljyn sekä viinin viljelys huomattiin tuottavammaksi. Orjat suorittivat työn viljelyksillä samaten kuin teollisuuslaitoksissa, sillä Atenassa tavataan jo tähän aikaan suurteollisuutta pienien käsityöläisten ohessa. Vapaita työmiehiä ei paljon ollut, sillä orjantyön vuoksi alentui työpalkka mitättömän pieneksi. Kauppiasten lukumäärä ja varallisuus kart-

Pericles.

tui myöskin kaupan vilkastumisen tähden. Kaupan vuoksi etupäässä oli Atenaan siirtynyt paljon muukalaisiakin, *metoikeja*, jotka olivat vapaat, mutta eivät nauttineet valtiollisia oikeuksia eivätkä saaneet kiinteätä omaisuuttakaan omistaa ja olivat jonkun kansalaisen suojeluksessa. Ainoastaan se, joka oli syntynyt atenalaisesta isästä ja äidistä, oli kansalainen eikä sellaista saanut mistäkään syystä tehdä orjaksi, sillä sen Solonin laki kielsi.

Yleisiin valtion toimiin kului suurin osa vapaan kansalaisen ajasta eikä hän kotonaan paljon joutunut olemaankaan eikä perheoloihin huomiotaan kiinnittämään. Noin kerran viikossa pidettiin kansankokous, jossa yhteisiä asioita keskusteltiin ja päätettiin; 2 à 3000 kansalaista silloin tavallisesti kokoontui, joskus, kun oli tärkeitä kysymyksiä, 6000:kin; kokoukset pidettiin Atenan torilla eli *agoralla* tai *Phyx*-nimisellä paikalla, joka oli Akropoliista lounaaseen. Jokainen sai esiintyä puhujana ja puhujaksi ilmoittautunut sai seppeleen päähänsä; se oli loukkaamattomuuden merkki; mutta vanhoilla oli ennen nuoria etuoikeus. Puhuja oli ennakolta hyvin valmistautunut, ja löytyipä erityisiä henkilöitä, jotka puheita muille valmistivat. Puheen aikana oli kansa hiljaa, eikä hyvä puhujakaan melulla ja liikkeillä koettanut kuulijakuntaan vaikuttaa, vaan hän oli vakava ja tyyni. Perikles, suurin puhuja, piti puhuessaan kätensä koko ajan viittansa peitossa. Myöhemmin vasta kokoukset muuttuivat meluisiksi.

Suuri osa kansalaisista oli aina valtion viroissa, palveli hopliteina eli soturina tai oli valtion laivastossa; Aristoteles sanoo noin 20,000 kansalaista aina olleen yleisissä toimissa. Vuosittain määrättiin arvalla 500 jäsentä neuvoskuntaan, jotka kaikki eivät kuitenkaan aina olleet koossa, vaan vuoron mukaan oli niitä 50 erältään 36 päivän kuluessa *Prytaneionissa* (raastuvassa), jossa he yleisellä kustannuksella söivätkin. Heillä oli juoksevat hallitustoimet hoidettavanaan. *Heliaiaan* kuuluivat tuomarikansalaiset, sillä eri oikeusasioita varten arvottiin heitä 200 – 1000, vieläpä 6000:teen asti. *Arkontit*, jotka ennen olivat asiat ratkaiseet, tutkivat nyt ainoastaan niitä, mutta päätös oli *helias-teilla*, joksi näitä vannotettuja tuomareja nimitettiin. Hengen-

rikokset tutki ja ratkaisi *areiopagi*, jossa oli virasta eronneita arkontteja tuomareina. Näiden lisäksi oli muitakin virkoja, esim. valtion raha-asiaain hoitoa varten. Verot olivat pääasiassa välillisiä, niinkuin satama-maksuja ja tulleja, mutta harvoin otettiin suoranaisia; ainoastaan varakkaita kansalaisia velvoitettiin sotailuvoja varustamaan tai juhlia toimittamaan. Alkuansa olivat virat ja muut valtion toimet maksuttomia, niinkuin muissakin Kreikan valtioissa ja Roomassakin, mutta Perikleen ehdotuksesta aljettiin niiden hoitamisesta suorittaa pieni makso, jotta köyhemmätkin saattaisivat niihin aikaansa uhrata ja kansa enemmän kääntäisi valtion asioihin harrastuksensa; niinpä kukin tuomari sai päivältä, jolloin hän oli toimessa, 1 tai 2 obolia (16 tai 32 penniä); saman makson sai sotajoukossa palveleva kansalainen, ja myöhemmin maksettiin se niillekin, jotka saapuivat kansankokouksiin.

Tämän uutieran valtiollisen toiminnan vuoksi jäi perhe-elämä, niinkuin yllä mainittiin, kokonaan syrjään; miehet olivat harvoin kotonaan eikä vaimolla ollut Kreikassa samallaista arvoa kuin miehellä. Aviopuolisojen väli ei ollut sen vuoksi varsin läheinen, eikä äiti saattanut poikaansa paljonkaan vaikuttaa, kun tämä oli päässyt kypsyneeseen ikään; lapsena hänellä kyllä oli hänen hoitonsa samoin kuin muutkin kotitoimet huostassaan; orjat, joita kohtalaisen varallisessa perheessä oli 8 à 10, mutta rikkaissa 50: neen asti, olivat perheen emännän käskynalaisia. Mutta yleiseen elämään ei naisen vaikutus ulottunut; hän ei saanut samallaista kasvatusta hengenlahjojensa kehittämiseksi, kuin miehet, eikä tapakaan sallinut hänen esiintyä julkisessa elämässä. Jos joku uskalsi vanhoja tapoja vastaan rikkoa, herätti se paheksumista; niinpä Perikleen nerokas puoliso *Aspasia* otti osaa oppineiden miesten keskusteluihin ja näyttäytyi seuroissa, mutta näyttämöllä häntä sen johdosta karkealla tavalla ivattiin ja myöhemmin häntä vastaan nostettiin syytös jumalien halveksimisesta sekä siitä, että hän sopimattomalla käytöksellään vaikuttanut pahaa Atenan naiseen. Perikles itse esiintyi häntä puolustamaan ja ainoastaan loistavalla puhetaidollaan hän sai puolisonsa pelastetuksi. Kreikan nainen ei ollut vielä vapautunut täyteen arvoon, vaikka hän ei itämaiseen tapaan orjan asemassa

ollut. Uhrin jumalien sovittamiseksi sekä muut uskonnolliset menot ainoastaan tuottivat vaihtelua hänen yksitoikkoisessa elämässään.

Valtion toimien lomassa miehetkin ottivat osaa moniin yleisiin juhliin ja huvituksiin, joita jumalien kunniaksi pidettiin. Suurimmat olivat *panatenaian* juhlat, joita vietettiin joka neljäs vuosi. Useiden päivien kuluessa toimitettiin ruumiillisia ja henkisiä kilpailuja, joissa muun muassa kilpailevat laulajat (rapsodit) esittivät Homeroksen lauluja. Viimeisenä päivänä toimitettiin suuri juhla-kulku, jossa arvokkaat vanhukset kulkivat öljyvuon oksat kädessä, miehet sotapuvussaan, nuorukaiset esiintyivät tulisilla hevosilla; valitut neidot taas kantoivat koreja päässään, joissa oli uhrilahjoja kaupungin suojelijajumalattarelle Atenalle. Koko tämä loistava joukko kulki Akropolis-kukkulalle jättääkseen jumalattarelle sen temppeeliin Atenan naisten kunnialahjan: kauniisti ommellun hameen.

Läheisessä yhteydessä uskonnollisten juhlien kanssa ja niistä kehittyneet olivat näytelmät. Jo aikaisemmin oli Dionysos- eli Backos- jumalan kunniaksi pidetyissä juhlissa esiintynyt laulajia, jotka esittivät tämän jumalan elämää ja vaihteita; ja koska laulajat olivat puettuina pukinjaloilla varustetuiksi satyreiksi, ruvettiin heidän esitystään kutsumaan *tragediaksi*, joka merkitsee »pukinlaulua«. Paitsi viinin jumalan vaihteita aljettiin vähitellen esitellä myöskin kohtia sankarien ja muidenkin henkilöiden elämästä. Saadakseen esitettävänsä havainnollisemmaksi ottivat toiset laulajista esiintyäkseen heidän toimissansa, ja tehdäkseen paremman vaikutuksen katsojiin, käyttivät he naamiota kasvoilla ja jalassa korkeakorkoisia kenkiä, n. k. *koturneja*. Täten muodostui kaksi osaa, *kuoro* ja *näyttelijät*, joista edellinen oli ikäänkuin välittäjänä näyttelijöiden ja katsojakunnan välillä; se kertoi alussa näytöksen aineen ja antoi arvostelun siinä esitetyistä tapahtumista. Molemmat osat säilyivät vatedeskin kreikkalaisissa näytelmissä. Runoilijat alkoivat kilvan kirjoittaa arvokkaita sanoja näytelmiin, ja siten syntyi draamallinen kirjallisuus. Perikleen aikana tämäkin kohosi korkeimmilleen. Vähän aikaisemmin oli *Aiskylos* kirjoittanut näytelmänsä, joissa ilmenee ylevä uskonnollinen

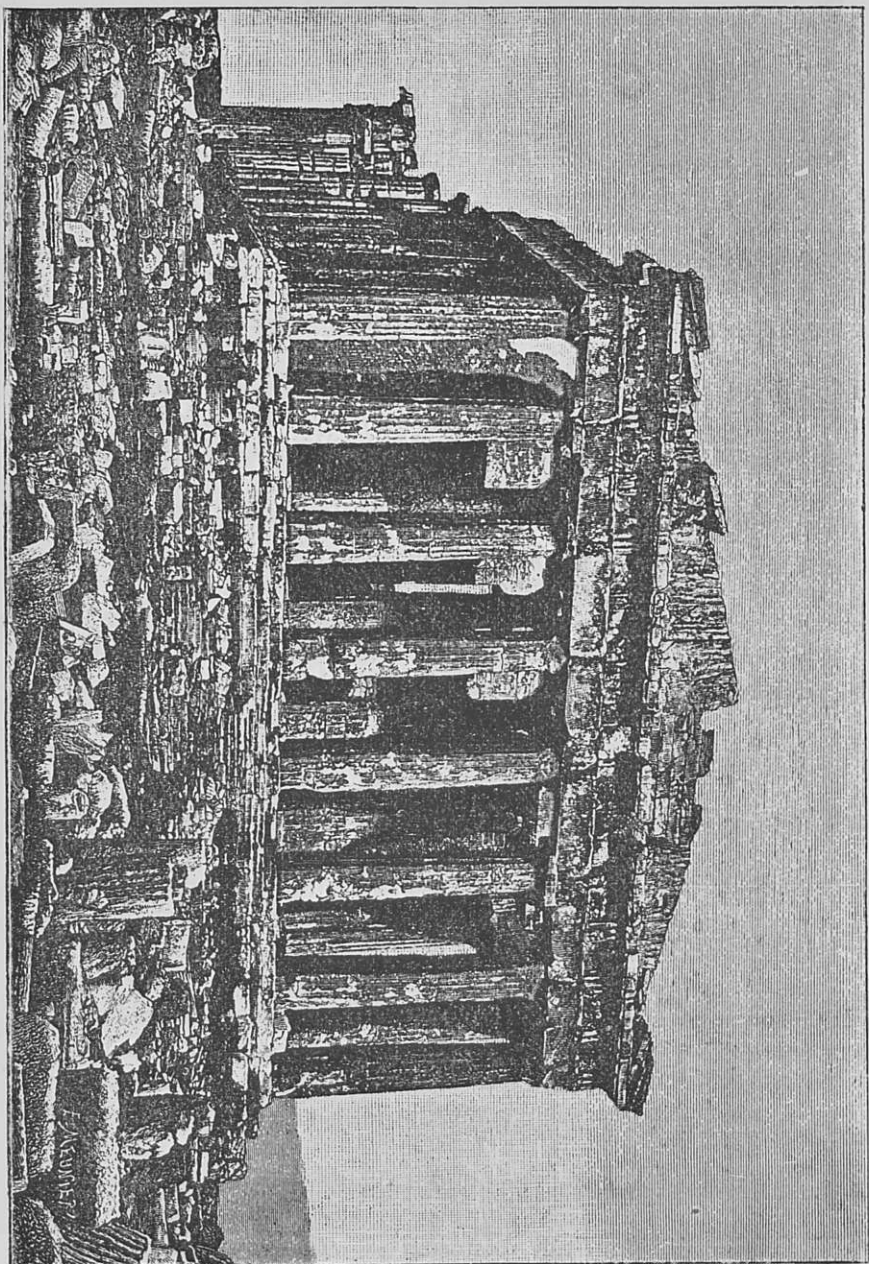

Pallas Athena.

ja siveellinen mailmankatsanto; niinpä hän esittää *Oresteia*-nimisessä näytelmässä, miten rikosta aina seuraa rangaistus ja *Persialaiset*-nimisessä hän taas Xerxeen persoonassa kuvaa pöyhkeilevää ihmisolentoa; mutta samassa kappaleessa ilmenee myöskin innostusta, jonka isänmaan suuruus oli vaikuttanut. *Sofokles*, Perikleen aikalainen, on vielä etevämpi runoilija; hänen kuvaamansa ihmisluonteet ovat suuria ja ihanteellisia. Välttämättömän kohtalon määräykset ihmistä kohtaavat hänen näytelmässään, kun hän intohimojensa huumaamana tekee sellaista, joka sotii siveellistä maailmanjärjestyttä vastaan. Kreikan sankariajasta Sofokles otti aiheensa; kuuluisimpia hänen näytelmistään on *Antigone*. Kolmas runoilija oli *Euripides*, joka ei tosin saata luoda niin ihanteellisia ja suurenmoisia henkilöitä kuin molempain edellisten sankarit ovat, mutta ihmisluonteita hänkin mestarillisesti kuvaa. Samoin kuin muutkin draaman kirjoittajat, otti Euripides aiheensa Kreikan tarustosta; *Medea* ja *Ifigeneia* ovat tunnetuimmat hänen draamoistaan.

Myöskin *komedia* sai alkunsa Dionysoksen juhlista. Siinäkin oli kuoro, ja näyttelijät esiintyivät naamioituina, joiden tarkoitus oli herättää naurua ja ivaa. *Aristofanes* oli suurin pilanäytelmien kirjoittaja. Hän ivasi aikansa tunnetuimpia henkilöitä ja oloja, sillä omasta ajastaan huvinäytelmiin aina saapi sopivimmat aiheet. Ne olivat ikäänkuin yleistä mielipidettä edustamassa, niinkuin sanomalehdet meidän aikana. Usein Aristofanes kuitenkin väärin arvostelee henkilöitä; kun hän ivaa esim. Euripidestä tai Sokratesta, ei hän osaa antaa niille niiden oikeata arvoa. Oikeutetumpi on se iva, jolla hän kohtelee Perikleen jälkeläistä, suurisuista kansanjohtajaa Kleonia, tai Atenalaisten valtiollista kevytmielisyyttä. — Näytäntöjä varten rakennettiin eri teatterihuoneet ja Perikles toimitti, että köyhät kansalaiset pääsivät niihin ilmaiseksi, koska näytelmätaiteella oli kasvattava ja sivistävä vaikutus, ja sitä paitsi näytelmillä oli, niinkuin mainittiin, alkuansa jumalanpalveluksen luonne.

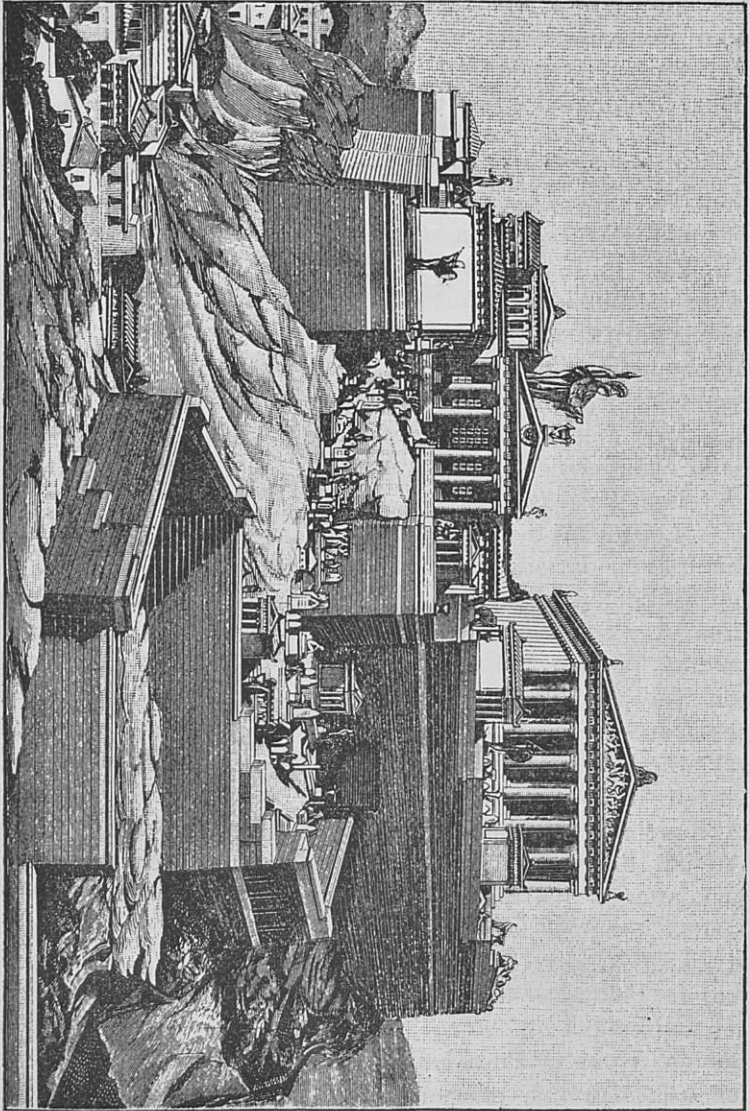
Mutta Atena oli muutenkin kaiken Kreikan nerojen kokouspaikka, sillä sinne keräytyivät kuuluisimmat miehet muista valtioista. Sinne tuli «historian isä» *Herodotos*, josta jo olemme

Parthenon.

usean kerran maininneet. Halikarnassossa hän oli syntynyt, kulkenut paljon Itämailla, ja saapui vihdoin Atenaan oppiakseen tuntemaan sitä valtiota, jolla on tärkein sija hänen historiassaan. Atenalaisten sanotaan antaneen hänelle palkinnoksi historiastaan 10 talenttia (57,300 markkaa). »Lääketieteen isä« *Hippokrates* tuli myöskin Atenaan Kos-saarelta; astroonoomi *Meton* siellä niinkään asui. Filosofii *Anaxagoras* oli atenalainen, samoin suuri ajattelija *Sokrates*. Kuuluisia puhujia, niinkuin *Autijon* ja *Lysias*, esiintyi myöskin Atenassa, ja Kreikan suurin kuvanveistäjä *Feidias* oli Perikleen hyvä ystävä; arkkitehdit *Kallikrates* ja *Mnesikles* olivat nekin Perikleen aikuisia, samoin maalarit *Apollodoros*, *Zeuxis* ja *Parrhasios*. Myöhemmin siellä oli historiankirjoittajat *Tukydidēs* ja *Xenofon* sekä vanhan ajan suurimmat filosofit *Platon* ja *Aristoteles*. Kaikkien näiden miesten nimet ovat kuolemattomina säilyneet halki vuosisatojen. Ilman syytä ei *Tukydidēs* kutsu Atenaa »Kreikan kasvattajaksi«.

Loistavan henkisen elämän kanssa oli kaupungin ulko-
muotokin sopusuhteessa. Peisistratos oli jo alkanut rakennuttaa komeita temppeleitä ja Perikles jatkoi hänen alottamaansa uraa. Äärettömiä summia käytettiin yleisiin rakennuksiin, joka osottaa Atenan rikkautta, vaikka myöskin liittokunnan rahan varoja niihin käytettiin. Niinpä suuri sotasatama Piraioksessa maksoi 1,000 talenttia (5,730,000 markkaa). Kaupunkiin rakennettiin suuri musiikkisali *Odeion* soitannollisia kilpailuja varten. Suurin loisto, komeus ja kauneus näkyi kuitenkin Akropoliilla. Vanhimpina aikoina tällä kukkulalla oli ollut Atenan linna, mutta nyt sinne rakennettiin Atenan suojelijajumalattaren *Pallas* Atenan kunniaksi loistavasta marmorista komea temppeli *Partenon*, joka oli 70 metr. pitkä, 31 metr. leveä, 46 komean 10 metr. pituisen dorilaisen pylvään koristamana. *Feidias* somisteli kuvanveistöksillään temppeleitä; niinpä sen etuseinällä oli *Atena* jumalattaren synty kuvattuna, toisella puolen *Atena* ja *Poseidon* kilpailevat päästäkseen Atenan suojelijaksi; katon ja pilarien välillä oli kuvia Trojan sodasta ja panatenaiaien juhlista. Itse temppeleissä oli komea 12 metr. korkea jumalattaren patsas kullasta ja norsunluusta, johon yksin

Acropolis.

kultaa oli käytetty 1,000 kilogr. Komeat Mnesikleen rakennuttamat pylväskäytävät *propylaiat* johtivat temppeeliin nekin marmorista. Kaikkineen sanotaan Partenonin ja propylaiain makसानeen 2012 talentia (noin 11 1/2 milj. markkaa). Akropoliin etelärinteellä oli suuri Dionysoksen teatteri, johon mahtui 30,000 katsojaa.

Tämäntapainen oli Atena ja sen kansa Kreikan kukoistus-aikana. Komeita ja loistavia yleisiä rakennuksia tavataan eri taholla kaupungissa; taidetta saapi joka paikassa nähdä; varallisuus on hyvä, eikä varsin suuri erotus rikkaiden ja köyhien omaisuuden, maalla asuvan ja kaupunkilaisen välillä. Kaikki Atenalaiset ovat samanarvoisia kansalaisia, jokainen saattaa päästä neuvoskuntaan, saapi kansakokoukseen tulla valtion asioista päättämään; hän on tuomari, soturi ja merimies. Teatterissa hänellä on aina tilaisuus olla saapuvilla, samoin juh-lissa, joita jumalien kunniaksi pidetään. Ei milloinkaan aikai-semmin tai myöhemmin ole valtion kansalaisen elämä ollut niin täyteläistä kuin Atenassa 5:nnellä vuosisadalla. Koko tuon vilkkaan elämän keskustana on suurin atenalainen Perikles: hän on tiedemiesten ja taiteilijain ystävä; hän se kau-nopuheliasuudellaan kokouksissa päätöksiin vaikuttaa; hän johtaa vaikka tasa-arvoisena kansalaisena koko valtiota. Perikles ei ollut kuitenkaan niitä johtajia, jotka mielistelemällä kansaa ja kiihottamalla sen intohimoisia pyyteitä pyrkivät sen suosioon. Hän oli rehellinen, ja selvä käsitys valtion tarpeista hänellä oli, tietäen mihin hallitusta oli suunnattava; usein hän vastustikin kansaa, mutta silloinkin hän sai voiton, sillä kaikki olivat vakuutettuina, että hän yhteistä parasta tarkoitti. Perikles oli kansanjohtaja tämän sanan paraimmassa merkityk-sessä. Atenalaiset nimittivätkin häntä *Olympolaiseksi*. Kreik-kalaisuus oli täyteen loistoon kehittynyt.

XIV.

Kreikan riutuminen. Peloponnesoksen sota. Kreikan vapauden loppu.

Pikkuvaltaisuus. — Spartan ja Atenan huono suhde toisiinsa. — Atenan heikkous — Sodan syyt. — Sodan luonne. — Sotavoimat. — Sodan ensi jakso. — Alkibiadeen suunnitelma. — Sisilian retki. — Alkibiades pakenee. — Spartan voitot. — Onni kääntyy. — Atenan häviö. — Spartan johtovalta. — Kyroksen kapina. — Agesilaoksen retki Persiata vastaan. — Teban mahtavuus, Epaminondaan ja Pelopidaan aika. — Kreikan kansan rappautuminen. — Filippos, Makedonian kuningas. — Kreikan vapauden loppu.

Korkean sivistyksen oli Atena luonut ja kohonnut Kreikan henkisen elämän keskustaksi. Perikleen tarkoitus oli saada se myöskin koko kreikkalaismaailman valtiolliseksi pääkaupungiksi. Mutta se ei onnistunut. Kreikkalaiset eivät tahtoneet alistua suureen koko kansaan ulottuvaan valtiolliseen yhteyteen, sillä pikkuvaltaisuus oli heille rakkaampi. Uhraavaisuus, työskentely valtion eduksi ja isänmaanrakkaus oli verraton, mutta tuo kaikki rajoittui vaan omaan kaupunkivaltioon; sen etua ja suuruutta kansalaisen oli valvominen, ja valtion jäsenenä Kreikkalaisella olikin oikea ihmisarvonsa; siinä hänen oma vapautensa ja suuruutensa. Hän oli etupäässä Atenalainen, Spartalainen tai Tebalainen, ja toisessa sijassa Kreikkalainen. Tuskin suuren vaaran hetkenä oli jonkinlainen yhteys aikaan saatu, ja kun vaara oli torjuttu, hajoaa se kokonaan.

Kateus, eripuraisuus ja viha ilmestyy, josta sotia syntyy, ja tuohon keskinäiseen kilvoitteluun Kreikan valtiollinen itsenäisyys häviää.

Persian sotien jälkeen oli Sparta elänyt melkein syrjässä vanhoja laitoksiaan säilyttäen, mutta kateellisesti se piti silmällä Atenan kehittymistä ja paisuvaa valtaa. Pitkien muurien rakentamista Piraioksen ja Atenan kaupungin välillä se oli koettanut estää, karsain silmin se katseli, miten kansanvaltaisuus levisi Atenan kautta yhä laajemmalle, sillä siitä se pelkäsi vaaraa omalle aristokratiselle valtiolaitokselleen. Atenan suuri valta taas oli petollinen ja ontto, sillä siltä puuttui vankkaa ja lujaa pohjaa, nimittäin yhteisharrastusta; useimmat liittolaiset olivat tyytymättömiä, koska emäkaupunki ei kohdellut heitä tasa-arvoisina liiton jäseninä, vaan esiintyi käskijänä, ja sen vuoksi monet salassa kääntyivät Spartan puoleen. Laajalla kansanvallalla, jollainen Atenassa oli, on myöskin heikot puolensa, jotka ennen pitkää näyttäytyvät. Se vaatii ollakseen tarkoitustaan vastaava kansalta suurta siveellistä voimaa, valistunutta mieltä ja itsekkäisyydestä vapaata toimintaa, mutta sellaista ihanteellista kansan enemmistöä ei todellisuudessa milloinkaan saata olla. Hyvä ja voimakas kansanjohtaja, jollainen Perikles oli, sitä voipi ohjata hyvään päin, mutta kun varma johto puuttuu, horjuu se kuin myrskyn ajelema laiva. *Kleonin* ja *Alkibiadeen* johdossa demokratian rappeutuminen Atenassa huomataan; edellinen on suurisuinen, meluava ja puolisivistynyt mies, ammatiltaan nahkuri, joka kansan intohimoja kiihottamalla pyrkii sen suosioon, päästäkseen valtion politiikkaa kansankokouksissa johtamaan; jälkimmäinen taas nerokas, mutta kevytmielinen ja itsekäs ylimys, jolla ei ollut samaa suurta ja puhdasta valtiollista ihannetta, mikä Perikleen mielessä aina kangasteli.

Perussyö siihen 28-vuotiseen sotaan, joka v. 431 Kreikassa alkoi, oli Atenan yhä kasvava valta yhtäältä ja Spartan sen johdosta syntynyt kateus toisaalta; mutta useita vähäpätöisiä riitakysymyksiä oli ulkonaisina syinä. Korintin mahtava kauppakaupunki oli joutunut riitaan siirtolaiskaupunkinsa Korinthan kanssa, joka oli samannimisellä saarella Ionianmeressä.

Atena ryhtyi laivastollaan Korkyraa auttamaan, sillä se tahtoi käyttää tilaisuutta päästäkseen Ionianmerellä valtiaaksi, niinkuin se jo oli Aigeianmerellä; Sparta taas auttoi Korintia. Riidan aiheita kehittyi yhä uusia, ikäänkuin itsestään; Megaran naapurikaupungilta, joka oli Atenan kanssa kauppayhteydessä, mutta valtiollisesti kuului Spartan liittoon, kielsivät Atenalaiset kaupankäynnin kanssaan; Sparta taas vaati Atenaa vapauttamaan liittolaiset vallastaan, karkottamaan Alkmeonidein suvun, johon Perikles kuului, kaupungistaan j. n. e. Mutta kun Atena Perikleen vaikutuksesta ei myönnä ainoankaan vaatimukseen, oli sota aljettava. Eikä tämä *Peloponnesoksen sota* ollut yksinomaan kilvoittelua Atenan ja Spartan välillä, vaan se oli taistelua demokratisen ja aristokratisen valtiolaitoksen välillä, ionilaisen ja dorilaisen heimon välillä. Atenan päävoima oli merellä, ja saari- ja rantavaltiot olivat siihen liittyneet useat pakosta; varoja sillä oli liitonrahastossa 6000 talenttia (noin 33 milj. Suomen mk.), ja vuosittain siihen kerääntyi 600, myöhemmin 1000 talenttia; mutta maasotajoukko oli verraten heikko, sillä siihen kuului 29,000 hopliittia, joista 16,000 pidettiin puolustuksen varalla, joten siis ainoastaan 13,000 liikenä kenttäpalvelukseen. Spartalla taas, johon oli liittynyt Peloponnesoksen valtiot ja muutamat Keski-Kreikassakin, niinkuin Teba, oli käytettävään suuri maajoukko, johon kuului 60,000 hopliittia.

Erilaiset olivat sotavoimat, mutta ne ovat kuitenkin kummallakin riitapuolella jotenkin yhtä mahtavat, ettei kumpikaan saata yhdellä iskulla vastustajaansa masentaa. Sota saapi sen vuoksi alusta alkaen hävityssodan luonteen; Spartalaiset hyökkäävät joka vuosi Attikan maakuntaan, hävittävät viljan pellolta, hakkaavat öljypuut maahan, mutta palaavat taas muutamien viikkojen kuluttua takaisin. Attikan väestö vetäytyy sen johdosta Atenan muurien suojaan, mutta siellä rupeaa rutto raivoamaan, joka v. 429 surmaa Perikleenkin. Hänen mukanaan katoaa oikea johto Atenassa. Liittolaiset rupeavat lupumaan; Plataia Boiotiassa joutuu Teban valtaan; Mitylenen kaupunki Lesbos-saarella antautuu viholliselle, mutta Atenan lähettämä laivasto pakottaa sen uudelleen kuulijaisuuteen, ja

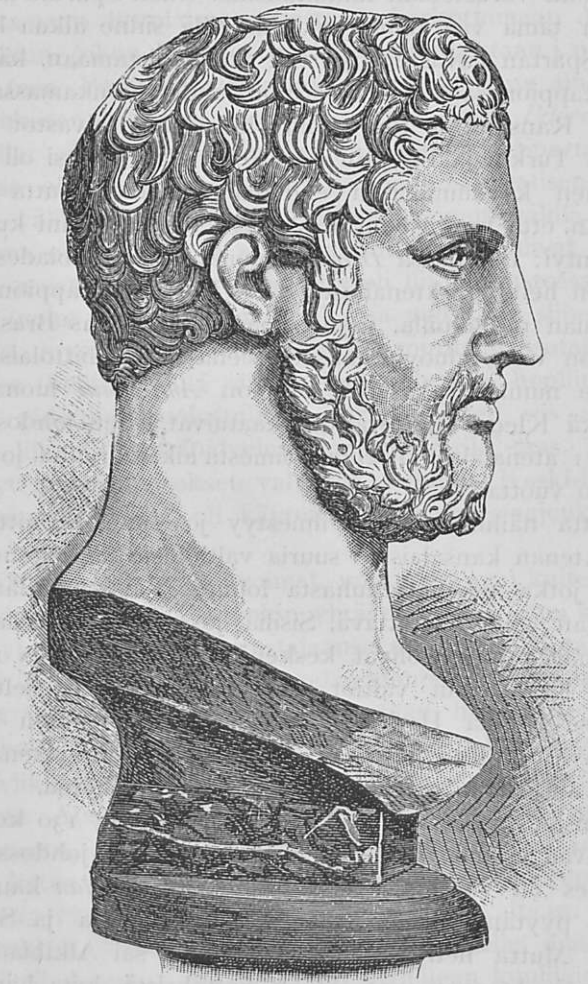
Kleonin esityksestä tehdään päätös, että saaren koko miehinen väestö surmattaisiin. Tämä julma päätös kuitenkin pian peruutettiin; ainoastaan tuhatkunta oli sitä ennen saanut surmansa.

Näistä häiriöistä huolimatta Atenalaiset lähettivät laivaston Peloponnesoksen rannikoille, missä se *Demosteneen* johdossa ottaa valtaansa Messenian rannalla olevan pienen *Pylos*-saaren, joka varustetaan linnoituksilla. Ollen Spartan läheisyydessä on tämä vaarallinen paikka, sillä sinne alkaa heloteja paeta. Spartan laivasto, joka tuli sitä ahdistamaan, kärsi täydellisen tappion samassa Navarinon lahden poukamassa, jossa Venäjän, Ranskan ja Englannin yhdistyneet laivastot v. 1827 tuhosivat Turkin ja Egyptin laivaston. Sen vuoksi oli Sparta taipuvainen kovemminkin ehdoilla rauhaan, mutta Kleon sai aikaan, että keskustelut keskeytyivät. Pian onni kuitenkin taas kääntyi; Boiotiassa *Delionin* luona, jossa Alkibiades pelasti Sokrateen hengen, Atenalaiset kärsivät suuren tappion v. 424; Makedonian rannikoilla, jonne Spartan kuningas Brasidas oli sotajoukon vienyt luovuttaakseen siellä olevat liittolaiset Atenasta, he niinkään kärsivät tappion *Amfipoliin* luona (421), jossa sekä Kleon että Brasidas kaatuivat. Sen johdosta saatiin v. 421 atenalaisen *Nikiaan* toimesta aikaan rauha, jonka piti kestää 50 vuotta.

Mutta näihin aikoihin ilmestyy jo ennen mainittu Alkibiades Atenan kansalaisille suuria valtiollisia suunnitelmia esittämään, jotka tekevät rauhasta lopun. Välimeren länsi-osiin oli Atenan valta levitettävä, Sisilia, jossa oli dorilaisia siirtokuntia, mutta jotka olivat keskenään eripuraisia ja riitaisia, niinkuin Kreikankin valtiot, oli valloitettava ja sieltä vielä mahdollisesti aina Herkuleen patsaisiin asti meren herruus omistettava. Entistä loistavampaa suuruutta hän Atenan kansalle kuvaili, mutta oma suuruus oli hänellä lähinnä.

Kansan päätöksen mukaan lähtee v. 415 130 kolmisou-
tuista laivaa ja 5000 hopliittia kolmen päällikön johdossa, joista Alkibiades oli yksi, Sisiliaan auttamaan *Egestan* kaupunkia, joka oli pyytännyt apua naapuriaan Syrakusaa ja Selinusta vastaan. Mutta heti Sisiliaan päästyään sai Alkibiades käs-
kyn palata Atenaan vastaamaan syytöksistä, joita häntä vas-

taan oli tehty. Muutamaa päivää ennen laivaston lähtöä oli näet Atenassa eräänä aamuna tavattu Hermes-jumalan patsaat, jotka olivat kaduilla pystytetyt yleisiä rakennuksia kaunistamaan, kaadettuna, ja tätä yleiseen arveltiin Alkibiadeen työksi, koska hänen tiedettiin uskontoa halveksivan ja pilkkaavan sekä hurjastelleen Atenan nuorukaisten kanssa. Ja kun hän oli poissa,

Alkibiades.

saivat hänen vihamiehensä hänet syytteenalaiseksi. Alkibiades ei kuitenkaan saavu Atenaan, vaan pakenee Spartaan.

Nyt alkaa Atenalle kova aika. Spartan lähettämät apujoukot estävät Nikiaan johtamia joukkoja saamasta Syrakusaa haltuunsa; hänen avukseen lähetetty Demostenes joutuu tappiolle, ja kun Syrakusan piirityksestä luovuttiin, hävitettiin Atenan koko sotajoukko ja vangitut sotamiehet, jotka myytiin orjiksi, pakotettiin työhön kivilouhoksissa, joissa saivat surmansa. Näiden saavuttamiensa voittojen johdosta, alkavat Spartalaiset Kreikassakin sodan uudestaan, ottaen Attikassa haltuunsa *Dekelieian* lujan vuorilinnoituksen, josta he alituisesti hyökkäivät maakuntaan ja häiritsivät sen rauhaa, ja lisäksi vielä sinne saapui paljon paenneita orjia. Tärkeä Kios-saari luopui Atenasta, ja saadakseen rahoja, joita Spartalta aina puuttui, teki se vanhan verivihollisen Persian kanssa sopimuksen *Tissaferneen*, Sardeessa olevan satrapin kautta. Nyt saattoi Sparta hankkia laivaston ja hätyyttää vihollistaan merelläkin. Ja itse Atenassa tapahtui samaan aikaan vallankumous, siellä kun aristokratinen puolue, käyttäen tilaisuutta, jolloin suuri osa kansalaisista oli laivastossa, ja Spartalaisten rohkaisemana teki lopun kansankokouksen vallasta ja jätti omista puoluelaisistaan valitulle neljänsadan neuvostolle rajattoman vallan.

Atenan perikato näytti jo tulleen, mutta silloin se Alkibiadeen toimesta vielä viivästy. Hän oli näet riitaantunut Spartassa, jonka vuoksi hän pakeni Tissaferneen luo, ja Persialaisten avulla hän nyt koettaa syntymäkaupunkinsa etua ajaa, esittäen, että Persian hyöty vaatisi tasapainon ylläpitämistä molempien kilpailijoiden välillä Kreikassa. Vanhan hallitusmuoden hävittämisestä suuttuneet sotamiehet kutsuvat hänet laivastoon, antaen hänelle ylipäällikyydenkin, jolloin Atenan joukot saavat suuren voiton *Kyzikoksen* luona (410) ja sen kautta Mustanmeren ja Aigeianmeren herruuden. Atenassa, jonne laivasto v. 408 saapuu, Alkibiades otetaan suurimmalla loistolla vastaan; hänen maalle astuttuaan kansa kulki hänen edellään ilon huudahduksia purkaen, hänen jälkiänsä seurattiin ja vanhukset osottivat häntä nuorelle kansalle, joka ei häntä tuntenut; kultaisen kruunun päättivät he hänelle antaa

sekä määräsivät hänet koko maa- ja meri- sotajoukon ylipäälliköksi, hänen takavarikkoon otettu omaisuutensa jätettiin takaisin ja kuuluttajat julistivat perättömiksi kansan häntä vastaan ennen tekemät syytökset. Entinen demokratinen hallitus pantiin uudelleen voimaan.

Mutta pian taas asiat kääntyivät toiselle tolalle. Atenan laivasto kärsi tappion Alkibiadeen poissa ollessa (407), mutta siitä aljettiin häntä taas epäillä, jonka vuoksi hän pakeni uudelleen, jolloin hän asettui Trakiassa omistamilleen tiluksille.

Samaan aikaan tuli Spartan laivaston johtajaksi *Lysander*, kunnianhimoinen, älykäs, voimakas ja väkivaltainen mies, joka sai Vähän-Aasian uuden satraapin Kyros nuoremman uudelleen liittoon Spartan kanssa. Uusi laivasto rakennettiin Persiasta saaduilla rahoilla, jonka tosin *Kononin* johtama Atenan laivasto vielä v. 406 voitti; mutta tämän jälkeen kahden vuoden kuluessa Atenan koko mahti murtuu. Sen laivaston hävittää *Lysander* v. 405 *Aigos-Potomos*-virran suussa Hellespontoksen rannalla niin täydellisesti, että *Konon* pääsi pakenemaan ainoastaan 9:llä laivalla. Tämän jälkeen hän pakottaa liittolaiskaupungit antautumaan, joista Atenan varustusväki karkotetaan sekä demokratinen hallitus hävitetään ja aristokratinen asetetaan sijaan. Vihdoin v. 404 saapuu *Lysander* itse Atenan luo, jota sekä maan että meren puolelta piiritetään. Ylimyspuolueen johtajat vehkeilevät, nälkä alkaa ahdistaa, jonka vuoksi kaupungin on antautuminen piirittäjien armoihin. Huilujen soidessa revittiin pitkät muurit sekä *Piraioksen* varustukset; laivastonsa täytyi Atenan jättää sekä alistua Spartan johtoon, sillä *Akropoliille* sijoitettiin spartalainen linnäväki. Vihdoin sen kansanvaltainen hallitusmuoto kumottiin ja 30 miestä ylimyspuolueesta asetettiin valtion asioita hoitamaan; ne olivat n. k. 30 *tyrannia*. Korinti ja Teba vaativat koko kaupungin hävittämistä, mutta siihen ei Sparta suostunut.

Peloponnesoksen sodan kautta Sparta sai taas johtoosan Kreikassa, ja samoin kuin Atena tahtoi sekin kohottaa koko Kreikan valtiaaksi. Mutta sen herruus oli mielivaltaista tyranniaa ja raakaa sotilasvaltaa, jonka vuoksi se pian

herätti tyytymättömyyttä ja vihaa. Spartan johdossa tosin Kreikkalaiset osottavat voimaansa Kreikan ulkopuolella, sillä he tunkeutuvat itään Persian valtakuntaa hätyyttämään. V. 404 jo äskenmainittu Vähän-Aasian satraappi Kyros nuorempi, Persian kuningas Artaxerxes II:sen veli tekee kapinan suurkunin-gasta vastaan, tahtoen riistää häneltä kuninkuuden, ja tässä yrityksessä on hänellä suureksi osaksi kreikkalaisia joukkoja. Hän joutuu kuitenkin tappiolle ja kaatuu itse *Kunaxan* tappe-lussa. Vaikea ja uhkarohkea paluumatka täytyy Kreikkalais-ten tehdä atenalaisen *Xenofonin* johdossa, joka siitä *Anabasis-*nimisessä historiassaan elävästi on kertonut.

Vähän myöhemmin v. 396 lähtee Spartan kuningas, suuri soturi *Agesilaos* auttamaan Vähän-Aasian Kreikkalaisia Per-sian vallasta vapaaksi; hän tunkeutuu jo Persian valtakunnan sydänmaita kohden, kun hän saapi käskyn palata Kreikkaan. Persian kuningas oli näet yllyttänyt rahalla useita Kreikan valtioita sotaan Spartaa vastaan ja näitä vastaan taistelemaan täytyi Agesilaoksen lähteä. Hän saapi *Koroneian* luona v. 394 voiton, mutta vähää aikaisemmin oli atenalainen *Konon* hävit-tänyt perinpohjin Spartan laivaston. Sotaa käydään vielä muutamia vuosia, etupäässä Korintin seuduilla, jonka vuoksi sitä kutsutaan *Korintin sodaksi*, kunnes Persian kuninkaan vä-lityksellä saadaan v. 387 rauha toimeen. Mutta Spartan, joka oli lähettänyt erään *Antalkidaan* suurkuninkaan hoviin rauhaa pyytämään, täytyi siinä jättää Vähän-Aasian Kreikkalaiset Per-sian valtaan. Keskinäinen kateus siis vaikutti, että itse Persian kuningas pääsi määräämään Kreikkalaisten asioihin. Sparta siinä varsinkin oli alentanut itsensä.

Spartan herruus ei kuitenkaan kauaa tämän jälkeen kes-tänyt. Nyt esiintyy eräs kolmas valtio, *Teba*, jolla tähän asti ei ollut suurta merkitystä Kreikan valtiollisissa asioissa ollut. Kahden suuren miehen ansio olikin, että se saavutti johtajan aseman, nimittäin *Epaninondaan* ja *Pelopidaan*. He osasivat herättää Tebalaisissa innostusta ja rohkeutta; edellinen, joka oli hienosti sivistynyt, rehellinen ja älykäs mies, paransi sotajär-jestyksen, muodostamalla, n. s. vinolinjan, s. o. kolmionmuo-toisen rintaman, jonka kautta päähyökkäys tappelussa tapah-

tui toisella sivustalla. Ritarillinen ja avomielinen Pelopidas taas muodosti innokkaista nuorukaisista n. s. «pyhän joukon», jota hän itse johti. Spartan joukot karkotettiin Teban linnasta, jonka ne olivat anastaneet, minkä jälkeen Tebalaiset usealla sotaretkellä saivat voiton Spartalaisista, muun muassa *Leuktran* luona 371, tunkeutuivat Peloponnesoksen keskiosiin asti ja uhkasivat itse Spartaa. Mutta v. 362 Epaminondas sai *Mantineian* taistelussa kuolinhaavan; jo sitä ennen oli Pelopidas kaatunut taistellessaan Tessaliassa. Ja nyt ei Teba enää saattanut asemaansa ylläpitää, koska sillä ei ollut lujempaa pohjaa mahtavuudelleen. Atenalla oli ollut hieno sivistys, kehittynyt kansanvaltaisuus, johon se suuruutensa perusti, Spartalla ankara kasvatus ja luja sotakuri; mutta Teban mahtavuus perustui vaan satunnaisuuteen, näihin kahteen mieheen, jonka vuoksi se niiden mukana hävisikin. «Epaminondaan ruumiin mukana laskettiin Teban suuruus hautaan».

Nyt olivat Kreikan valtiot toinen toisiansa siihen määrään heikontaneet, ettei mikään niistä saattanut johtavaa asemaa ylläpitää; Atena, Sparta ja Teba olivat kukin koettanut yhdistää Kreikkaa, mutta se ei ollut onnistunut. Kreikan ulkopuolelta täytyi yhdistäjän tulla.

Paitsi valtioiden heikkoutta ei Kreikan kansa myöskään enää ollut siveellisessä suhteessa samallaista kuin sen esi-isät, jotka taistelivat Termopylain luona ja Salamiissa. Peloponnesoksen sota oli jo hävittänyt vanhat kansalaishyveet ja kiiyvät puoluetistelut tekivät lopun valtiollisesta hengestä, joka kaikki saman valtion kansalaiset oli yhteen liittänyt. Isänmaan-rakkaus, uhraavaisuus yleishyvän puolesta, vieläpä alistuminen valtion lakien ja määräysten alle oli käynyt yhä löyhemmäksi, jota vastoin oma yksityinen etu, elämän mukavuudet ja nautinnot olivat voittaneet alaa. Sotapalvelukseen eivät kansalaiset enää tahtoneet ruveta, vaan jättivät isänmaan puolustuksen palkatuille sotureille. Näiden johtajat taas rupesivat kenen palvelukseen tahansa, joka vaan suurimman maksan suoritti, vieläpä Kreikan ulkopuolellakin, Persian ja Egyptin kuninkaiden, ja olivat valmiit taistelemaan vaikka omia kansalaisiaan vastaan; Xenofon, vaikka ylevämielinen ja

isänmaallinen mies, antautui persialaisen satraapin palvelukseen, Alkibiades ei ole oikea atenalainen kansalainen ryhtyessään omaa valtiotaan vastaan vehkeilemään; *Ifikrates* ja *Kabrias* ovat tunnettuja palkkasoturien päälliköitä Korintin sodan ajoilta, jotka antautuivat Persialaisten, Trakian ja Egyptin kuninkaiden käytettäväksi. Valtion kansalaiset ovat itse nyt muuttuneet kauppiaksi, tehtailjoiksi tai muiksi ammattilaisiksi, jotka valvovat vaan omia etuja; Kreikkalainen ei enää ansaitse kansalaisnimeä sen oikeassa merkityksessä, jonka vuoksi hän voipikin taipua vieraan valloittajan vallan alle. Kreikan pohjoispuolella asuva Makedonian kansa tekikin sen vapaudesta lopun.

Makedonia ei ollut Kreikalle kokonaan vieras. Sen kansa, jossa oli kreikkalaisia ja barbaarisia aineksia, oli kyllä raakaa ja sotaista, se asui maaseuduilla, sillä kaupunkeja tuskin ollenkaan oli; mutta sen kuninkaat lukivat itsensä Helleneiksi, johtaen sukunsa suuresta Herakles-sankarista. *Filippos*-kuningas, joka tuli v. 366 hallitukseen, on Makedonian valtakunnan varsinainen järjestäjä. Nuorukaisena hän oli ollut panttivankina Tebassa Epaminondaan luona, jossa hän oppi kreikkalaisen sotataidon, mutta hän tuli tuntemaan myöskin Kreikkalaisten hajanaiset valtiolliset olot sekä siveellisen mädännnyksen, mikä siellä vallitsi. Itse hän oli älykäs, mutta samalla viekas ja sukkela mies, joka salaisilla teillä osasi hankkia etuja itselleen, ja sen vuoksi varsin sopiva hajanaisen Kreikan asioihin puuttumaan. Valtaistuimelle päästyään hän valtasi Makedonian ja Trakian rannoilla olevat Kreikan siirtokunnat, hän hankki puoluelaisia Kreikan valtioissa, sillä rahalla oli niitä kyllä saatavissa. Atenassa oli puhuja *Aiskines* hänen lahjomansa. *Filippoksen* teeskentely ja sukkeluus sai Kreikkalaiset petetyksi, ja ennenkun he huomasivatkaan, vastustus oli jo myöhäistä. Turhaan suuri puhuja *Demotenes* Atenassa oli varoittanut kansalaisiaan *Filippoksen* vehkeistä sekä kehottanut ajoissa ryhtymään niitä vastustamaan. Sotaan ei enää ollut halua eikä intoa.

Riitojen ratkaisiaksi ensin kutsuttuna oli *Filippos* ollut Kreikassa, ja vihdoin v. 338 toi hän sotajoukkonsa sinne ku-

kistaakseen koko maan. *Kaironeian* luona hävisi Kreikan vaupaus; Makedonia sai yliherruuden. Tosin Filippos oli siksi älykäs, ettei hän näyttänyt tahtovansa pakottaa Kreikkalaisia väkivallalla, hän kohteli heitä varovasti, tahtoen vaan liittää Makedonian heidän valtioidensa joukkoon, mutta johtavaan asemaan. Sama suuri tuuma oli kaikilla oleva yhteinen, nimittäin sota Persiata vastaan. Vasta nyt kun lujempi yhdyside saatiin, oli tuollainen yritys mahdollinen, joka Agesilaokselle ei ollut onnistunut. Kaikista Kreikan valtioista, paitsi Spartasta, joka ei tahtonut toisen johtoon alistua, tuli edustajia Korintissa pidettyyn kokoukseen, jossa Makedonian kuninkaan johdossa päätettiin ryhtyä yhteiseen kostoretkeen Persiata vastaan. Filippos kuitenkin murhattiin v. 336 ja hänen poikansa Aleksander sai tämän suuren tehtävän perinnökseen.

XV.

- Kreikkalainen filosofia.

Usko jumaliin häviää — Sofistein oppi. — Sokrates. — Kyninallinen suunta. — Aristippos. — Stoalainen ja epikurolainen oppisuunta. — Platon ja Aristoteles.

Kreikan kukoistus oli lyhytikäinen, kuin kaunis kukka, joka kuorestaan puhjettuaan ei kauaa jaksaa suloaan säilyttää vaan lakastuu. Samaan aikaan kuin valtiolliset ja yhteiskunnalliset olot rappeutuvat alkuperäisestä tuoreudestaan, niin henkisessä elämässäkin tapahtuu muutos. Ydin Kreikkalaisten elämässä oli uskonto, sillä jumalien voimaan, apuun ja johtoon kansa luotti; siitä runous ja taide yhäti sai uusia aineksia. Mutta tuo lapsellinen usko ja luottamus jumaliin rupeaa hälvenemään, kun ihmishenki alkoi järjellään sitä tutkia; se ei kestänyt sen arvostelua. Parempaa ja puhtaampaa uskontoa ei ollut sijaan tarjottavaa, jonka vuoksi ihmissielu jäi tyhjäksi tai saattoi ajattelevan kaikkea epäilemään. Ja se taas hävitti siveellisen voiman, mikä uskonnosta ennen oli johtunut.

Vanhimmat filosofit koettivat järjen avulla päästä kaiken olemassaolon salaisuuden perille, kääntyen etupäässä luontoon (ks. luk. X); mutta koska he siinä tulivat ristiriitaisiin johtopäätöksiin, siten että yksi selitti kaiken alkuaineena olevan veden, toinen taas väitti että tuo alkuaine oli tuli, kolmas sanoi ilmasta kaiken saaneen alkunsa, niin aljettiin kaikkea var-

maa totuutta epäillä. Viimmemainitun katsantotavan edustajina ilmestyivät n. k. *Sofistit* (viisauden opettajat), joita jo Perikleen aikana Atenassa tavattiin. Luonnossa on kaikki vaihtelun alaista, sanoivat he, samoin ovat myöskin ihmisen havainnot erilaisia; yksi katsoo asiat yhdellä, toinen toisella tavalla. Jokaisella on oma totuutensa, mutta muuta ei olekaan. »Ihminen on kaiken mitta», sanoo yksi heistä. Ja kun ei ole totuutta, ei ole myöskään varmaa oikeutta, vaan jokainen saapi käyttää kaikkia olosuhteita omaksi hyväkseen. Korkein hyve oli muka se, että ihminen osasi käyttää muita ihmisiä omiin tarkoituksiinsa. He opettivat siis itsekäisyyttä eikä siveellisellä toiminnalla mitään merkitystä ollut. Sofistit olivat suuria puhujia ja puheissaan he koettivat puolustaa tai vastustaa mitä asiata hyvänsä kaikellisilla käsitteiden ja sanojen käänteillä. Sellaista viisastelevaa ja harhaan johtavaa todistamistapaa sanotaan vieläkin heidän nimensä mukaan *sofistisuudeksi*. Näitä oli *Protagoros*, *Gorgias* sekä *Kritias*, jotka kaikki olivat puhujia tai valtiomiehiä. Opetuksellaan sofistit vaikuttivat suuresti etenkin Atenan nuorisoon, sillä opettajina heitä paljon käytettiin.

Tähän tyhjiin oppiin ei kuitenkaan kreikkalainen henki pysähtynyt. Suurin filosofinen nero *Sokrates* nousi sitä vastaan. Aluksi hän harrasti isänsä tointa, nimittäin kuvanveistotaitoa, mutta 40:n iässä antautui hän opettamaan kansalaisilleen viisautta ja hyveitä, johon toimeen hän katsoi jumalien itsensä määränneen. Sokrates sanoi kyllä niinkuin sofistitkin, että ulkomaailma oli täynnä vaihtelua ja ristiriitaisuutta, jottei siihen varmuutta saata perustaa: mutta hän ei siihen jäänyt, vaan kääntyi ihmisen omaan sisäiseen elämään ja ajatukseen; se ei ollut vaihtelujen alainen, vaan saattoi ulkonaisista ilmiöistä muodostaa selviä käsitteitä, jotka olivat varman tiedon pohjana. Kyselemällä ja johtamalla hän tahtoi ihmisiä oikeisiin käsitteisiin saattaa. Avojaloin, viittaaan puettuna hän kulki Atenan kaduilla, poiketen joka paikkaan, puhellen kenen kanssa tahansa, ylhäisen ja alhaisen, kysellen heiltä ja johtaen heidän hämärät mielteensä selviin käsitteisiin; se oli hänen opetustapsansa. Tiedon korkein määrä oli itsensä tunteminen. Ihmi-

Socrates.

sellä oli jotakin jumalallista luonnossaan, sillä sitä osotti oman tunnon ääni, joka johti hänen toimiansa. Aina lapsuudestaan asti hän oli havainnut itsessään äänen, joka pidätti häntä väärin tekemästä. Tämän *haltijan (daimonionin)* ohjeita vaarintottamalla ihminen johtui siveelliseen toimintaan ja hyveeseen, johon kuului rehellisyys, kansalaisvelvollisuuksien täyttäminen, lainkuuliaisuus, kohtuullisuus nautinnoissa j. n. e., kaikki seikkoja jotka soveltuvat meidänkin siveelliseen katsantotapaan.

Sokrateen viisautta kuulemaan kerääntyi paljon kansalaisia ja useat Atenan etevimmistä miehistä olivat alituisesti hänen seurassaan; niinpä *Alkibiades* ja *Kritias*, jotka ovat tunnetut valtiollisessa elämässä, sekä kuuluisa sotapäällikkö ja historiankirjoittaja *Xenofon*; *Euklides* Megarasta kulki usein hänen luokseen tuon 4 penikulmaa pitkän matkan, vieläpä Peloponnesoksen sodan aljettuakin, jolloin kuoleman uhalla oli kielletty Megaran asukkaita Atenaan tulemasta. Kuuluisin on *Platon*, jonka kirjoituksen kautta Sokrateen oppi on säilynyt jälki-maailmalle, sillä Sokrates itse ei mitään kirjoittanut. Mutta hänellä oli myöskin paljon vihamiehiä. Aristofanes häntä ivasi, vaikka tietämättömyydestä, sillä hän itse oli rehellinen ja hyvää tarkoittava kansalainen. Sokratesta ruvettiin syyttämään nuorison turmelemisesta ja uusien jumalien tuomisesta, jonka vuoksi hän 70-vuotiaana tuotiin heliaian eteen (v. 399). Sokrateen uskonnollinen katsantokanta olikin tositeossa ristiriidassa Kreikkalaisten monijumalisuuden kanssa, koska hän pani arvon sille jumalan äänelle, joka ihmisen sisässä ilmoittaisi. Mutta hän ei kuitenkaan halveksinut vanhoja valtion jumalia, vaan palveli niitä isänmaansa suojelijoina ja koska niiden kauniit taiteenjalostamat muodot ikäänkuin tekivät ihmiselle jumaluuden suuruuden havainnolliseksi. Tuomarien edessä Sokrates rohkeasti ja avomielisesti tekee selvän toimestaan, mutta ei millään tavalla koeta vaikuttaa heissä lievempää tuomiota, sillä se olisi rikos lakia vastaan. Pienellä enemmistöllä hän tuomittiin syylliseksi, ja kun häneltä tavan mukaan kysyttiin, minkä rangaistuksen hän itse ehdottaisi, vastasi hän, että jos häntä toimintansa mukaan tuomittaisiin, hänen pitäisi saaman saman pal-

kinnon kuin isänmaan ansiokkaimmat miehet. Tämä rohkea avomielisuus suututti vielä enemmän tuomareita, jonka vuoksi he lausuivat kuoleman tuomion. Mutta koska Atenassa silloin vietettiin Tesevsin ja hänen seuralaistensa Kretasta pelastuksen muistojuhlaa (ks luk. IX), jonka kuluessa ei kuoleman tuomiota saatu täytäntöön, panna, siirtyi Sokrateenkin kuolema kuukauden tuonemmaksi. Vankeudessa hänen ystävänsä ja oppilaansa pitivät hänen kanssaan oppineita keskusteluita ja viimeisenä päivänä hän heille esitti käsityksensä sielun kuolemmattomuudesta; hän oli näet vakuutettu, että sielu ruumiista erottuaan tulisi «jalompaan, puhtaampaan näkymättömään paikkaan hyvän ja viisaan jumalan luo». Keskustelun päätyttyä hän jumalia rukoillen tyhjensi myrkkymaljan, jonka oikeuden palvelija hänelle kurotti.

Sokrateen opista koko vanhan ajan filosofia saapi alkunsa, mutta siitä syntyi monta eri suuntaa, koska hänen oppilaansa eri tavalla käsittivät hänen tarkoituksensa, ja toiset kokonaan ymmärsivät väärin mestarinsa opetuksen. Niinpä eräs *Antistenes* pani suurimman painon Sokrateen osottamaan vaatimattomuuteen, sillä hän katsoi ihmisen korkeimman hyveen olevan siinä, että hän osasi pidättäytyä elämän nautinnoista, mukavuuksista ja vieläpä tavallisista tarpeistakin. Hän alkoi sentähden ulkonaisessa siisteydessäkin halveksia kaikkea, jonka vuoksi tätä suuntaa aljettiin kutsua *kyynilliseksi* (sanasta *kyon*, joka merkitsee koiraa). Tunnetuin kyynillisistä filosofiista on Aleksander suuren aikuinen *Diogenes*, joka asuskeli tynnyrissä Korintin kaupungin ulkopuolella.

Eräs toinen oppilas *Aristippos* taas pani pääpainon Sokrateen opettamalle onnellisuudelle, joka johtui hyveestä, mutta onnella hän käsitti nautinnoista johtuvaa tyytyväisyyttä, ja hyve taas oli sama kuin taito nautintoja hankkia. Aristippoksen kotikaupungin Kyrenen mukaan nimitetään tätä oppia *kyreneläiseksi*.

Antisteneen opista johtui myöhemmin n. k. *stoalainen* suunta Atenassa olevan pilarikäytävän *stoa poikilen* mukaan, jossa kyprolainen *Zeno* v. 300 vaiheilla julisti suurenmoista hyveoppiaan. Ihmisen tulee, sanoi hän, kaikissa elämän vaihte-

levissa olosuhteissa pysyttää sielunsa tyyneenä ja rauhallisena, hän ei saa antautua himojensa orjaksi, vaan aina on hänen täytettävä velvollisuuden vaatimukset; ainoastaan harvat «viisaat» saattavat kuitenkin tätä siveellistä ihannetta toteuttaa. — Atenalainen *Epikuros* taas, perustuen kyreneläiseen suuntaan, opetti, että maallinen nautinto on ihmisen korkein hyve, eikä hänen tarvitse maallisuutta kauemmaksi ajatella, sillä toista elämää sen jälkeen ei ole. Sielun kuolemattomuuden hän siis kielsi ja sen yhteydessä jumalien olemassa-olon, sillä ne eivät ole maailmaa luoneet, vaan se on muodostunut ainehiukkasten (atoomien) satunnaisten yhdistymisten kautta. Tämä n. k. *epikurolainen* oppisuunta oli siis materialismin ja ateismin edustaja vanhan ajan oppijärjestelmissä. Molemmat nämät filosofiset oppisuunnat olivat Roomalaisissa yleisiä, varsinkin stoalainen, joka ankaran siveysoppinsa vuoksi paraiten soveltuu jäykkään roomalaisluonteeseen.

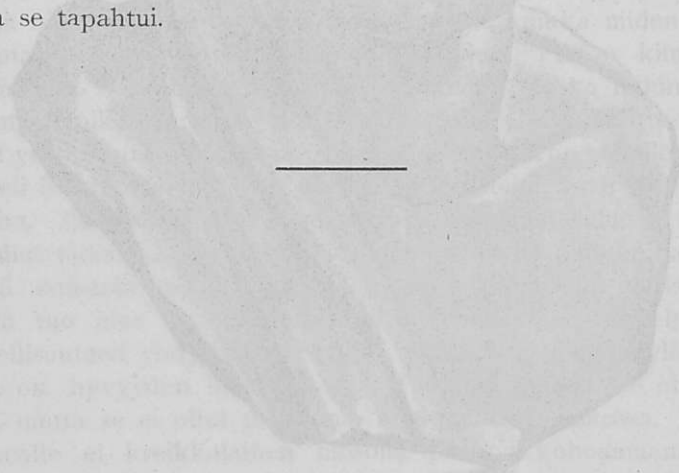
Suuremmoisimpana esiintyy kreikkalainen filosofia *Platonin* ja hänen oppilaansa *Aristoteleen* opissa, vaikka niiden katsantotapa muuten on varsin vastakkainen. Platon kiinnitti huomionsa Sokrateen opettamiin käsitteihin, koska niihin yksinomaan oikea tieto perustui, ja hän sanoo, että käsitteet eli ideat yksin ovatkin todellisia. Jokaisella esineellä on «alkukuvansa» eli ideansa, eivätkä ne ole tyhjiä käsitteitä, vaan todellisia olijoita. Ihmiselläkin on ideansa, joka on hänen sielunsa; tämä on ollut olemassa ennenkuin se on liittynyt ruumiiseen, ja hämääriä muistoja tuosta vapaasta olostä on ihmisellä eläissään; mutta tuo idea on alkuperäisestä puhtaudestaan turmeltunut aineellisuuteen yhdyttyään. Suurin ja korkein, muiden yläpuolella, on hyvyyden idea, joka oli Platonin jumala; se oli siis yksi, mutta se ei ollut persoona, niinkuin kristinuskossa. Niin korkealle ei kreikkalainen filosofia päässyt kohoamaan. — Dialogeissa eli keskustelun muotoon kirjoitetuissa esityksissä on Platonin oppi säilynyt; sellaisia on *Faidon*, jossa sielun kuolemattomuudesta puhutaan, *Symposion*, *Timaios* *Gorgias* y. m.

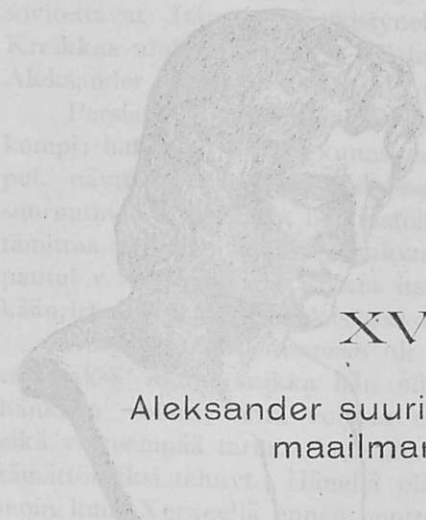
Platonin oppia sanotaan *idealismiksi*, koska ideat olivat ikäänkuin ytimenä koko järjestelmässä; mutta Aristoteles oli *realisti*. Näissä miehissä ilmenee nuo kaksi katsantotapaa, jotka halki

Aristoteles.

maailman kulkevat vierekkäin, milloin toinen, milloin toinen enemmän vallitsemassa. Aristoteles sanoo, etteivät käsitteet ole todellisuuksessa olevia olioita, vaan ainoastaan muotoja ja lakeja, jotka ihmisen ajatus muodostaa. Ulkonainen maailma oli todellinen ja sen tutkiminen oli filosofian tarkoitus. Aristoteles onkin liikkunut kaikilla tiedon aloilla, jonka vuoksi häntä on sanottu vanhan ajan oppineimmaksi mieheksi; hän oli etevä luonnontutkija; hänen suuri oppilaansa Makedonian Aleksander lähetti hänelle Itämailta luonnonesineitä; hän on tutkinut valtiotiedettä, ja joitakuita vuosia sitten löydettiin eräs kateissa ollut Aristoteleen teos, joka koski Atenan hallitusmuotoa; logikan eli ajatusopin hän kirjoitti, jota koko keskiajan käytettiin; sanalla sanoen koko sen ajan viisauden hänen oli omistanut ja vieläpä hän sitä kehittäkin. Platon kuoli v. 348 80 vuotiaana, Aristoteles v. 322. Toista vuosituhatta kesti ennenkuin filosofia kehittyi pitemmälle kuin nämät molemmat suurimmat Kreikan filosofit sen olivat saattaneet. Vasta uudella ajalla se tapahtui.

XVI.

Aleksander suuri. Makedonian maailmanvalta.

Aleksanderin persoonallisuus. — Kapinat kukistetaan. — Persian valtakunta. — Makedonialainen falangi. — Lähtö Aasiaan. — Graneikos-vieran tappelu. — Gordionin solmu. — Issoksen tappelu. — Tyroksen piiritys. — Gaugamelan tappelu. — Dareioksen murha. — Retki Intiaan. — Paluumatka Babyloniin. — Aleksanderin valtio. — Valtion järjestäminen. — Tyytymättömyys Makedonialaisissa. — Aleksanderin toiminta. — Hänen kuolemansa. —

Makedonian Aleksander on niitä suuria historiallisia henkilöitä, jotka koko maailman oloihin ovat valtavasti vaikuttaneet, ja melkein nuorukaisena hän suuren tehtävänsä suoritti, sillä ainoastaan 32-vuotias hän oli kuollessaan. Suuret luonnonlahjat, suotuisat olot sekä selvä tieto siitä päämaailista, mihin hänen oli pyrkiminen, sen tekivät mahdolliseksi. Jo nuorena poikana osotti Aleksander tavatonta rohkeutta ja älyä sekä jaloa tuntoa omasta kuninkaallisesta arvostaan. 13-vuotiaana hän saattoi ohjata hurjan trakialaisen *Bukefalos*-hevosen, sillä hänen tarkka silmänsä näki heti, missä vika oli, ettei se taitavimmillekaan ratsastajille onnistunut, hevonen kun pelkäsi varjoansa. Kun häntä kehoitettiin kilpailemaan Olympian juhlassa, sanoi hän suostuvansa, jos saisi kuninkaiden kanssa kilpailla. Isä huomasi poikansa suuret ominaisu-

det ja kerrotaan hänen kerran huudahtaneen: «Poikani, etsi toinen valtakunta itsellesi, Makedonia on sinulle liian pieni» Aleksander taas suri, että hänen isänsä suorittaisi kaikki suuret työt loppuun, jottei hänelle jäisi mitään.

Huolellisen kasvatuksen hän oli saanut, sillä Aristoteles oli, niinkuin vasta mainitsimme, hänen kasvattajansa, jonka johdossa hän omisti kreikkalaisen sivistyksen täydessä laajuudessaan. Homerosta hän joka päivä luki ja Akillevs sankari oli hänen esikuvansa, josta hän äidin puolelta luuli polveutuvansakin. Aleksander

Aleksander.

oli soturi, mutta hän ei vaan valloitushalusta sotia käynyt, sillä takana oli jalompi aatteellinen pohja, kreikkalaisen sivistyksen levittäminen Itämaihin. Sen vuoksi onkin Aleksanderin toimilla tuollainen suuri, ihanteellinen leima ja hänen nimensä liittyy sankari-kuninkaan perikuva.

Hallitukseen tultuaan v. 336 21 vuoden iässä, täytyi hänen ensiksi kukistaa kapinoita, joita oli ilmestynyt sekä Trakian ja Illyrian barbaarikansoissa että Kreikassa, sillä kaikki toivoivat nyt pääsevänsä vapaaksi. Kovalla julmuudella hän rankaisi Kreikkalaisia, hävittäen Teban kaupungin perinpohjin paitsi jumalien temppelejä ja runoilija Pindaroksen asuntoa, sekä myyden 30,000 sen asukkaista orjiksi. Sitten hän ryhtyi isänsä alkamaan suureen tuumaan. — Helleniläisyys ja Itämaat ovat taas vastakkain, niinkuin Dareioksen ja Xerxeen aikana, mutta hyökkäys tulee nyt päinvastaiselta puolelta.

Silloin Xerxes tahtoi tukahuttaa Kreikan vapaan kehityksen, mutta nyt tuo kehittynyt sivistys ja vapaammat laitokset olivat sovitettavat Itämaan jäykistyneihin oloihin. Xerxes hävisi Kreikkaa ahdistessaan, se oli tarpeellista kehitykselle, mutta Aleksander voitti, ja sen kautta edistys tapahtui.

Persian valtakunta oli vieläkin suuri, mutta entistään heikompi; hallitsiat, joiden kunnosta Itämailla valtion mahti riippui, näyttivät vaan nautinnoissa ja loistossa kuninkaallista suuruuttaan, huolimatta hallitustoimista. Kapinoita ilmestyi yhtämittaa milloin missäkin valtakunnan osassa; niinpä Egypti vapautui v. 410 ja oli 60 vuotta itsenäisenä; Kypros-saari niinkään, irtautui ja Vähässä-Aasiassa oli ilmi kapinoita v. 350 vaihella.

Dareios III Kodomannos oli vastikään v. 336 päässyt kuninkaaksi, mutta vaikka hän olikin edeltäjänsä parempi, ei hänkään voinut uutta voimaa riutuneeseen valtioon saattaa eikä virkeempää tarmoa kansaan, jonka itsevaltius oli välinpitämättömäksi tehnyt. Hänellä oli kyllä suuret sotavoimat, samoin kuin Xerxeellä ennen, mutta siveellinen henki, mikä oikealta sotajoukolta vaaditaan, Persian sotureilta puuttui, sillä ne taistelivat pakosta käsittämättä asiata, minkä puolesta heidät oli käsketty henkensä alttiiksi panemaan. Aleksanderin joukot taas olivat pääasiallisesti muodostetut vapaista, reippaista Makedonialaisista, joita ei sivistys ollut heikontanut, ja jotka suureen päällikköönsä liittyivät koko mielellään. Sen lisäksi oli sotajärjestys kehittyneempi ja etevämpi kuin Persialaisten. Tärkein osa Aleksanderin joukoissa oli n. k. *falangi*, jonka Filippos oli muodostanut Epaminondaan vinosta linjasta. Falangissa olivat jalkamiehet asetetut 16:neen riviin toinen toisensa taakse, ja jokaisella soturilla oli paitsi miekkaa 5 metr. pituinen keihäs; ensimmäisen rivin keihäät ulottuivat 5 metr. rintaman ulkopuolella, toinen 4 metr. kolmannen 3 j. n. e., joten viiden ensimmäisen rivin miehet saattoivat kurottaa keihäänsä rintaman ulkopuolelle. Vasta sitten jos ensimmäisten rivien miehet olivat kaatuneet, hyökkäsivät taimpain rivien miehet vihollista vastaan, laskien alas keihäänsä, joita sitä ennen olivat pitäneet vinossa ylöspäin kohotettuina. Falangin hyökkäys oli kuin elävä muuri; suurimmillakaan voimilla sitä

ei voinut saada murretuksi. Ratsuväkeä ja kevytaseista jalkaväkeä oli sen lisäksi armeijassa.

Keväällä v. 334 kulki Aleksander Hellespontoksen yli verraten vähäisen joukon kanssa, sillä ainoastaan 30,000 jalkamiestä ja 5000 ratsumiestä oli hänen mukanaan, ja hänen rahavarastossaan ei ollut muuta kuin 60 talenttia (noin 35,000 m:kaa), mutta hänellä oli mukanaan «toivo», niinkuin hän valtionhoitajaksi jättämälleen Perdikkaalle sanoi, tämän kysyessä mitä Aleksander jättäisi itselleen, kun hän runsaasti oli jaellut ystävilleen tiluksia. Aasian rannalle saavuttaissa hän laivasta viskasi keihäänsä maahan, osottaen sillä tahtovansa anastaa koko maanosan. Entisen Trojan paikalla hän toimitti jumalille uhria, pani seppeleen Akillevs'in hautakummulle sekä ylisti hänet onnelliseksi, koska hän oli saanut Homeroksen tekojensa laulajaksi.

Sillä välin olivat Persian kuninkaan ensimmäiset joukot, — 20000 jalkamiestä ja yhtä paljon ratsumiehiä — saapuneet sekä asettuneet lähellä olevan pienen *Grancikos*-virran vastakkaiselle rannalle. Makedonialaiset alkavat hyökkäyksen ja ensimmäisenä kuningas itse astuu jokeen yli mennäkseen; mutta ankara vastarinta kohtaa heitä toisella rannalla, ja Aleksander on itse henkensä menettämäsillään, eräs Persialainen kun takaa-päin jo kohottaa miekkaansa iskeäkseen häneen, sill'aikaa kun hän on toisen kanssa miekan mittelössä; hänen ystävänsä *Kleitos* saa kuitenkin iskun estetyksi äkkiä lyömällä Persialaisen käden poikki. Persialaiset alkavat pian pakoon rientää ja voitto jääpi Aleksanderille. Osan saamastaan saaliista — 300 voitonmerkkiä — hän lähetti Atenaan suojelijajumalattaren temppeeliin asetettavaksi.

Sen jälkeen hän kulki Vähän-Aasian rannikkoa pitkin, ottaen haltuunsa kreikkalaiset kaupungit ja poiketen vaan Frygian pääkaupunkiin *Gordioniin* merkillistä solmua avaamaan, josta yleinen usko oli, että joka sen aukaisisi tulisi koko Aasian valtiaaksi. Miekan iskulla hän selvitti tuon pulmaisen asian ja samalla tavalla hän myöskin suoritti siihen liittyneen ente.

Aleksander tapasi seuraavana vuonna Kilikian vuorimaassa *Issoksen* luona itse Dareioksen, jonka sotajoukkoa on

sanottu 600,000 miehen suuruiseksi. Voiton ja suurenmoisen hän saapi nytkin. Dareios pääsi pakenemaan, mutta hänen leirinsä, aarteensa, vieläpä hänen puolisonsa ja tyttärensäkin jäivät voittajain saaliiksi, sillä niin oli kiire, etteivät vuoriston ahtailla teillä päässeet pelastumaan. Dareios tarjosi vähän myöhemmin Aleksanderille lunnaksi ja rauhan ehdoiksi valtakunnastaan Eufraatin länsipuolella olevat maat sekä 40,000 talenttia (57,300,000 markkaa), mutta Aleksander ei suostunut, sillä hän tahtoi ottaa kaikki.

Tappelun jälkeen Dareios pakeni itäänpäin valtakuntansa sisäosiin, mutta Aleksander ei häntä seurannut, sillä hän tahtoi ensin saada kaikki meren rannalla olevat maat haltuunsa, jotteivät Persialaiset pääsisi meren kautta Kreikkalaisten yhteyteen, joihin hän ei täydellisesti voinut luottaa. Foinikia, Palestina ja Egypti antautuivat helpolla hänen valtaansa, ainoastaan Tyroksen asukkaat tekivät vastarintaa, jonka kukistamiseksi häneltä kului 7 kuukautta. He tarjosivat kyllä rauhaa ja sanoivat tahtovansa yhtyä hänen kanssaan liittoonkin, mutta kieltäytyivät päästämästä ainoatakaan Makedonialaista kaupunkiinsa. Siitä suuttuneena Aleksander päätti pakottaa kaupungin armoihinsa, mutta koska se oli meren saarella vähän matkaa rannasta, kävi piiritys vaikeaksi. Laivojensa avulla hävittivät Tyrolaiset siltarakennuksen, jolla hän aikoi yhdistää saaren mantereeseen rannikkoon; ja vasta laivojen saavuttua Persian satamista saatiin Foinikialaisten laivasto suljetuksi kaupungin satamiin, jonka jälkeen muurinsärkijäkoneilla aljettiin vahvaa muuria hajoittaa. Vihdoin aukko puhkaistiin, jonka kautta Makedonialaiset pääsivät kaupunkiin. Vastoin tapojansa kohteli Aleksander pitkästä vastarinnasta suuttuneena säälimättömällä julmuudella Tyrolaisia; jo piirityksen aikana oli surmattu 8000 asukasta ja kaupungin antauduttua myytiin 30,000 orjiksi.

Egyptin vallattuaan ja käytyään vielä Libyan erämaan keitaalla olevassa Jupiter-Ammonin temppelissä, palasi Aleksander takaisin Aasiaan tekemään loppua koko Persian valtakunnasta. V. 331 hän tapasi suurkuninkaan joukot *Gaugamelan* luona lähellä Tigris-virtaa; niitä sanotaan olleen 1,000,000 jal-

kamiestä ja 40,000 ratsumiestä, jota vastoin Makedonialaisia oli vaan 40,000 jalka- ja 7000 ratsumiestä. Hänen ystävänsä ja kenraalinsa *Parmenio*, joka oli kehottanut häntä suostumaan Dareioksen tarjoukseen Issoksen tappelun jälkeen, kehottaa häntä nyt yöllä salaa hyökkäämään Persialaisten kimppeeseen, mutta Aleksander tahtoo menetellä rehellisesti eikä «voittoa varastaa». Voiton hän saikin ja sen kautta Persian valtakunta on hänen käsissään. Rikkaat pääkaupungit joutuvat hänen valtaansa, mutta kuitenkin hän pitkittää retkeensä Iranin itäisimpiin osiin asti. Dareioksen murhaa eräs hänen satraapinsa Bessos, toivoen pääsevänsä Aleksanderin suosioon, mutta ristiinnaulitsemisen hän sai palkakseen. Aina Jaxartesvirran tuolle puolen Aleksander kulki, jossa voitti siellä asuvat paimentolaiskansat, mutta palasi takaisin ja vei halki Iranin joukkonsa Intiaan. Hän pyrki tuohon satumaahan, jonne tiedonhalu, mutta myöskin seikkailun ja kunnianhimo hänet johti. Siellä oli useita ruhtinaita, joista muutamat vastusta tekemättä tunnustivat hänen herruuttaan, mutta toiset niinkuin *Poros* tekivät lujaa vastarintaa. Hän aikoo tunkeutua yhä kauemmaksi, mutta sotamiehet rupeavat nureksimaan, sillä matkan vaivat alkavat heitä kyllästyttää, ja *Hyfasis*-joelta, joka on Indus-virran syrjäjoki, hänen on palaaminen.

Kuuluisa on paluumatka, joka tapahtui sekä meritse että maitse. Laivasto rakennetaan, ja *Nearkoksen* johdossa purjehditaan ensi kerran näillä vesillä; Aleksanderilla oli siinäkin suuri ajatus, sillä hän tahtoi saada Indus- ja Eufrat-Tigris-virtojen välillä kauppayhteyden merta myöten aikaan. Itse kulki hän suurin osa joukoistaan mukanaan suurien Karmanian ja Gedrosian erämaiden halki, joissa hänen joukkonsa kärsi äärettömästi veden puutteesta, mutta kuningas itse myöskin tahtoi kaikki kestää. Aleksanderin läheistä suhdetta sotamiehiin osoittaa kertomus siitä, miten kovan vedenpuutteen vallitessa joku sotamies toi kuninkaalle kilvessään pienen tilkan vettä, jonka hän vuoren rotkosta oli löytänyt. Aleksander viskasi sen maahan, sillä hän ei yksin tahtonut kärsimyksessä huojenusta saada.

Sekä laivasto että maajoukko saapuivat v. 325 Babylooniin, jossa Aleksanderilla nyt oli uusi tehtävä edessään; hän käytti kolme viimeistä vuottansa laajan valtakuntansa olojen järjestämiseen, osottaen siinäkin tarkkanäköisyyttä, käytännöllistä taitoa ja tarmoa tuumiensa toimeenpanemisessa, niinkuin ennen sodassa. Suurimman siihen asti olleista mailmanvalloista hän 9 vuoden kuluessa oli luonut, sillä paitsi entisen Persian valtakunnan maita siihen kuului Kreikka ja Illyria; Tonava, Mustameri, Kaukasos-vuoret, Kaspienmeri ja Jaksartes-joki olivat rajana pohjoisessa, Hyfasis ja Indus- virrat idässä, Intianmeri, Persianlahti, Arabian erämaat sekä Niilin kosket etelässä, ja lännessä Adrianmeri. Monta monituista eri kansaa siinä asui, jotka olivat eri sukuperää, eri sivistysasteilla eikä lähempi yhteys niiden kesken ollut sen vuoksi mahdollinen; Bitynian kansoilla oli omat kuninkaansa, Lykaoniassa, Pisidiassa ja Kaspien vuorimaan kansoilla omat päällikkönsä, vieläpä muutamat Armenian ja Assyrian välillä asuvat vuorikansat häiritivät ryöstöilläänkin valtakunnan rauhaa. Mutta Aleksander saattoi kuitenkin hallituksen mahdin entistä lujemmaksi; omat paikalliset olonsa kaupungit ja kansat saivat järjestää, mutta valtioyhteyden alle täytyi kaikkien taipua; kunnallisen hallinnon itse Kreikankin kaupungit saivat pitää, mutta muussa suhteessa ne tulivat huomaamaan, että Makedonian kuningas oli heidän hallitsijansa eikä ainoastaan yhteisesti sovitun sotiin johtaja. Gaugamelan tappelun jäljellä Kreikkalaiset olivatkin heittäneet kaikki toiveensa hänen vallastaan vapautumisesta, sillä he näkivät sen jo mahdottomaksi. V. 324 kuningas taas antaa käskyn Kreikan kaupungeille päästämään takaisin kaikki, jotka valtiollisista syistä olivat karkotetut, joka osottaa, että hän katsoi tällaisen varokeinon jo tarpeettomaksi.

Persian kuninkaat olivat valtakuntaansa luoneet järjestetyn hallinnon, jota lukuisat hallituksen asettamat virkamiehet hoitivat, ja saman järjestelmän piti Aleksander voimassa, mutta hän paransi ja täydensi sitä. Tärkeimmät virkamiehet olivat edelleen satraapit, joita oli 32, mutta he tulivat taas kuninkaan virkamiehiksi menettämällä sen itsenäisen aseman, minkä he Persian valtakunnassa olivat itselleen hankkineet. Koko hal-

lituksen keskustana oli kuningas, jona Aleksanderkin esiintyi Kyroksen ja Dareioksen jälkeläisenä; Persialaiset pitivätkin uutta valtaa ainoastaan hallitsijasuvun vaihdoksena. Aleksander oli hankkinut itselleen saman arvon, minkä Itämaan kansat hallitsijaltaan vaativat, kun Jupiter-Ammonin papit julistivat hänet jumalan pojaksi. Hänen hovinsa muuttui yhtä loistavaksi ja juhlalliseksi kuin Persian kuninkaiden oli ollut, lukuisa virka- ja hovimies-joukko oli aina hänen läheisyydessään; eikä hän esiintynyt makedonialaisena sotapäällikkönä kenraaliensakaan rinnalla, vaan hän vaati heiltäkin kunnioitusta itämaiseen tapaan, esim. ainoastaan maahan lankeemalla häntä sai puhutella. Hänen tarkoituksensa oli sulattaa yhteen helleniläisyys ja itämaalaisuus, antaen arvoa jälkimäisellekin, vaikkakin hänen katsantokantansa oli helleniläinen. Jo Egyptissä ollessaan hän uhraisi Apis-härälle, voittaen sen kautta Egyptiläisten suosion; Persialaisia hän asetti virkoihin ja otti sotajoukkoon; niinpä hän jo v. 330 antoi käskyn koota 30,000 poikaa sotapalvelukseen kasvatettavaksi. Itämaiseen tapaan hän otti itselleen useita puolisoja, joista Dareioksen tytär *Statira* oli yksi, ja samoin kehotti hän upseerejansa ja sotamiehiänsä tekemään; ystävällensä Hefaistionille hän määräsi Dareioksen nuoremman tyttären. Lahjoja ja runsaita myötäjäisiä annettiin niille, jotka kehotusta noudattivat. Samana päivänä nai 10,000 makedonialaista aasialaisia vaimoja, jonka johdosta suuria juhlallisuuksia pantiin toimeen Susassa ikäänkuin kaikkien kansojen yhteenliittymisen merkiksi. Tehokas keino voittajien ja voitettujen yhteensulattamiseksi oli kaupunkien perustaminen joihin siirtyi Makedonialaisia ja Kreikkalaisia asumaan; 70:neen Aleksander niitä perusti eri osiin valtakuntaa, ja muutamat, niinkuin *Aleksandria Herat* ja *Kandahar* ovat säilyneet meidän aikoihin asti.

Muuttuneen käytöksensä ja voitetuille Itämaalaisille osottamansa suosion johdosta hän joutui Makedonialaisten kanssa ristiriitaan; jo matkalla Intiaan v. 328 hän eräissä juomapiidoissa surmasi ystävänsä ja henkensä pelastajan Kleitoksen, koska tämä oli rohjennut lausua, ettei Aleksander yksin ollut kaikkea suurta aikaan saanut, niinkuin imartelijat sanoivat.

vaan suuri osa kunniaa oli Makedonialaisille tuleva, jota paitsi hän ylisti vielä Aleksanderin isää, ja ojentaen vihdoin käsivartensa lausui: «ilman tätä käsivartta olisit Graneikoksen tappelussa surmasi saanut». Viinan ja vihan huumautamana Aleksander silloin tempasi keihään eräältä henkivartijalta, jolla hän murhatyön pani toimeen. Hän katui kuitenkin heti tekoansa ja kerrotaan hänen aikoneen samassa lävistää itsensä, mutta toiset pidättivät häntä siitä. Joitakuita salaliittoja tavattiin häntä vastaan tehdyn, ja vihdoin 10,000 vanhaa sotilasta rupeaa kapinoimaan, vaatien päästä kotimaahan, kun falangiin heidän rinnalleen oli Persialaisia sijoitettu. Mutta älykkäällä rohkeudella kuningas pääsi tässä voitolle. «Tahdotteko jättää kuninkaanne voitettujen barbaarien joukkoon?» huudahti hän. «Menkää!» Hän ei enää antanut heille määräyksiä eikä kohdellut heitä sotamiehinhän, vaan otti Persialaisia henkivarti-joihinkin. Silloin he alkoivat katua, pyysivät anteeksi, ja pääsivätkin armoihin; mutta jonkun ajan perästä he saivat runsaasti palkittuina palata Europaan.

Vaikka Aleksander tahtoi itsensä tunnustettavaksi Persian kuninkaan jälkeläiseksi, niin hänen kreikkalainen maailmankatsantonsa kuitenkin antoi hänen hallitukselleen länsimaisen luonteen. Hän ei itämaalaisten hallitsijain tapaan vetäytynyt valtiotoimista erilleen palatsinsa muurien sisään, vaan hän itse esiintyi johtavana ja määrävänä kaikkialla. Tämä «poika Alexandros», joksi Makedonialle vihamielinen puolue Kreikassa häntä ivallisesti sanoi, osasi mielessään muodostella suuria, selviä suunnitelmia, jotka käsittelivät olojen järjestämistä Adrianmeren ja Hyfasis-virran välillä olevalla laajalla alalla, mutta käytännöllisen älynsä avulla hän sen ohessa osasi tunkeutua pienimpiin seikkoihin asti; esim. kaupan järjestämistä lännen ja idän välillä, Makedoniaisten siirtoa Aasiaan ja Persialaisten muuttamista Makedoniaan, kilpaleikkien toimeenpanemista Itämailla olympialaisten tapaan hän suunniteli yksityisseikkoja myöten; Foinikiassa hän rakennutti 1000 laivaa, joita käytettäisiin uusiin löytöretkiin, Babylonissa hän rakennutti suuremmissa kanavia Eufraatin veden tulvien järjestämistä varten; hänen sanotaan miettineen suurta sotaret-

keä Arabiaan, Etiopiaan, Libyaan, Kartagoon, valloittaakseen koko Afrikan. Mutta sen ohessa hän joutui hankkimaan Aristoteleelle outoja luonnonesineitä, ja eräälle toiselle opettajalleen Leonidaalle hän lähettää suitsutusaineita; hänen huomiionsa kiintyi vielä taiteilijoiden töihin, joiden pajassa hän mielellään keskusteli, ja seuroissa ystäviensä kanssa hän saattoi yökausia kuluttaa.

Babylonin ikivanha kaupunki oli määrätty valtakunnan pääkaupungiksi, ja sinne saapui lähettiläitä maailman eri tahtoilta: Italiasta sinne tuli Bruttilaisten ja Etruskien lähettiläitä, Kartagolaisten, Etiopialaisten ja Libyalaisten Afrikasta, Skytalaiset, ja kelttiläisheimotkin sinne lähettivät edusmiehiänsä suurta kuningasta puhuttelemaan.

Aleksanderin työ jäi kuitenkin keskeneräiseksi, sillä kuolema sen keskeytti; ylenmääräinen työ sekä ylölliset pidot ja juomingit olivat kuluttaneet hänen voimansa, niin että hän Itämailla tavalliseen kuumeeseen sairastuttuansa v. 323 13 päivän kuluttua kuoli.

XVII.

Aleksander suuren jälkeinen aika.

Ajan luonne. — Aleksanderin valtakunnan hajaantuminen. — Hellenistinen sivistys. — Aleksandrian kirjasto ja museo. — Pergamos. — Taiteet. — Kauppa. — Makedonialaisvallan merkitys.

Aleksander suuri oli tahtonut saada aikaan yleisen rauhan tilan kansojen kesken saattamalla Länsi- ja Itämaat toistensa yhteyteen, mutta kesken työtään hän kuoli, ja sen jälkeen rauhan mahdottomuus heti tuli näkyviin. Kertomuksen mukaan, jonka nähtävästi jälkimaailma on muodostanut, hän olisi itse tuon jo aavistanut, koska kuolinvuoteellaan muka oli lausunut: «Minun kunniakseni tullaan sotaisia kilpataisteluja toimittamaan.» Se aika, mikä nyt seuraa, onkin metelien ja sotien aika, mutta se on sitä paitsi siveellisessä suhteessa turmeluksen aika, joita historiassa silloin tällöin tavataan; itsekäisyys ja vallanhimo ovat johtavien miesten tointen vaikeuttamina; salaiset juonet, väkivalta ja murhat ovat tavallisia ilmiöitä.

Perdikkas, jolle Aleksanderin sanotaan jättäneen sinettisormuksensa, rupeaa nyt valtiota johtamaan, koska kuningasvainajalla ei ollut miespuolisia perillisiä; mutta muut kenraalit eivät alistu hänen johtoonsa, ja Egyptissä, jonne hän oli lähtenyt Ptolemaiosta pakottamaan kuuliaisuuteen, sotamiehet surmaavat hänet. Aleksander, isänsä kuoleman jälkeen syn-

tynyt poika, saapi surmansa, samoin tämän äiti ja vähitellen suuren kuninkaan koko suku häviää.

Antigonos, joka niinkään oli yksi hänen kenraaleistaan, tahtoo nyt esiintyä yksin koko valtakunnan hallitsijana, ottaen kuninkaan nimenkin, jota muut olivat välttäneet. Mutta toisten kesken syntyy liitto häntä vastaan ja v. 301 hän voitetaan sekä saapi surmansa *Ipsoksen* tappelussa. Tämän jälkeen ei kukaan enään yhteyttä ajattelekaan, vaan «seuraajat» (diadokit) jakavat maat keskenään. Siten syntyy kolme suurvaltaa, yksi kuhunkin maan-osaan: *Makedonia* Europassa joutui lopulta Antigonoksen jälkeläisten hallittavaksi, ja myöskin Kreikan herruus kuului sille, vaikka yhtämittäisiä taisteluja oli sen kanssa; Aasiassa taas muodostui *Syrian* valtakunta, jonka *Seleukos* perusti ja Afrikassa *Ptolemaiojen* hallitsema Egypti. Mutta sitä paitsi syntyi kolmannen vuosisadan ensimmäisellä puoliskolla pienimpiä valtioita koko joukko, varsinkin Aasiassa: *Pontos* Vähän-Aasian pohjoisrannalla sai suuren maineen *Mitridates*-kuninkaan aikana, *Armenia* oli sen naapurina, *Bitynia* ja *Pergamos* olivat niinkään Vähässä-Aasiassa, samoin *Galatein* (kelttein) perustama valtio saman niemimaan keskiosassa, joka on saanut heistä nimensäkin. Kauempana idässä erosi *Partian* valtakunta *Seleukoksen* jälkeläisten n. s. *Seleukidein* vallasta v. 250 vaiheilla, ja näiden lisäksi suuri joukko pieniä valtioita, joihin kuului Vähän-Aasian kreikkalaiskaupunkeja, *Rodos*-saari j. n. e. *Makedoniasta* taas erosi *Epeiros*, joka muodostui eri kuningaskunnaksi.

Kreikassa oli Atena heti Aleksanderin kuoltua ryhtynyt kapinaan, joka kuitenkin kukistettiin. Sparta niinkään koetti saada entisen suuruutensa palauttamalla *Lykurgoksen* lait entiseen ankaruuteensa, sillä aikojen kuluessa ne olivat joutuneet unohduksiin; kuninkaat *Agis IV* ja *Kleomenes* 3:nalla vuosisadalla tuota uudistustyötä ajoivat. Mutta entiseen mahtiinsa Sparta ei kuitenkaan päässyt. Kreikassa oli näet muodostunut myöskin kaksi liittokuntaa, *aitolialainen akaijalainen*, jotka kumpikin tahtoivat saada haltuunsa Kreikan valtioiden johdon. Siitä johtui riitoja ja taisteluja, jotka antavat *Makedonian* kuninkaille tilaisuuden laskea koko kansan lujemmin valtansa alle. V.

221 saapuu sinne akaijalais-liiton johtajan *Aratoksen* kutsumana Makedonian kuningas *Antigonos Doston*, joka voittaa Spartan kuninkaan Kleomeneen *Sellasian* tappelussa. Kleomenes pakennee silloin Egyptiin, Aratoskin kuolee pian sen jälkeen myrkkyyntä, ja Makedonian kuninkaalla on siitä alkaen yliherruus siksi kun Rooman legiionit saapuvat.

Näin oli taas suuri maailmanvalta hajaantunut, mutta kaikilla eri osilla oli kuitenkin paljon yhteyttä. Kreikkalainen sivistys, joka oli ajan korkein, oli ennen Aleksanderia pysynyt ahtaissa rajoissa, mutta nyt se makedonialaisvallan kautta levisi ja juurtui kaikkialle Aasian vanhoihin sivistysmaihin. Kreikkalaisia siirtyi suurissa joukoissa Itämaalle, asettuen etupäässä kaupunkiin, joita perustettiin yhä useampia. Varsinkin Seleukos on kaupunkien perustajana saanut suuren maineen; *Antiokian* kaupungin hän perusti Orontes-virran rannalle Syriassa ja teki sen pääkaupungiksi. Sen suuruutta osoittaa kaupungin valtakatu, joka oli hyvin leveä ja $\frac{3}{4}$ penikulman pituinen; 5300 Atenalaista ja Makedonialaista asettui sinne Kretalaisten, Kyprolaisten, Juutalaisten ynnä muiden kansojen joukkoon asumaan; Seleukia Tigriin varrella oli toinen suuri kaupunki, jonka väkiluku nousi aina 600,000:teen asti. Näiden lisäksi oli useita kymmeniä vähäpätöisempiä. Kreikan kieli oli hallinnon kieli, se oli kirjallisuuden kieli ja Kreikan tiede ja taide oli pohjana sille mikä nyt rupesi kehittymään. Mutta kreikkalaisuuden rinnalla itämaalaisuus ei hävinnyt, sillä sekä Aleksander itse että hänen seuraajansa antavat sille arvon saadakseen Aasian kansat taipumaan uuteen herruuteen. Se sulautuu edellisen kanssa yhteen, ja tästä muodostuu uusi sivistysmuoto, jota nimitetään *hellenistiseksi*. Uskonto, katsantotapa, aatteet sulautuvat yhdessä kansojen kanssa. Niinpä Seleukos laskiessaan perustuksen Antiokian kaupunkiin noudatti vanhoja säännöksiä, toimittipa vielä julman ihmisuhrinkin, nuori neito näet uhrattiin, sillä hänestä oli tuleva kaupungin suojelijatar. Ptolemaios Egyptissä otti itsekin osaa Egyptin uskonnollisiin menoihin, rakennuttaen sitä varten Aleksandriaan suuren temppelin *Serapeionin*, ja hänen sanotaan käyttäneen suuren summan, koko 50 talenttia, uuden Aapis-härän

saamiseksi. Babylonialaisten luoman matematiikan ja tähtitieteen oppivat Kreikkalaiset ja kehittivät sitä edelleen. Tunnettu geometrian kirjoittaja on *Eukleides* Aleksandriassa (noin v. 300), jonka oppikirjaa on meilläkin käytetty viime vuosikymmeniin asti. *Eratostenes* oli kuuluisa maantieteen tutkija. Tähtitieteen tutkija *Aristarkos* väitti, että maa kiertää auringon ympäri joka totuus vasta uudella ajalla on tullut yleisesti hyväksytyksi. Muut tähtien tutkijat eivät silloin uskoneet tätä; *Ptolemaios* (v. 150 j. Kr.) ynnä muutamat muut muodostivat sen opin, että maa on liikkumatta ja aurinko sekä planeetit liikkuvat sen ympäri, joka käsityskanta oli yleisesti oikeaksi tunnustettu koko keskiajan kuluessa.

Vastamainitut oppineet miehet elivät Aleksandriassa, joka kaupunki oli tullut koko hellenistisen sivistyksen pääpaikaksi; sentähden tätä aikakautta kutsutaan myöskin «aleksandrialaiseksi». Ptolemaioksen suvun hallitsijat ovat näet tunnetut sivistyksen harrastajina ja suosijoina, joiden vaikutuksesta oppineet miehet sinne asettuivat. Aleksandriassa oli myöskin kuuluisa kirjasto, jonne koottiin kaikki mahdolliset kirjateokset; oppineita miehiä valittiin kirjastonhoitajaksi, jossa toimessa oli muiden muassa yllä mainittu Eratostenes, joka oli siihen määrään kiintynyt työhönsä, että hän tultuaan sokeaksi ei enään tahtonut elää, vaan oli syömättä, kunnes kuoli. Noin v. 250 vaiheilla oli tässä kirjastossa muun muassa 532,800 papyroskääröä.

Kirjaston rinnalla oli *Museio*, joka oli jonkinlainen yliopisto. Siinä oppineet miehet selittelivät runoilijain ja tiedemiesten teoksia tai esittivät filosofit Epikuroksen ja Stoaan oppia; siinä oli myös heidän asumuksiansa, jossa kuninkaiden kustannuksella saivat elää; siinä kasvi- ja eläintieteellisiä tarhoja, siinä observatorioita, laboratorioita kokeita varten. *Museio* oli oikein tieteellinen osasto kaupungissa, ja sen nimestä johtuu kaikissa kielissä vieläkin käytetty sana *museo*.

Toinen tärkeä hellenismien pääpaikka oli *Pergamos* kaupunki Vähän-Aasian länsirannalla, joka v. 283 tuli itsenäisen samannimisen valtion pääkaupungiksi. *Attalos*- kuningas ja hänen seuraajansa olivat täällä mainitun sivistyksen suosi-

joita. Samoin kuin Aleksandriassa oli Pergamoksessakin suuri kirjasto, joka roomalaisvallan aikana siirrettiin Aleksandriaan, Antonius kun sen lahjoitti kuuluisalle Kleopatra-kuningattarelle. Siihen aikaan siinä oli 200,000 teosta. Egyptistä tuotuja papyroslehtiä käytettiin kirjoituksessa, mutta kun Egyptin kuninkaat kielsivät sitä viemästä maasta, keksittiin siellä n. k. *pergamentti*, jota valmistettiin nahasta, ja jota sitten yleisesti käytettiin halki keskiajan, kunnes paperin valmistus keksittiin. Pergamoksessa oli myöskin yliopisto, jossa kielitiedettä suuresti harrastettiin, lääketieteellä oli niinkään eteviä edustajia, varsinkin kuuluisa *Erasistratos*; itse kuningas Attalos I kirjoitti maantieteen ja kuninkaiden palatsissa oli suuri maanpallo. Taiteilla, etenkin maalaus- ja kuvanveistotaiteella oli myöskin edustajia hellenistisellä aikakaudella. Useita teoksia on vieläkin olemassa, joita säilytetään Rooman, Pariisin, Neapelin, Berlinin y. m. suurten kaupunkien kokoelmissa. Atenassa ja Pergamoksessa olivat kuuluisimmat taiteilijat, mutta myöskin Rodos-saarella kehittyi oma suuntansa; silloin rakennettiin esim. Rodoksen kolossin nimellä tunnettu sisäänkäytävä saaren satamaan; kuuluisa veistokuvaryhmä Laokoon poikinensa käärmeen ympäröimänä on myöskin samasta koulusta lähtenyt.

Kreikkalainen sivistys oli siis tullut yleismaailmalliseksi. Atenassa se kyllä vielä oli puhtaampi kuin muualla, siellä kuultiin vielä puheita kansankokouksissa, siellä oli näytelmiä, juhlia niinkuin ennenkin. Mutta Atena ei enään ollut sivistyksen yksinvalti, sillä Aleksandria, Antiokia, Pergamos y. m. olivat saavuttaneet melkein yhtä tärkeän aseman. Vilkas yhteys oli vallitsemassa näiden sivistyskeskusten välillä, joten uudet aatteet ja henkiset liikkeet levisivät oppineiden kesken paikasta toiseen.

Mutta myöskin aineellisessa suhteessa oli suuri edistys tapahtunut; kansojen välinen yhteys oli entistä paljon vilkkaampi, rahaa oli enempi liikkeessä, sillä Aleksander suuri oli pannut liikkeeseen Persian kuninkaiden suuret aarteet. Aleksandria oli kaupan keskus; Intian tavaroita kuljettivat sen kauppiat nyt laivoilla Punaisen meren perukkaan, siis Nearkoksen avaamaa tietä, sieltä ne Suezin kannaksen poikki tuo-

tiin Aleksandriaan Europaan vietäväksi. Hankalan maamatkan välttämiseksi Ptolemaios II alkoi kaivattaa kanavaa Suezin kannaksen poikki, jota jo Neko-kuningas oli aikonut, mutta nytkin työ jäi kesken, ja vasta meidän aikana se on saatu toteutetuksi. Karavaanitietä kyllä vielä myöskin käytettiin, jonka keskustana Damaskos-kaupunki oli. Seleukos johti uuden kauppateen Oksus- ja Joksortes-virtoja myöten Kaspien- ja sieltä Mustaan mereen, jota myöten sekä Intian että Kiinan tavaroita levisi ympäri maita. Samoja kauppateitä käytettiin halki koko keski-ajan, sillä Aleksandria oli silloin etupäässä kaupan keskustana, mutta myöskin itäistä tietä käytettiin.

Makedonialais-vallalla on siis sangen tärkeä merkitys kansojen kehityksessä, sillä se täydensi, mitä Assyria ja Persia olivat alkaneet, kansojen lähentelemistä toisiinsa; sama sivistys, sama kieli, samallaiset uskonnolliset mielipiteet, taide ja tiede tulevat nyt kaikkien sivistyneiden kansojen yhteisomaisuudeksi. Mutta pysyvää valtiollista yhteyttä se ei onnistunut luomaan. Lännessä olikin näihin aikoihin alkanut kohota uusi voimakkaampi kansa, joka yhdistää nämät kaikki maat yhdeksi valtioksi. Vasta Roomalaiset saivat pysyväisemmin ja täydellisemmin aikaan sen, mitä Aleksander suuri oli yrittänyt.

XVIII.

Italian kansat. Rooman synty. Uskonto.
 Varhaisimmat yhteiskunnalliset ja
 valtiolliset olot.

Italian niemimaa. — Vanhin asutus. — Myöhemmin muuttaneet kansat. — Etruskein sivistys — Tarut Rooman synnystä. — Rooman kansan luonne. — Jumaluusolennot. — Jumalanpalvelus. — Pappisluokat. — Uskonnon luonne. Perheen isä. — Vaimon asema. — Lasten kasvat. — *Gens, curia ja tribus.* — Kuninkaan valta. — Senaatti ja kansankokous. — Klientit ja orjat. — Plebejit. — Servius Tulliuksen lainsäädäntö. — Maanviljelys. — Rooman kuninkaat.

Kun Rooman kansasta lähdemme kertomaan on meidän siirtyminen maantieteellisessä suhteessa Kreikasta länteenpäin, Italian niemimaahan, joka keskimmäisenä Europan kolmesta eteläisestä niemimaasta pistäytyy Välimereen. Maantieteellisen asemansa puolesta on se ikäänkuin koko vanhan maailman keskusta, se kun Kreikan ja Espanjan välillä pistäytyy melkein keskelle muinaisajan tärkeintä merta, Välimerta, ja ulottuu Afrikan lähelle, mutta pitkän muotonsa vuoksi lähentelee Aasiaakin. Italiasta tulikin vanhan ajan sivistyskansojen valtiat.

Italiasta kehittyi paljon myöhemmin sivistysmaa kuin Kreikasta, sillä se on etäämpänä kulttuurin pesäpaikoista Itämailla, jota paitsi sen itäiseltä rannikolta ei saata laivakulun kautta

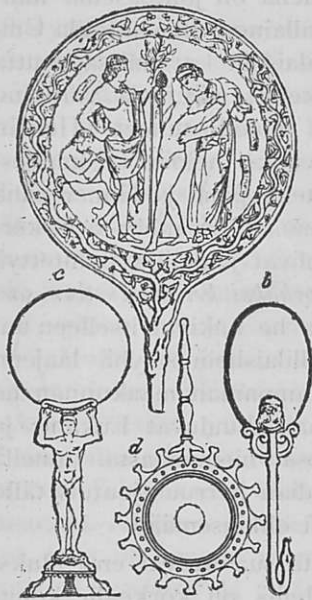
yhteyttä pitää, koska se on ilman satamia. Italiassa onkin sivistyksen keskustat länsirannikolla, ja siis ikäänkuin länteenpäin kääntyneinä, jonka vuoksi kehitys täällä rupeaa versomaan vasta sen jälkeen kun Kreikkalaiset olivat saaneet heruuden Välimeren länsiosassa. Italian kansat puolestaan levittivät sivistystä lännemmäksi ja ovat siis ikäänkuin idän ja lännen välittäjinä toimineet. Italian niemimaa on vuorista, mutta vuoret ovat yhtämittäisessä jaksossa muodostamatta pieniä laaksoja niinkuin Kreikassa, ja sen vuoksi olikin siellä suuren valtion muodostaminen helpompi.

Monta eri kansaa asui vanhimpina aikoina Italiassa. Varhaisin, josta jonkinlaisia tietoja on olemassa, oli joku arjalais-sukuinen kansa, jolla oli samantapainen sivistys kuin Kreikan Pelasgeilla, sillä Italiassakin tavataan suurten jättiläis-rakennusten jäännöksiä. Mutta noin v. 1600 e. Kr. s. alkoi sinne muuttaa Alppien yli toisia kansoja. *Umbrilais-Sabellilaiset* kansat, joita oli sängen monta — 20:neen saakka — heimoa, niinkuin *Sannilaiset* ja *Sabinit*, *Equit* ja *Volskit*, *Lukanit* ja *Bruttalaiset* asuivat niemimaan keski- ja itäosissa; *Latinalaiset* asuivat myöskin keskiosissa *Latium*-maakunnassa ja *Ausonit* Kappaniassa. *Etruskit* ilmaantuivat 11:nellä vuosisadalla Italiaan, kulkivat Apenninien yli ja ottivat vähitellen haltuunsa Tyrrhenin meren rantamaan. Pohjois-Italiaan Po-virran laaksoon tunkeutui myöhemmin *Kelttiläisiä* heimoja n. k. *Gallialaiset*, jotka karkottivat siellä ennen olleet Etruskit. Etelä-Italiaan ja Sisiin siirtyi Kreikkalaisia, niinkuin Kreikkalaisista puhuttaessa olemme nähneet. Varsinaiset Italian kansat olivat arjalaista alkuperää ja Kreikkalaisten läheisiä sukulaisia, jota heidän kiellensä yhtäläisyyskin osottaa. Etruskien alkuperästä sitä vastoin eivät oppineet vieläkkään ole saaneet selvää, vaikka onkin säilynyt noin 2000 etruskilaista kirjoitusta, sillä niissä löytyviä sanoja ei ole osattu selvittää.

Suuri hajanaisuus oli siis kansojen erilaisuuden vuoksi Italiassa olemassa, ja valtiolliset olosuhteet tekivät sen vielä suuremmaksi. Italian vanhimmat olot muistuttavat tässä suhteessa paljon Itämaiden ja Kreikan alkuperäisiä oloja. Etruskit muodostivat pieniä kaupunkivaltioita — 12 luvultaan, — jotka

olivat liitossa keskenään ja joista yhdellä oli johtoasema niin kuin Kreikkassakin oli tavallista; samallinen oli valtiotila Umbrialaisien keskuudessa sekä Latinalaisilla Latiumissa, mutta Sabellilaisilla oli suurempia vaikka kehittymättömiä valtioita, jotka olivat heimokunnan pohjalle muodostuneet. Heidän maansa oli vuorista ja karua, jonka vuoksi heidän keskuudestaan usein lähti siirtolaisjoukkoja etelämpänä ja lännempänä oleville hedelmällisemmille maille asumaan. Vanhat tarinat kertovat, että tuollaiset siirtolaisjoukot olivat jumalille pyhitettyä nuorisoa, jota sentähden kutsuttiin «*pyhäksi kevääksi*» (*ver sacrum*); pyhän eläimen muka johtamana he hakivat itselleen uusia asuinsijoja. Täten levisivät sabellilaisheimot yhä laajemmalle; he ahdistelivat Latinalaisia, Kampanian maakunnan he anastivat itselleen, ja samaan kansaan kuuluvat Lukanit ja Bruttilaiset ottivat haltuunsa lounais-osan niemimaasta. 5:nnessä vuosisadalla näytti siltä, että koko Italian herruus joutuisi tälle kansakunnalle, mutta Rooma sen tuli ehkäisemään.

Kaikista yllämainituista kansoista suavuttivat ensi aluksi Etruskit suurimman merkityksen. Heillä oli korkealle kehittyneet sivistys, johon aineksia oli saatu Foinikialaisilta, Kartagolaisilta ja Kreikkalaisilta, sillä Etruskit olivat kehittyneet kauppakansaksi. Heidän laivastonsa oli varhaisina aikoina yhtä suuri kuin Kartagonkin; he purjehtivat oudoilla vesillä tavaroita noutamassa ja heidän omia teollisuustuotteitansa levisi Kreikkaan ja Itämaalle. Etruskein poltetusta savesta valmistamat vaasit kaunistettiin maalauksilla niinkuin Kreikkalaistenkin oli tapana tehdä, peiliä he tekivät pronssista. Suuria hautakammioitaan Etruskit myöskin somistivat maalauksilla. Rakennustaide oli suusesti kehittynyt, kirjoitustaidon ja monta teollisuushaaraa olivat he oppineet Kreikkalaisilta; juhliä ja kilpataisteluja he Kreikkalaisten tapaan niinkään panivat toimeen. Etruskien valtiollinenkin merkitys oli suuri 8:nnessä ja 7:nnessä vuosisadalla. Mutta varallisuuden ja sivistyksen mukana seuraava ylellisyys kulutti heidän voimansa; Kartago riisti 6:nnessä vuosisadalla heiltä kauppaherruuden, Etelä-Italian Kreikkalaiset tuhoavat heidän laivastonsa ja Samnilaiset riistävät

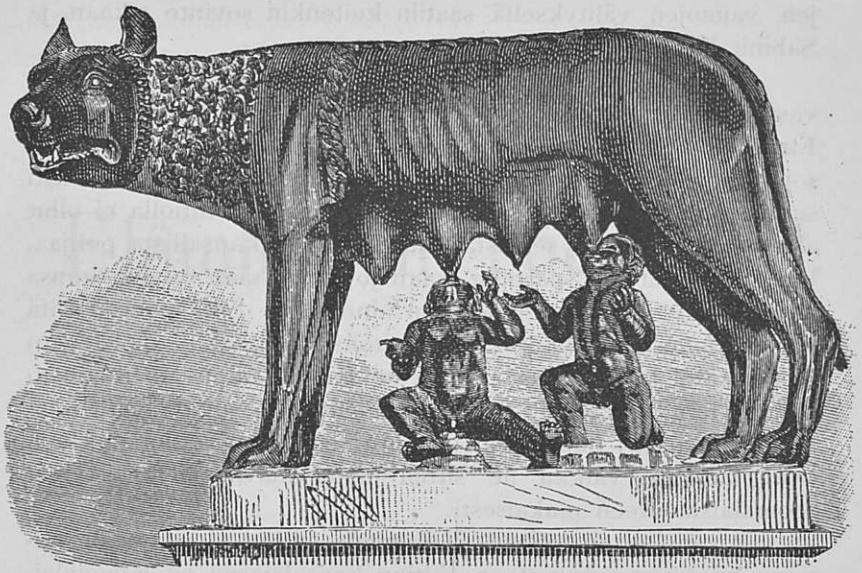

Etruskilainen peili.

heiltä Kampanian maakunnan; Rooma vihdoin laskee heidät valtansa alle.

Lähellä Etrurian etelärajaa Tiber-virran rannalle, noin 5 penikulman päähän sen suusta, syntyi tämä merkillinen kaupunki, josta oli tuleva koko maailman valtiass. Rooman vanhimmat vaiheet ovat hämärässä, ja myöhemmin Roomalaiset itse liittivät kaupunkinsa syntyyn tarumaisia kertomuksia. Trojasta paennut Aineias oli muka jumalien määräyksestä laivoillaan monien vaiheiden perästä saapunut Latiumin rannoille ja asettunut sinne asumaan. Hän perusti itse *Laviniumin* kaupungin Latiumiin ja hänen poikansa *Askanius Alba Longan*, jossa hänen sukusnsa sitte 300 vuotta hallitsi. Tämä kaupunki, jolla oli latinalaisten kau-

punkivaltioiden liiton johto, oli taas tarun mukaan Rooman emäkaupunki. Eräs *Numitor*-niminen Aineiaan jälkeläinen hallitsi tätä kaupunkia, mutta hänen veljensä *Amulius* riisti vallan häneltä, ja jottei Numitorin jälkeläisestäkään vaaraa hänelle koituisi, vihitytti Amulius hänen tyttärensä *Rea Sylvian* Vestan neidoksi, jotka kuoleman uhalla eivät saaneet naimisiin mennä. Mutta eräänä päivänä kun tämä neito meni pyhälle lähteelle temppelissä tarvittavaa vettä noutamaan, ilmestyi sodan jumala Mars hänen tiellensä ja lupasi tehdä hänet jumalallisten lasten äidiksi. Hän synnytti sittemmin kaksoispojat *Romuluksen* ja *Remuksen*, mutta sai sen jälkeen lain mukaan kuolemanrangaistuksen, ja Amulius pani pojat Tiberjokeen kuolemaan. He pelastuivat kuitenkin sen kautta että kori, jossa olivat, virran veden laskeuduttua jäi rannalle ja naarassusi, joka oli kuullut heidän itkunsa, saapui heidän luoksensa ja alkoi imettää heitä, kunnes muuan paimen *Faustulus*, tavattuaan

Naarassusi imettää Romulusta ja Remusta. (vanha Roomalainen pronssikuva).

heidät otti luokseen ja kasvatti heidät. Kun he olivat saaneet tietää syntyperänsä, työnsivät he monien paimenien avulla Amuliuksen valtaistuimelta ja asettivat Numitorin jälleen kuninkaaksi, joka palkinnoksi antoi veljesten perustaa kaupungin *Palatinus*-kukkulalle, missä olivat kuolemasta pelastuneet.

Tässä tarussa ikäänkuin kuvastuu Rooman kansan luonne ja toiminta: sota ja ryöstö. Romuluksesta, vanhemmasta veljestä, kaupunki sai nimensä; sen perustusvuotena pidetään vuotta 753 e. Kr. s. Romulus surmasi Remuksen siitä että tämä ivaten hyppäsi matalien muurien yli, jotka hän oli kaupungin ympäri rakentanut.

Muitakin kertomuksia liittyy Rooman alkuaikoihin. Niinpä Romulus, saadakseen väkeä kaupunkiinsa, teki siitä turvapaikan karkureille ja pahantekijöille, ja täten saatiinkin sinne miehiä, mutta vaimoja täytyi kavaluudella ryöstää naapureilta Sabineilta. Heidät kutsuttiin vaimoineen tyttärineen erääseen juhlaan Roomaan, mutta juhlan kestäessä ryöstivät Rooman miehet vaimot ja tyttäret. Sen johdosta syntyi sota, mutta ryöstetty-

jen vaimojen välityksellä saatiin kuitenkin sovinto aikaan, ja Sabinit liittyivät Roomaan.

Eri kansanheimoista Rooma nähtävästi syntyi, johon vastakerrotut tarutkin viitannevat. Sabineja, Latalaisia ja Etruskeja sinne ensin muutti, sillä se kasvoi juuri näiden kansojen alueiden yhtymäpaikassa. Ja sen vuoksi se alusta asti saikin omituisen luonteensa. Sillä Rooman valtiolla ei ollut alusta alkaenkaan sellaista alueellista ja kansallista pohjaa, kuin Atenalla tai Spartalla, vaan jo synnyssään on sen kansa muodostunut monista eri kansan aineksista. Siltä puuttui siitä syystä myöskin omintakeisia laitoksia; niitäkin omistetaan naapureilta, ja kaikkina aikoina on Rooma taipuvainen lainaamaan vierailta kansoilta erilaisia aineksia ja sovittamaan niitä omiin oloihinsa; niinpä sen uskonto sekä alku valtiolaitokseen ovat lainatut, vaikka ne sitten muodostuivat ja kehittyivät roomalaisluonteen mukaisesti.

Roomalaisten elämä ja toiminta olikin yksinomaan valtion kiintynyt; ainoastaan valtion kansalaisena oli Roomalaisen käsityksen mukaan ihmisellä oikea arvonsa; mutta he eivät rajoittaneet valtiokäsitetensä maa-alaan, niinkuin Kreikkalaiset, vaan heidän käsityksensä valtiosta oli yleisempi; se oli laeissa ja valtiolaitoksessa. Sen vuoksi roomalaisvalta laajenee laajenemistaan ja heidän oma käsityksensä muodostuu sellaiseksi, että he ovat määrättyt kansoja hallitsemaan, joiden velvollisuus on nöyrtyä ja totella. Roomalaisluonteessa oli vakavuutta, oman kunnian- ja arvontuntoa ja ylpeyttä sekä siitä johtuvaa itsepintaisuutta. Ja Roomalainen oli vielä kiinteämmin kuin Kreikkalainen valtion liittynyt, sillä sen toimista ei hän joutunut taiteeseen eikä tieteisiin ryhtymään; hän vaan kehitti sotalaitosta, jolla valtion suuruutta lisättiin, tai lakeja, joiden kautta kansalaisten keskinäinen asema ja oikeudet muodostuivat sekä valtiolaitos varttui. Kreikkalaisilla oli mielikuvitus suuri ja vaikuttava, jonka vuoksi tiede ja taide heissä kehittyi. Roomalaisilla taas mielikuvitus oli heikko, mutta ymmärrys ja käytännöllinen järki sitä varmempi; sen vuoksi he järjestivät täsmällisen valtiolaitoksen ja kehittivät selvät lait, jotka ovat heidän jälkimaailmalle jättämänsä tär-